תנ״ך · אחרונים

דבש תמר - א (תורה)

רבי דוד טיטלבוים

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

דבש תמר - א (תורה)

רבי דוד טיטלבוים

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/דבש-תמר-א-תורה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

חומש בראשית 4
בראשית 4
נח 8
לך לך 9
וירא 11
חיי שרה 14
תולדות 17
ויצא 20
וישלח 23
וישב 25
מקץ 26
ויגש 28
ויחי 30
חומש שמות 31
שמות 31
וארא 32
בא 33
בשלח 37
יתרו 39
משפטים 40
תרומה 41
תצוה 44
כי תשא 46
ויקהל 48
פקודי 50
חומש ויקרא 51
ויקרא 51
צו 52
שמיני 53
תזריע 54
מצורע 55
אחרי מות 56
קדושים 56
אמור 58
בהר 60
בחוקותי 60
חומש במדבר 61
במדבר 61
נשא 61
בהעלותך 64
שלח לך 67
קרח 69
חוקת 70
בלק 71
פנחס 73
מטות 73
מסעי 75
חומש דברים 76
דברים 76
ואתחנן 78
עקב 80
ראה 81
שופטים 83
כי תצא 84
כי תבוא 84
נצבים 85
וילך 85
האזינו 86
וזאת הברכה 86

תורה חלק א בראשית

סדר הדורות מספר זה אדם בן 130 שנים הוליד את שת ונפטר קודם המבול 726 שנים וראה את למך דורו ט' בן 56 שת 105 נפטר קודם המבול 614 וראה את למך 168 אנוש 90 נפטר קודם המבול 516 וראה את נח בן 84 קינן 70 נפטר קודם המבול 421 וראה את נח בן 179 מהללאל 65 נפטר קודם המבול 366 וראה את נח בן 234 ירד 162 נפטר קודם המבול 234 וראה את נח בן 366 חנוך 65 נפטר קודם המבול 669 וראה את למך 113 מתושלח 187 נפטר בשנת המבול ונח אז 600 למך 182 נפטר קודם המבול 5 שנים וראה את נח 595 נח 600 בשנת המבול וחי אחר המבול 350 שנים וראה את אברהם 58 שנת 1656 לבריאת עולם ועשרה דורות והמבול היה שם חי 600 שנים 502 אחר המבול וראה את יעקב בן 50 שנים ארפכשד 2 שנים אחר המבול הולידו שם 35 שנים היה ארפכשד בהולידו את שלח וחי 438 וראה יצחק 48 30 היה שלח בהולידו את עבר וחי 433 וראה יעקב 18 34 היה עבר ויולד את פלג וחי 464 וראה את יעקב 79 30 היה פלג ויולד את רעו וחי 239 וראה אברהם בן 48 32 היה רעו ויולד את שרוג חי 239 וראה אברהם בן 78 30 שרוג ויולד את נחור וחי 230 29 נחור ויולד את תרח 148 70 חד תרח ויולד את אברם 205 שנת 1948 נולד אברהם 292 שנים אחר המבול וחי 175 100 אברהם ויולד יצחק וראה את יצחק 75 שנים ואת יעקב 15 שנים 60 יצחק ויולד את יעקב

חומש בראשית

בראשית

(א' א') בפירוש רש"י ז"ל אמר רבי יצחק לא היה כו' ומה טעם פתח בבראשית משום כו' שאם יאמרו כו' לסטים אתם כו' הם אומרים להם כו' הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו ע"כ ואם נפרש דבריו כפשוטו הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם הכל אחד היינו הנתינה הראשונה נתנה לכנען ולאשר כל הארץ כח מעשיו של הקב"ה ברצונו נטלה מהם ונתנה לנו ולא לסטים אנחנו עדיין לבי נוקף כי הנה אשר בעו"ה גלינו מארצנו וזרים ישבו תחתנו גם הם יאמרו כי ברצונו נטלה מאתנו ונתנה להם ואין לנו ח"ו עתה חלק ונחלה בארץ ואנחנו בכל עת ובכל שעה מודים ומשבחים להשי"ת על שהנחיל לאבותינו ארץ חמדה טובה וחותמין בא"ה על הארץ ועל המזון ע"כ לא כן אנכי עמדי רק האמת הוא שהשי"ת נתן לאבותינו את הארץ ולבניהם ובני בניהם והארץ שלנו ואם כי זרים יושבים עליה

קרקע אינה נגזלת וב"ב ישיב לנו ולקמן י"ב ו' פי' רש"י על והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם וכו' לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם ע"כ לא נוכל לפרש כנ"ל שהנתינה הראשונה היה לכנען אדרבה הנתינה הראשונה אחר המבול היתה לשם ולזרעו ואם כן מאמר ר' יצחק הכי פירושו הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו הוא הנתינה ראשונה לשם ולזרעו ברצונו נותנה להם הוא דכתיב והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את א"י ארצנו מזרעו של שם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו בחזרה עד עולם:

שם י"א תדשא הארץ דשא הוא שאינו נזרע ואינו מזריע זרע, עשב מזריע זרע ונזרע ופעמים קורא גם אל דשא עשב כשהוא סמוך אצל ירק כמו לקמן ב' כ"ט ירק עשב (הסכמה מעקידה):

שם עץ פרי עשה פרי למינו אחר זרעו בו על הארץ. פי' גבוה מהארץ כדשא ועשב שהם נמוכים וסמוכים לארץ:

שם כ"ה ויעש א' את חית הארץ, חית הארץ זה כולל נפש חיה גם חיתו ארץ ע"כ מקדימו לבהמה במעשה כמו שקודם במאמר בקרא דלעיל שם כ"ו ויאמר א' נעשה אדם וגו' וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה וגו', בדברו השי"ת עם הפמליא שלו על תוכן האדם אמר להם אשר רצונו שישלוט האדם בכל אלה בדגים ועופות ובהמות בין ילך בדרכי התורה בין ח"ו לא כן ישלוט באותן המינים הנחוץ לו לעבוד ולמשא ואכילה ולא חשב בזה חיות כי עליהם לא ישלוט כי אם בעשותו רצון קונו תמיד כמו שמצינו ביחידי סגולתנו שזכו לזה ע"כ בפסוק כ"ח כאשר בירך השי"ת שאדם ברכו שישלוט גם בחיות היינו שיזכה וישלוט גם בהחיות ובזה נבין דברי רש"י ז"ל בפסוק כ"ו הזה ד"ה וירדו בדגת הים הזה כו' זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו עכ"ל. הנה עינינו רואות בעליל שכוון רש"י לדברינו הנ"ל בעז"ה כי אף אם ח"ו לא יזכה האדם אז רק החיה תשלוט בו אבל על הבהמה ישאר אדם תמיד מושל לעשות בה כרצונו. ובזה מיושב אשר כן עינינו רואות אשר כל מין אנושי כצדיק כרשע עושים כל צרכיהם בדגים ועופות ובהמות כי כן היה רצון השי"ת בדברו עם בית דינו על דבר בריאת האדם. שם כ"ט הנה נתתי לכם עשב מזריע זרע ואת כל עץ זורע זרע אלו יהיה לכם בני אדם לאכלה, ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב אשר אינו מזריע זרע יהיה להם לאכלה רש"י (סנהדרין נז) ד"ה כירק עשב, כל הגדל מאליו שאין טורח לחרוש ולזרוע:

(ב ג) **ויברך** וגו' בעה"ט ג' דסמיכי כו' סה"ד מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך כצ"ל:
שם ח' רש"י ד"ה מקדם כו' חזר וכתב ויצר כצ"ל:
שם י"ז ומעץ הדעת וגו' ביום אכלך ממנו באותו יום מות ישלוט בך המיתה ומיום ליום תלך למות וסוף כל סוף תמות:
(ג א) **והנחש** היה ערום וידע תחבולות איך להחטיא את האדם ואמר בלבו טוב להתחיל בחוה כי נשים דעתן קלות ומה עשה שיבא לזה לכנוס עמה בדברים שמר העת אשר תאכל חוה איזה פרי מפרי הגן וראה שהיא אוכלת קרב אצלה ויאמר אל האשה כאלו נבהל ותמה מאד עליה מה אתה עושה אף כי אמר א' לא תאכלו מכל עץ הגן בכל זאת את אוכלת ותאמר האשה ח"ו לא נאסרו כולם מפרי עץ הגן נאכל שם ד' ויאמר הנחש אל האשה הלא אתה לא שמעת הצווי מה' כדכתיב לעיל ויצו ה' א' על האדם אלא אישך אדם אמר לך בטח טעה בדברי השי"ת אנכי אראך בטוב טעם אשר תבין לא מות תמותון כי יודע א' כי ביום אכלכם ממנו וגו' ויוצרכם הלא רוצה השלמתכם שתעמדו ברום טוב המעלות ושתהיו חכמים מחוכמים וע"י אכילת עץ הדעת תוכלו להשיג זאת היתכן שתמותון על אכילתו ובזה יפה לשון כי יודע שהוא נתינת טעם וגם בזאת עושה יפה תשובת האשה להשי"ת הנחש השיאני פי' רש"י הטעני כי נתקבל אצלה דברי הנחש וזה דרכו של יצר הרע מחליק העון בעיני האדם למצוא עונו:
שם ט"ז אל האשה אמר וגו' ואל אישך תשוקתך כמו ויהללו אותה אל פרעה עבור פרעה כך פירושו הכא עבור אישך תשוקתך מדה כנגד מדה שהיא נתנה לאישה להיות מהנה אותו נתקללה בזאת שהיתה כל תשוקתה לא עבור עצמה רק עבור אישה תשוקת האשה לחלות יפי תואר וטוב טעם שיהנה בעלה, לתרנגולת פטומה ושמינה שימתק המרק לחיך בעלה וכן כל אשר תתאוה לכל דברים יפים וערבים תשוקת האשה רק להושיט לבעלה שיהנה הנאת טעם ריח ומראה (הסכמה מבעל עקידה) וע' לקמן ד' ז': שם כ' ויקרא האדם וגו'. הנה בהבראם קרא השי"ת את שם שניהם אדם כדכתיב לקמן ה' ב' ויקרא את שמם אדם ביום הבראם וגם אדם בעצמו קרא את שם אשתו קודם שחטאו אשה כי מאיש לקחה זאת לעיל ב' כ"ג ועתה אחר ששמע אדם דברי השי"ת כי עפר אתה וחל עפר תשוב והמות ישלוט בו ובזרעו אחריו ויפריד בין המתים ובין החיים עודנה ונתחדש בעולם שמות למת קורין מת ולאשר לא מת קורין תי אשר אם לא חטא ולא אכל מעץ הדעת לא היה נשמע שם מת בעולם ובאין שם מת אין שם חי והיה שם הכולל לזכרים ולנקבות אדם והשם הפרטי איש אשה כמו שנקראו כבר אך עתה שמי שימות

יהיה נקרא מת ומי שעודו חי יקרא חי והמת אינו צריך לאמו רק החי ע"כ שינה את שמה מעתה וקרא אותה חוה כי היא היתה עתה אם כל חי:

שם י"ח וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה רש"י שם ואכלת את עשב השדה ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע נ"ב ולפי שפרשתי בעז"ה שם וחלקתי בין עשב שצומח מעצמו אשר כזאת נתן השי"ת לבע"ח לאכלה ולאדם עשב שזורעין ועתה שחטא הושוה לכל חי לאכול עשב השדה בלא זעת אפים אשר אינו נזרע ובזעת אפים הנזרע והוי קללה ע' א' כ"ט ל' ד' ז' הלא אם גו' ואליך תשוקתו ע' מה שכתבתי ג' ט"ז ואל אישך תשוקתך ועתה מצאתי און לי מפסוק זה ואליך תשוקתו ופי' רש"י על זה שאין לפרש באופן אחר אלא שכל תשוקת היצר רע הוא רק למלאות תשוקת ותאות האדם ומזמין לפניו כל הנאות ומתיקות להתענג בהם בימי חייו עלי האדמה ומסמא את עין אדם שלא יראה ולא יבחין אם הותר אם איסור וליצה"ר אין מזה שום הנאה ולא יתאוה הוא שיעשה האדם רצונו אך לכך נוצר שיהוה תשוקתו שילך האדם בשרירות לבו:

שם ח' ויאמר קין וגו'. אין צריך לפרש מה אמר כי תיכף לאמירה מעשה ומהמעשה נודע מה שאמר, הוא אמר ויעש ולקמן ו' ז' ויאמר ה' מפרש מה אמר הקב"ה לעשות כי מעשה המבול אינו סמוך לאמירה:

שם י"ג ויאמר קין אל ה' התודה קין והודה על גודל עונו אמת גדול עוני מנשוא, והצדיק עליו את הדין באמרו "הן" יש במשמעו צדק וישר משפטך אשר גרשת אותו (ע' רש"י ל' ל"ד) מעל "פני האדמה" כלומר ממקום המובחר שבאדמה "והיה" כלומר הלואי כל מוצאי יהרגני ויהיה מיתתי כפרתי ויאמר לו ה' לכן מודה ועוזב ירוחם ותלה לו שבעה דורות:

שם כ"ה וידע אדם עוד את אשתו. פי' רש"י בא לו למך אצל אדם וכו' פליאה גדולה אנחנו רואים כי לפי פירושו היה משנולד קין עד שנולד תובל קין בן למך ק"ל שנים אשר אז ידע אדם עוד אשתו והנה ילדו כולם בנערותם כבני שמונה עשר שנים ושת ודורו נעצרו מלדת עד שהיה המקדים שבהם חמשה וששים שנה בהולידו ולקמן מ"ז י"ז ברש"י ד"ה ואם שרה הבת תשעים שנה פרש"י ואע"פ שדורות הראשונים וכו' בימי אברהם וכו' ובא תשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות מנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ל' גי' הרא"ם וקשה הא לפי פרש"י כאן דורות הראשונים מהרו יותר תולדותיהן כמו דורו של קין שילדו בני ח"י שנים ואני תולה בקוצר השגתי לא ידעתי כונת רש"י ז"ל. אך זאת מצאתי באדרת אליהו אשר תורת אמת היתה בפיהו על זה וידע אדם עוד את אשתו

כבר ואין מוקדם ומאוחר בתורה תחלה חושב דורו של קין איך נתקיים שבעתים יקם קין ואח"כ חוזר על הראשונות וידע אדם עוד את אשתו כבר וגם בדורו של שת אומר כי הולידו בנים גם כן טרם ילדו את הדורות הכתובים אך אינו חושב רק אותם שנח בא מהם ואין כאן עוד קשיות גם תמיהת אברהם נכונים והמזרחי מקשה על רש"י למה היה מתמה אברהם כל כך ע"ש:

נח

(ו' י"ב) **כי** השחית כל בשר פרש"י אפילו בהמה חיה ועוף ות"א אינו מפרש כן אלא "כל בסרא אינש" אבל ת"י מתרגם "כל חד וחד" ושפיר גם לפי הדרש:

שם ט"ז ופתח התבה בצדה תשים נ"ב פתוח לעליה עליונה שאדם בו תחתים שנים ושלשים תעשה חושב הנעשה ראשון כדרך הבונים שתחלה בונים התחתים ובונים ועולין ורש"י חושב כדרך הנכנסין לספינה גדולה שכל הנכנסין נכנסין בעליונה ומשם יורדים לאמצעים ומשם לתחתים וקורא לכלם עליות כי גם התחתונה לא נגעה בארץ אלא למעלה הרבה הלכה:

שם ז ב' ג' אחד הוא לחיות זרע על כולם נאמר על בהמה הטהורה ואשר לא טהורה ועל עוף השמים ואיתא במ"ר לא שאני צריך להם אלא להחיות זרע על פני כל הארץ, והניחא שהרבה בנקבות אבל מה לו להקב"ה שירבה בזכרים הלא מזכר אחד כ"כ יתעברו כולן כדי שיבין שהזכרים המה להקריב קרבן ודוקא עולות שבא רק מזכרים הדא הוא דכתיב לקמן ח' כו' ויבן נח וגו' ויעל עולות:

שם י"ז ותרם מעל הארץ פרש"י משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה המשוקעת (כך היתה התבה) מקצתה במים כי י"א מל' הוי מקצתה אבל ספינה אדרבה מקצתה למעלה מן המים וכמעט כולה במים כי ספינה עשויה קצר מלמטה ורחב מלמעלה ע"כ רוב גובהה במים והתיבה היתה רחב מלמטה וקצר למעלה היתה רק מקצתה משוקעת במים:

שם כ"ג וימח פרש"י לשון ויפעל הוא וכו' כגון בנה מחה פנה כשהוא נותן כצ"ל:

(שם ט' ג') **כירק** עשב נתתי לכם את כל. ע' מה שכתבתי לעיל א' י"א כ"ט:

ג' י"ט אשר בראשונה ניתן לאדם עשב זורע זרע לאכלה וכשחטא נאסר לו והושוה לבהמה לאכול רק ירק עשב שצומח מעצמו בלא זיעת אפים ולנח הותר הכל כירק עשב:

שם ו' שפך דם האדם באדם דמו ישפך ת"א דישוד דמא דאנשא בסהדין על מימר דיניא דמה יתשד תרגום מפרש באדם קחי למעלה ופי' בסהדין וקאי גם למטה באדם דמו ישפך פי' על מימר דיניא:

שם י' ד"ה חית הארץ אתכם הם המתהלכים עם הבריות סה"ד ד"ה מכל יוצאי התיבה כו' ורמשים סה"ד ואחריו צ"ל ד"ה לכל חית הארץ כו' אשר אתכם הכל דיבור אחד עד סה"ד ולמחוק ההפסק אשר בין החיה לאשר ואשר אתכם צ"ל באותיות רש"י:

שם י"ב וי"א זאת אות הברית וגו' את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית אות ומופת. הפלא ופלא יש בקשת זה הלא החמה כולה זורח על הענן ומה שנראה רק חציה אינו פלא כי רגלי הקשת מגיעים לארץ ומחציתה השנית הארץ עומדת בפניה ואין עינינו שולטת מה למטה אבל זאת הפלא למה אין העיגול כולו אלא ממראה הקשת הלא אמצעות החמה זורחת על הענן כמו הסביבות ומהראוי להיות כמו מראה הלבנה בתכלית רבע חודש שמקבלת אורה על מחציתה לעינינו כמלוא המחצית כן ראוי להיות מראה הקשת שמקבל מהחמה מראה אחד על מלוא המחצית ולמה נראתה רק קשת כאלו מקבל המראה רק מגבול הסובב סחור סחור החמה אך אין זה אלא אות ומופת לזכור הברית שלא יהיה עוד מים על הארץ אלא המים יהיה סביב לארץ כקשת והוא ים אוקינוס שהוא כ"כ כמראה פנים אל פנים ובאמצע לא יהיה מים רק יבשם אשר אינה כמראה ושוה לקשת אשר בענן אשר המראה הוא בקשת ולא באמצע:

שם כ' ויחל נח פרש"י כפי הדרש ות"א בזה פשטות ושרי החחיל וגם רש"י מסיים שהיה לנח עסק זה בתחלה ושניהם אמת כי למה לט לידע שזה היה תחלת עסקו למען נדע כי עשה עצמו בזה חולין ואנחנו מקבלי התורה לא נעשה כמוהו רק תפלתנו יהיה סמוך למטתנו ובקומנו יהיה עבודתנו תפלה ליוצרנו ולברכו על המאורות וכל אחד לפי בינתו תהלים משניות דף גמ' וכן הלאה וחלילה לנו חולין לעשות עצמנו לעסוק במלאכה או מו"מ ראשונה:

(שם י' ח') **ת"א** הוא שרי למהוי גבור (תקיף) בארעא מוחק אני כאן האי תקיף כי ציד ת"א תקיף ובאין ציד אין תקיף:

לך לך

(י"ב ד') **וילך** אתו לוט נ"ב משמיענו כי לולא הלך מעצמו עמו לא היה לקחו אתו אך אחר שהלך מעצמו לא רצה לרחקו ולקחו כמו שכתב לקמן ויקח וגו' ואת לוט בן אחיו לפי שהיה בן אחיו מה היה לו לעשות עמו וסוף כל סוף פרדו מאתו:

שם י"ב ט"ז ולאברם היטיב בעבורה והטבה אינו דבר גדול רק כמו מדור ואכילה ושתיה (ע' ש"ח אות ש') ואין במשמעו מתנות גדולות וא"ת כמה יכול להיות הטבה לשנים או שלשה בני אדם ע"כ מסיים כי אברם לא לבדו היה אלא ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ואתונות וגמלים ולכל אלה גם הטבה עולה סך רב וכן תרגום יונתן והוה ליה מדיליה:

(שם י"ג ט') **ת"א** אם את לצפונא ואנא לדרומא ואם את לדרומא ואנא לצפונא נ"ב משמעות הקרא אינו כן כי הלך עתה מדרום לצפון והיה שמאלו מערב וימינו מזרח וכן כתיב וירא את כל ככר הירדן והירדן במזרח:

י"ג י"א ויסע לוט מקדם כבר פי' רש"י לעיל שאברם נסע מדרום א"י לצפון וכאשר אמר אברהם ללוט אם השמאל היינו שתלך משמאל שלי והוא צד מערבי ואם הימין היינו אם תלך למזרח כי ההולך מדרום לצפון מערב משמאלו ומזרח מימינו ובחר לו לוט לילך לימין אברהם היינו למזרח אברם כמו שנאמר ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן והירדן במזרח א"י וזה מאמר הקרא ויסע לוט מקדם ממזרחו של אברהם וע' פרש"י ומה שהקשה המזרחי עליו:

שם י"ד וה' אמר אל אברם כבר ידענו אשר אברם הלך עתה ופניו לצפון א"י ע"כ הקדים הקב"ה אותו צד אשר עיני אברם לנוכח יביטו ואמר לו שא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ואחריו הרוח שכנגד אותו הרוח ואח"כ לימין והוא קדמה ואח"כ לשמאלו והוא ימה ואחר מעשי לוט ובנותיו כתיב כ' א' ויסע משם אברהם ארצה הנגב נמצא הלך מצפון לדרום והיה פני אברהם לדרום וכתיב כ"ד מ"ט אצל אליעזר עבד אברהם ואפנה על ימין או על שמאל פרש"י על שמאל מבנות לוט שהיה יושב אז בשמאלו של אברהם:

שם י"א ש"ח אות פ' י"ל כי ככר הירדן היה מישור גדול והולך ומתפשט לתוך א"י ע"כ נ"ב אבל מדכתיב אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר משמע שהככר אינו בארץ כנען:

שם בש"ח אות ש' על רש"י שם פסוק י"ג רעים בגופם וחטאים בממונם כתב ע"ז הש"ח ופי' היפך מת"א שתרגם בישין בממונהון וחייבין בגויתהון וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל דגבי יוסף כתיב וכו' וכתיב בפ' כי תצא גבי שכיר ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא והתם מיירי בממון ע"ז נ"ב בדא פסוק מלבו ובסנהדרין פרש"י והיה בך חטא דכתיב אצל שמיטה וגם מביא שם בגמ' ברייתא דמפרש כת"א והמה בסנהדרין ק"ט מאמר רב יהודה כפרש"י ובריייתא כפי' ת"א ושניהם מאותן שני פסוקים דרשו דכתיב בהם רעה גם חטא והקרא שמביא הש"ח אין רעה שם גם הת"א שם בגמ' על והיה בך חטא מציין דברים ט"ו והפסוק של ש"מ כ"ג שם:

שם י"ד ג' הוא ים המלח פרש"י לאחר זמן נמשך הים לתוכו נ"ב היינו אחר הפיכת סדום:

שם י"ז אל עמק שוה הוא עמק המלך. רש"י שם ומ"א עמק שוה שהושוו כל האומות הוא עמק המלך והמליכו את אברהם עליהם כו' כצ"ל:

שם כ"ג מחוט ועד שרוך נעל חוט הוא אשר היו מקלעים בקליעת שערות ראשם כמו שנושאים היום בחינא ושרוך נעל ונכלל בזה כל לבוש יקר וכל תכשיטי זהב וכסף ומרגליות וכל אבני יקר שמשתמשים בהם ואשר נושאים אותם מכף רגל ועד קצה עליון של ראש:

(שם ט"ו ב') **דמשק** אליעזר. פרש"י ובן משק ביתי ממונה על ביתי וכן דמשק כך פירושו משרתי הבית דמשק אליעזר פי' המשרת אליעזר מיום שנברא אדם היה לשונם לה"ק שפה אחת לכולם ובדור הפלגה בלל הקב"ה שפת כל הארץ ללשונותם ובכל לשון נשתייר עד היום תיבות הרבה מלה"ק בשינוי מעט וכן קוראין למשרת א בפראנצי:

שם י' ויקח לו את כל אלה. כאשר צוה אותו א' ולא אותו צוה יותר וכת"א וקריב קדמוהו ע"כ ויבתר אותם וגו' הקב"ה הוא רצה ויהי. שם י"א וירד העיט וגו' וישב אותם אברם ת"י והות זכות דאברהם צדיקא מבטלא יתהון ואברהם לא עשה מה שלא שמע ולא נצטוה:

וירא

(י"ח ב') **נצבים** עליו פרש"י לפניו ונשתבש כי צ"ל סמוך לו וכן פרש"י שם ע"פ ת"א ודי סמיכון עלוהי. שם ד' ורחצו רגליכם והשענו. פרש"י הקפיד שלא להכניס ע"א לתוך ביתו אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה ושם אצל לוט פרש"י כדי שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו נ"ב ושניהם אמת הא והא הוו בה. שם י"ח ו' שלש סאים קמח סולת לושי וגו' נ"ב בב"מ פ"ז רש"י ד"ה מכאן שאשה עיניה צרה באורחין מפרש שלש סאים כשיצא מפי אברהם נפלה שרה לתוך דבריו ואמרה קמח ואמר הוא סלת לושי וגו':

שם ט' גם ויאמר הנה באהל ויאמר שוב אשוב אליך נראה שפה אחד אמר שניהם דאיתא ב"מ פ"ז אמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ר' יצחק יודעים היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה אלא מאי באהל כדי לחבבה על בעלה (והוא שמביא רש"י בקיצור) משמע משם שכולם שאלו והגדול שבהם בראשם והוא עצמו משיב ויאמר הנה באהל פי' מסתמא היא באהל כדי לחבבה על בעלה ושפיר דבר אחד לויאמר השנים ושפיר ומרווח זה שאמרו בגמ' ומובא ברש"י הנה באהל צנועה היא לחבבה בלא שום דוחק והש"ח נכנס בדוחקים שאברהם ישוב ויודיע להאורחים שצנועה היא מה חביבות על בעלה הוסיפו בזה:

שם י"ב אחרי בלותי היתה לי עדנה בתר דסיבית הות לי עולימו ואדוני זקן ורבוני סיב הרי הת"א מפרש דבריה אחרי בלותי ואני זקנתי ואדוני זקן ויאמר ה' אל אברהם וגו' השי"ת אמר לאברהם רק אופן הראשון למה זה צחקה שרה לאמר וגו' ואני זקנתי ואופן השני שצחקה ואדוני זקן לא אמר לו ולא הודע לו השי"ת לאברהם ואין כאן שום שינוי

ואפשר לומר הכונה הזאת גם בדברי רש"י שנה הכתוב שלא סיים ואדוני זקן מפני השלום שהרי היא אמרה גם ואדוני זקן:

שם י"ט כי כמו אלא ידעתיו. פי' אעשה אותו אשר ידע ותועלת כפולה יצא מזה אחת למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט ולא כמעשה סדום שלא יענשו כמותם ולא זו אלא אף זו למען הביא וגו':

שם כ"ב ויפנו משם האנשים ואברהם עודנו עומד לפני ה' ע' רש"י ש"ח ולענ"ד לפי פשטות הקרא שפיר נכון ככתוב כי ראשית כתיב לעיל ט"ז ויקומו משם האנשים ואברהם הולך עמם לשלחם פרש"י ללוותם ובעודו הולך עמם נתראה הקב"ה לפניו לאמר לו דבר סדום כמו שנאמר לעיל י"ז י"ח י"ט כ' כ"א וכיון שראה אברהם הקב"ה לפניו נשאר עומד על מקומו לפני ממ"ה יתברך שמו והאנשים רצו להמתין עליו אך בראותם שוהה מלבוא עמהם ויפנו וילכו ואברהם נשאר עודנו עומד לפני ה' שם כ"ט ויוסף עוד לדבר אליו פי' שגם כאן הקדים לדבר דברי פיוס לפייס הקב"ה על כפל דבריו כמו בפסוק כ"ז אך מקצר ואינו מפרש הלשון:

(שם י"ט א') **ויבואו** שני המלאכים. בפשטות יש לומר כי לעיל פי' רש"י לשלחם ללותם כסבור אורחים וכן היו כל זמן שאברהם הלך עמהם בדמות אדם אבל אחר שפנו והניחו את א"א והם הלכו לבדם הלא מלאכים המה ובדמות מלאכים באו סדומה וכיון שראו לוט יושב בשער והמה צריכים ללוט חזרו והפכו את עצמם לדמית אנשים וירא לוט אותם ומאז והלאה נקראו אנשים בכל מעשיהם:

שם ב' ויאמר הנה נא אדני סורו נא וגו' וכי כל אינון דהוו אתוון איהו אעיל לון לביתיה ויהיב לון למיכל ולמשתי ובני מתא איך לא קטלין ליה דהא לברתיה עבדו דינא ומאי הוא דברתיה דלוט יהבת פיתא דנהמא לחד עניא וכו' אלא בגין דהוה בליליא חשיב דלא יסתכלון ליה בני מתא ועם כל דא כיון דעאלו לביתי אתכנשו כלהו ואסחרו לביתיה (זהר) טוב לפשט כי גם לי היה קשה קושיתו:

שם והשכמתם והלכתם ולא הזכיר אכילה וחשבו אותו לרע עין ע"כ היו מסרבין ואמרו אם רק ללון די לפנינו כי ברחוב נלין אבל באמת לוט למד מדה הטובה הזאת מאברהם לאמר מעט ולעשות הרבה יותר ויעש להם משתה וגו':

שם ד' בעה"ט ועוד כי כשנסבו בכאן כצ"ל:

שם ל"ד ויהי ממחרת וגו' לפי דעת בנות לוט שהיו סבורות שכל העולם נחרב מובן אשר היו מצפות שאחת תלד בן והשנית בת ויקחו זה את זו ע"כ אף אחר אשר כבר שכבה

הבכירה את אביה אמרה עוד הפעם אל הצעירה ובאי שכבי עמו ונחיה כמוני כמוך מאבינו זרע משנינו יבנה העולם:

שם ל"ח והצעירה גם היא גו' אם היה כן שאחת היתה יולדת בן והשנית בת והיו נושאות זה את זו לא היה נודע הנבלה אשר עשו ולא היה נתפרסם הדבר ומדייק הכתוב הזה שלא נתקיימה מחשבתן אך הצעירה גם היא ילדה בן כאחותה הבכירה והיו בנות לוט מוכרחות להמציא לבניהם נשים ונודע להם כי כל העולם במקומו עומד ויחפשו לבניהם נשים ונתפרסם הדבר וגם בדבר בם נכבדות היו מתפארים שאברהם דודם למען יקחו נשים ממשפחות הגונות והיה זאת ללעג וקלס לאברהם ויסע משם אברהם:

(כ' י"א) **ויאמר** אברהם אם הייתי יודע כי אנשי המקום המה יראי א' וגם אימת מלכות יש במקום בודאי כלל לא פחדתי כי בין מיראת א' בין מיראת המלכות לא יאנוס א"א ולא יהרגו אדם לא בגלוי ולא בסתר ואף גם אם הייתי יודע ששניהם אין כאן לא יראת א' ולא יראת המלכות כ"כ הייתי אומר שאשתי היא כי אם אמנם לא ארויח כי שוה להם א"א כפנויה אבל גם לא אפסיד כיון שאין מוחה בהם ליקח את אשתו בצהרים בפני כל ולעשות בה כטוב בעיניהם למה יהרגוני אבל מפני זה אמרתי כי אחותי היא כי אמרתי רק אין יראת אלהים המקום הזה אבל אימת מלכות יש וכשאומר אשתי היא ולא יוכלו לקחת אותה בפני כי אצעק ויבאו נטורי קרתא עבדי המלך ויצילו אותה מידם ומה יעשו והרגוני ואין רואה ותהיה מותרת להם ע"פ הממשלה ע"כ אמרתי אחותי היא ואין מוחה בידם לקחתה ואותי יחיו:

(כ"א י') **כי** לא יירש בן האמה הזאת וגו'. בעו"ה הרבה אמנו זכותה יגן עלינו לדייק לשונה עם בני עם יצחק משמע יחדו דוקא לא יירש אבל כשיתגרש יצחק בחטאו מן הארץ אז יירש ישמעאל לבדו את הארץ הלואי היתה אומרת כי לא יירש בן האמה הזאת אותנו או אותך לא היה מקום לישמעאל לשלוט בארצנו ארץ אבותינו אף בעוד אנחנו בארץ אחרת:

(כ"ב ד') **ביום** השלישי וישא אברהם את עיניו. חכם עיניו בראשו וירא את קדושת המקום כי שם יבנה המזבח מרחוק אף שהיה עוד זמן רחוק לבנין בית המקדש והמזבח: שם י"ט וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדו גם כאן אפשר לומר ויקומו וילכו אברהם ויצחק ושני נעריו יחדו בלב שוה כמו שהנערים לא שמחו במה ששב יצחק לביתו כן אברהם אף יצחק עצמו לא שמחו בזה כי שמחה היה לאברהם אם היה מקיים רצון בוראו בבנו ויצחק בנפשו:

חיי שרה

(כ"ג ג') **המו"מ** בין אברהם אבינו ובין בני חת היה שא"א רצה דייקא אחוזת קבר לאחוזת עולם לו ולזרעו אחריו ולא יקבר זר ביניהם ולבני חת לא היה כזאת לרצון להם ליתן לא"א אחוזת קבר בנחלת אבותיהם רק את מתו אשר לפניו יקבור בתוך אחוזת קבר אחת מאחוזתם ואחריו בעלי האחוזה מתים. ויקם אברהם מעל פני מתו דייקא מעל פני מתו קם אבל בדברו עם בני חת ישב ביניהם כמוהם. וידבר אל בני חת וגו' תנו לי אחוזת קבר עמכם פי' שיהיה לאחוזה לי ולזרעי עד עולם והמה דחו אותו שמעני אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבור את מתך אשר לפניך גם על צרה שלא תבוא בביתך מהיום והלאה איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבור מתך ולמה לך אחוזה. וא"א בשמעו את דברי בני חת אשר קראו אותו נשיא א' מגודל ענותנותו חשד אותם כי חדודים ידברו לאשר ישב עמהם וחרה להם כי לא יעשה כן בעודם מדברים ומדיינים על אודות קברת אשתו אשר זאת יאות רק לנשיא ולא כן לאיש כערכם כנהוג בכל אסיפת גבאים ובמקומות ח"ק ג"ח על כל צרה שלא תבא לקצוב סכום ומקום קבר המה יושבים וגואל הב"מ עומד על רגליו לשמוע פקודתם. מיד ויקם אברהם וראשית נתן להם תודה בהשתחואה על טוב לבבם לקבל את מתו במבחר קבריהם ואח"כ אמר להם אשר אינו מסתפק בזה אשר מקבור את מתו באחוזה אשר לא לו יהיה ולא יעשה כזאת ולא יקבור בת מתו אשר לפניו עדי יהיה לו אחוזה עולמית על כן ענה ואמר אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני פגעו לי בעפרון בן צחר ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו כי לאברהם רק מערת המכפלה היה נצרך ולמה לו השדה ע"כ דרש רק את מערת המכפלה אשר בקצה שדהו ולא השדה בכסף מלא גו' לאחוזת קבר שיהיה מוחלט לי ועפרון יושב גו' ויען עפרון גו' לא אדני שמעני פירוש בודאי לא ישמע לי אדני ולא יעשה כאשר אנכי רוצה לומר לך כי מצדי השדה נתתי פי' הנני נותן לך כל השדה וממילא והמערה אשר בו לך נתתיה יהיה גם המערה שלך ורמז בדבריו שני דברים אחת שרצונו שלא ישמע לו לקבל במתנה רק ישלם לו במיטב כספו שנית אם יקח המערה יקח גם השדה ואין רצונו למכור המערה לבדה בלא השדה והבין אברהם ואמר לו שמרוצה ליקח גם השדה ולשלם במיטב כספו וישתחו אברהם ונתן תודה לבני חת אשר מצא בתוכם אחוזה ועתה לא כתיב ויקם כי בקומו מאז לא חזר לישב עוד ולחזק הקנין לא רצה א"א לקבור את מתו עדי ישלם המחיר מקודם ותיכף אחר שמעו ארבע מאות שקל כסף יוצא מפי עפרון לא רצה להאריך עוד בדברים לשאול על תוכן הכסף באיזה מטבע איכותם ומהותם ונתן קנטרין לאשר יש מקומות שקורין לקנטר

שקל ומשקל קנטר מאה שקלי תורה ונתן לו כמותם ארבע מאות קנטרין עולה ארבעים אלף שקלי תורה:
(כ"ד י') **ויקם** וילך אל ארם נהרים. ומובן אחר שבין שתי נהרות יושבת היתה בקעה עמוקה והוא אור כשדים כמו שפרש"י למעלה כי אור לשון בקעה ושם ארץ מולדתו של א"א:
שם י"ב ויאמר ה' א' א' הקרה נא (פי' אותך) לפני היום וגו' (הסכמה מאלשיך) ט"ו בדרך כלל להבין המריצה והמהירה שהיה לרבקה מצאתה לשאוב עד שובה לביתה ומזה היה מוכרח גם אליעזר לרוץ ולמהר נגדה ועוד הדקדוקים אשר באותו פרשה אומר. הקב"ה היודע עתידות אשר יבא עבד אברהם לקחת זיווגו של יצחק ובתואל ירצה לעכב מה עשה הקב"ה החלה את בתואל ועלה על ערש דוי עוד טרם שבא אליעזר שמה וסיבב סבה אשר בזה הרגע שהיה אליעזר על העין נצרך לבתואל מים חמין בחליו והמים כלה מן הבית להחם ואם כי היה לבתואל עבדים ושפחות לא המתינה רבקה לצוות עליהם עד שילכו הם להביא ורצתה בעצמה ולכן אמרו חז"ל כי רק זאת הפעם יצתה רבקה לשאוב ולא ניסתה בזה מעודה ועשתה הכל בחפזון ותרד ותמלא ותעל ותלך לדרכה במרוצה ע"כ היה מוכרח גם אליעזר לרוץ ולהקדימה שיבא לקראתה וביקש ממנה מעט מים ובחפזה ענתה לו תוך כדי דיבור שתה ותמהר ותרד כדה ותמהר ותער כדה ותרץ עוד אל הבאר הכל חיש מהר ובמרוצה וע"כ נתן לה אליעזר גם הנזם גם הצמיד על כי בראותה שרוצה ליתן לה מתנה פירשה ידיה ואליעזר נתן הכל על ידיה הצמידים גם הנזם כי לא רצתה להתמהמה עדי שיתן הנזם באפה והצמידים על אצבעותיה ובשאלו אותה לא רצתה להשיבו עד שהפציר בה כי נחפזה היתה לביתה ע"כ הוכפל שאלתו בגודל תחנונים הגידי נא לי ואז השיבה לו אף על מה שלא שאל למען לא יעכבה עוד בשאלות ותרץ ליתן המים לאמה לחמם עבור אביה החולה ובתוך כך הגידה לה כל אשר הזדמן לה עם עובר אורח אשר עיכבה מעט ולבן עמד על אביו לשמשו בחליו אשר שכב בחדר המטות חדר לפנים מחדר ושמע כאחורי הפרגוד חצי תיבות וסיפור אחותו לאמה ונבהל לעזוב את אביו ולרוץ אל האיש החוצה דרך בית העשוי לקבל אורחים ובית החיצון וביה הבישול אשר שמה עמדו אמו ואחותו וראה הנזם והצמידים על יד אחותו וסיפרה גם לו דברי האיש וירץ הלאה ויבא אל האיש וגו' ויאמר בא וגו' ואליעזר לא שאל אותו מי הוא כי הכרת פניו ענתה בו שהוא אחי רבקה ע"כ ויבא האיש הביתה ויישם לפניו לאכול ויאמר לא אוכל וגו' ויאמר (לבן) דבר כי רק לבן עמד אצלו ובתואל שומע על משכבו שהפתח פתוח מבית אשר אליעזר בו לחדר המטות ויאמר עבד וגו'

ואשים הנזם אשר לאפה והצמידים שלשתן על ידיה כנ"ל. ויען לבן וגם בתואל הרכין בראשו על דברי לבן. ומגדנות נתן לאחיה ולאמה כי לאביה אין אומר ואין דברים ולא לו מגדנות ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו לבדם כי בתואל שוכב על משכבו ולבן עומד עליו אך מעט מהרוטב אשר על השלחן אשר לפני אליעזר לקח לבן ונתן לאביו ונזדמן הסם בתוכו ובקחתו בתואל כף אחת נתעלף ויגוע ואיננו ולא היה עוד לאליעזר עם מי לישא וליתן רק אחיה ואמה:

ב' שם רש"י ד"ה זקן ביתו כו'. ר"ל מה שלא אמר כו' לפי ששל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת נ"ב וגם באה לו בצער מה שא"כ מילת העבד:

שם ט"ו מלכה אשת נראה לכאורה מיותר כי די אם יאמר לבתואל בן נחור אך בא להשמיענו שאבי רבקה לא היה מפילגש נחור ששמה ראומה אלא היה בן מלכה אשת נחור וכן רבקה ידעה לדייק יחוסה באמרה לאליעזר בן מלכה אשר ילדה לנחור ולא ראומה יולדתו וכן אליעזר בהעתיקו את דבריה לפני אביה ואחיה אשר ילדה לו מלכה והכרת פניהם יגידו לו אם אמת כן הוא כאשר עיניהם לנוכח יביטו נכרים דברי אמת ואם משטה היתה רבקה באליעזר היו יטו עיניהם למטה:

שם י"ט ותכל להשקותו הראה אותו לדעת כי אין טוב לאדם בעת צמאו גדול למלאות כל תאות צמאו ולשתות הרבה כדי מלא כרסו כי יזיק לו לאדם ואין לשתות רק להקטין גודל צמאו ע"כ כלתה הוא להשקותו טרם כלה הוא אבל לבהמה מניחין לשתות כרצונה כי לא יזיק לה כרס מלא מים ולמען לא ישפוט אותה אליעזר לצר עין לקמץ אף מים אמרה לו גם לגמליך אשאב ולא אחוס על טרחתי עד אם כלו לשתות מעצמם. שם כ"ט ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן אחר אשר מזכיר שם לבן פעמים אינו קורא אותו עוד בשמו עד אחר אריכות דברי אליעזר ויהי כראות (לבן) וכשמעו (לבן) ויבא (לבן) אל האיש ויאמר (לבן) בוא ברוך ה' ויבא האיש (אליעזר) ויפתח (לבן) הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו (עם אליעזר) ואין לומר אשר ויפתח קאי על אליעזר עד סוף הפסוק כי לא יאות שישמש אליעזר את אנשיו במים לרגליהם:

שם ל"א ואנכי פניתי הבית ומקום פי' וכמו כן פניתי מקום לגמלים:

שם ל"ה ויתן לו צאן ובקר וגו'. נ"ב זה הסדר כי מהצאן ובקר בא לו כסף וזהב עבדים ושפחות וגו':

שם ל"ו ותלד שרה אשת הם התפארו שבתואל אינו מפילגש הודיעם שגם יצחק אינו מפילגש:

שם מ"א אז תנקה מאלתי. פי' יהיה לאל ידך לנקות עצמך מאלתי דוקא כי תבא שמה ואיככה ואם לא יתנו לך והיית נקי:

שם ס"א ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים נ"ב ובהיות רבקה רוכבת בין נערותיה הלא לא ידע יצחק בפגעו אותם איזו היא המיועדת לו ולשאול לאו אורח ארעא ע"כ ויקח העבד את רבקה מתוך נערותיה אליו בינו ובין האנשים אשר אתו וילך:

שם ס"ג ויצא יצחק לשות בשדה. נ"ב יצחק שיער בנפשו כי היום צריך העבד לבוא עם זווגן ואם תמצא חן בעיניו תהיה עוד היום החתונה למזל טוב בחופה וקדושין והוא יום סליחה וכפרה ויצא יצחק לשוח בשדה תפלת מנחה וכפרש"י לשפוך שיחו ולשון זה נופל כשמתפללין ומתוודים בשפיכת דמעות כנהוג קודם החופה עד היום הזה אשר ירשנו מיצחק אבינו:

שם ס"ה ותקח הצעיף ותתכס. נ"ב מגודל הצניעות והבושת אשר היה ברבקה אמנו לא מלאה לבה ליתן הצעיף בזרוע נטויה להחתן יצחק רק ותקח הצעיף בידה ויצחק הושיט את ידו וקיבל הצעיף מידה וכסה ראשה לכן כתיב ותתכס לשון ותתפעל כפרש"י ז"ל והפסוק סומך על המובן וכן המנהג בבני ישראל זרעו של יצחק עד היום הזה שהחתן מכסה ראש הכלה בצעיף קודם החופה. שם ס"ז ויקח את רבקה נ"ב בחופה וקידושין:

תולדות

(כ"ה כ') **אחות** לבן הארמי. נ"ב מפני שיעקב בן יצחק ורבקה בא לביתו של לבן ולקח בנותיו ועשה חיל מזכיר אותו אצל תולדות יצחק:

שם כ"א ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו נ"ב כמו אודות אשתו כי עקרה היא ולא הוא. רש"י שם (י"ט) מה עשה הקב"ה נ"ב על פי הטבע פני בנים דומה על הרוב לפני אמם ואם הקב"ה עזב הדבר על הטבע והיה דומה פני יצחק לפני שרה אמו לא היו יכולין להכחיש את ליצני הדור ע"כ מה עושה הקב"ה לא הניח הדבר על הטבע אלא צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם ויסכרו פי הלצים:

שם רש"י (כ"ג) ד"ה שני גוים בבטנך גיים כתיב וכו' שלא פסקו מעל שלחנם לא צנון ולא חזרת נ"ב בגמ' איתא גם קושיות ומפרש שם תוס' הרבותא שהיו מרבים כל כך מאכלים בסעודתן שהיו צריכין לחתך ולהפך המאכל ולהרחיב הבני מעיים כמו דאיתא שם בגמ' צנון מחתך המאכל וחזרת מהפכו וקישות מרחיב מעים. ופי' רש"א חיתוך והיפוך מועלין למאכל ע"כ והרחבת מעיין מובן כיון שבאים על השלחן מאכלים שונים זא"ז מרובים מהותם ואיכותם ועין רואה והחיך מתאוה ואין חסר רק הרחבת מעים ולזה

מועיל קישות וכל אלה עבור האורחים רבים יושבי שלחן אבל רבינו הקדוש לא נהנה מכל זה:

(שם כ"ו ב') **שכן** פירוש דירת קבע בארץ אשר אמר אליך כדכתיב לקמן כ"ג ויעל משם באר שבע שהיה ע"פ אמירה אף שלא כתיב אמירה קודם וכה"ג מצינו אצל העקידה כתיב על אחד ההרים אשר אמר אליך וגם וילך אל המקום אשר אמר לו ויבא אל המקום אשר אמר לו הכל היינו ארץ המוריה שאמר לו לך לך אל ארץ המריה אבל הא דכתיב על אחד ההרים אשר אומר אליך לא כתיב בתריה כלל שיאמר לו איזה הר אלא מובן כשאמר אשר אמר אליך אמר לו וכן כאן וראיה אשר ויעל משם ב"ש היה ברצון השי"ת שכתיב שם אחריו וירא אליו ה' וגו' גור לע"ע דירת עראי כגר בארץ הזאת והאי גור בארץ הזאת שלשה תיבות הוא מאמר המוסגר ואהיה עמך חוזר על שכון בארץ אשר אמר אליך ואהיה עמך וגו' אתן את כל הארצות האל הרי נתינה והרביתי וגו' ונתתי לזרעך את כל הארצות שנית נתינה נ"ב הנתינה ראשונה היה לקיים את השבועה כדכתיב בה והקמותי את השבועה וגו' אבל כל גויי הארץ רצו אז תמיד לבלעם ע"כ שנית ונתתי לזרעך את כל הארצות האל לימות המשיח במהרה בימינו ואז והתברכו בזרעך כל גויי הארץ כדכתיב בה בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ:

כי ירא לאמר אשתי הוא נסתר (ער האט זיך גיפארכטין) פן יהרגוני הוא מדבר בעדו (פילייכט וועט מען מיך טייטין) ואין לשון כזה ידבר אבל יונתן מתרגם ארום חשיב בליביה דלמא יקטלונני כאלו כתיב כי ירא לאמר אשתי כי אמר פן יהרגני ונכון שפיר וכן השיב יצחק לאבימלך כי אמרתי פן אמות עליה:

שם י"ב וימצא בשנה ההוא מאה שערים פרש"י שאמדוהו כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה לא יאומן אשר ברבותינו ז"ל ראשית, על מי השאלה למה אמדוהו ורבותינו יתרצו מעשיהם שטוב שאמדוהו הלא מי הוא האומד פלוני כמה הרויח כמה ירויח יושבי קרנות בטלים ממלאכה ובודים דברים מלבם ומדברים מכל אנשי העיר כל אחד ממעמדו ומו"מ שלו העליהם יקשה למה אמדוהו מפני שאין להם מה לעשות ועל כולם היאומן שרבותינו יאמרו אומד זה למעשרות הלא בפירוש ואמרו אין מעשרין מאומד וגם הש"ח נראה ח"ו דובר שלא מדעת שבא לפרש דברי רש"י ואומר דק"ל למה אמדוהו והא קיי"ל דאין וברכה מצויה בדבר המנוי והמדוד אלא בדבר הסמוי מן העין ומתחיל למה אמדוהו ומסיים והא אין ברכה במנוי ומדוד וביותר יש להשתגע מה שמתרץ ל"פ שהיה רוצה ליתן מעשר וקיי"ל דאין

ומעשרין אומדות. פלאות דברי תהפוכות ידבר על כן מדפיסים שקרים כל רואה דברי אלה וחומשים מדפסים בכל יום חלילה לכם לתלות ח"ו מהיום והלאה בוקי סריקי ברבותינו ז"ל וברש"י ז"ל וגם הש"ח אל תבזו אך קשה לרבותינו מדכתיב שמצא מאה שערים מנין ידע הלא ודאי מדד וכה תדפיסו ורבותינו אמרו ומדידה זו למעשרות היה וכן בש"ח כה תדפיסו דק"ל למה מדד ויהיה כל דבריו כדבש מתוקים. ובמדרש איתא בזה"ל והלא אין הברכה שורה על דבר שהוא במדה ובמשקל ובמנין ומפני מה מדד אותה מפני המעשרות ומפ' מ"כ שלא יעשר באומד ועל המדרש הזה סמך רש"י וכתב ורבותינו אמרו מדידה זו למעשרות היה והש"ח מבאר דבריו עפ"י דברי המדרש הנ"ל דק"ל למה מדד וכו' עד סוף והמדפיסים סמכו על סמך שבשתא דעל על ויסלפו דברי צדיקים:

שם כ"ט אתה עתה ברוך ה' כמאמר הנהוג שאומר ואיש לרעהו עתה עת שלך:

שם ל"ג ויקרא אותה שבעה וגומר. אותו עיר שקרא אברהם באר שבע כו' על שם שבע כבשות שנתן לאבימלך ועל שם שנשבעו ע"ש בתרגום יונתן ובמכלל והעיר הזאת שקרא יצחק באר שבע היא עיר אחרת ע' פי' רשב"ם ועל שם שבעה שקרא הבאר השביעי שחפר לעיל בפסוק י"ח כתיב בארות הרי שנים עשק ג' שטנה ד' רחובות ה' ויכרו שם עבדי יצחק באר ו' וזה הוא השביעי ע"כ קרא אותה הבאר שבעה וע"ש הבאר קרא גם העיר באר שבע:

(שם כ"ז י"ט) **ויאמר** יעקב אל אביו אנכי גם עשו כל אחד בכרך עשו בכור מבטן ועלי נאמר בני בכורי ישראל:

שם כ"ז ויברכהו וגו' וטרם התחיל יצחק לברך את יעקב תלה עיניו ולבו לשמים ויאמר רבש"ע ראה והבט כי ראוי ונכון בני זה שתחול ברכה עליו כי הלא ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' ות"י כריח קטורת בוסמין טבין דעתידין למקרבא בטור בית מקדשא דאתקרי חקל דבריך יתיה ה':

שם מ"א ויאמר עשו בלבו. פי' עם לבו פיו ולבו שוין בפיו אמר ובלבו החליט הדבר ויגד לרבקה השומע מעשו הגיד לרבקה איך שעשו בחמימות לבו אמר להרוג את אחיו נכנס הדבר באזנה ופחדה ותשלח ותקרא וגו':

שם מ"ו ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת מבנות חת כאלה פי' כאלה כלותינו נשי עשו כדכתיב לעיל כ"ו ל"ד בת בארי החתי בת אלון החתי ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה:

(כ"ח ה') **וישלח** יצחק את יעקב גו' אם יעקב ועשו. ע' פרש"י איני יודע מה מלמדנו וע' ש"ח שכתב בשם יש מקשים ויפה מקשים וי"ל הוא דוחק ונ"ב וישלח יצחק את יעקב

וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי והיה יצחק דואג שאין יודע למי משלחו כי מהות לבן לא ידע אם טוב אם רע אם אמנם על הרוב הבנים הולכים אחר אחי האם ולבן אחי רבקה וכבניה כן אחיה אך בנקל היה לדעת זאת אם בניה שוים אבל רבקה היתה אם יעקב הטוב ואם עשו הרע לא ידע יצחק טוב אחיה ע"כ היה דואג יצחק ומצטער על יעקב מי יודע למי משלחו וזה כונת רש"י ד"ה אם יעקב ועשו אלו השלשה תבות מלמדנו שאינו יודע לבן מה הוא ורש"י אינו צריך לפרש מה לבן כי אליו משלחו ומובן שעל לבן יאמר רש"י איני יודע מה (לבן) מלמדנו:

שם ו' וירא עשו וגו' בברכו אותו ויצו עליו לאמר וגו'. פי' כיון שבשעת ברכה צוה עליו מזה הוכיח לעצמו עשו כי רעות בנות כנען בעיני אביו עד שהיה זאת כמו תנאי כשלא יקח אשה מבנות כנען אז יחולו הברכות והיה עשו ירא לנפשו שברכת אביו לא יחול עליו ע"כ הלך ולקח בת ישמעאל להיות לו עכ"פ אחת שלא מבנות כנען כי חת לכנען יחשב:

שם ט' וילך עשו וגו' אחות נביות. פי' רש"י ממשמע שנאמר וכו' והשיאה נביות נ"ב מפני שהיה הבכור גמר מעשי אביו שאביו יעדה לעשו והוא השיאה לו:

ויצא

(שם י') **ויצא** יעקב מבאר שבע. עיין בעה"ט שמרומז בקרא שנטמן יעקב בבית שם ובבית עבר י"ד שנה כי שני אוהלים הוה כמו שכתב הש"ח לעיל מדכתיב ביעקב יושב אוהלים משמע ששתי בתי מדרשות הוי בית מדרשו של שם ובית מדרשו של עבר ומה שכתב בעה"ט שגם נטמן בבית שם אין פירושו ששם עודו חי כי זאת לא יכול להיות שהרי יעקב הלך מבית אביו בן ס"ג וכשהיה יעקב נ' שנים מת שם ע"כ פי' בבית שם בבית מדרשו של שם שהוא יסדו ולמד בו כל ימי חייו והיה נקרא על שמו:

שם י"ד ופרצת ימה וגו'. נ"ב כי מטא לחרן שב ליילך למקום שהתפללו אבותיו ואז הלך ממזרח למערב ע"כ הקדים הקב"ה אותו רוח אשר נוכח פני יעקב ופרצת ימה ואחריו הרוח שכנגד אותו הרוח וקדמה ואח"כ רוח ימינו וצפונה כי ההולך למערב לימינו צפון ואח"כ רוח שמאל שלו ונגבה:

שם כ' וידר בעה"ט ג' במסו' כו' לומר שהצדיקים היו נודרים נ"ב סי' לדבר מצוה כדכתיב נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך:

שם כ"ב והאבן הזאת גו'. ת"א מפרש שגם והאבן הזאת על אם יהיה ואבנא הדא די שויתי תהי די אהי פלח עלה מן קדם ה' כמו וברוב חסדך אבוא ביתך והוי"ו של וכל מפרש כמו שפרש"י וי"ו של והאבן:.

(שם כ"ט ב') רש"י ד"ה **וגללו** ותרגומו ומגנדרין נ"ב וכן והשקו תרגומו ומשקן:
שם י"ב ותרץ ותגד לאביה רבקה שהיה לה נזם וצמידים קידמה להגיד לאמה גם שם כתיב לבית אמה שפגעה בביתה תחלה גם כתבתי שם שאביה היה חולה ושכב על מטתו בחדר המטות אבל רחל שלא היה לה במה להתפאר כי יעקב בא בידים ריקניות ומהראוי לקבלו לביתם ולהספיק לו כל צרכו בחנם וזאת אין כח ביד אמה בלא דעת אביה ע"כ קדמה להגיד לאביה:
כ"ט כ"א הבה את אשתי וגו' ואבואה אליה, פי' כי עד הנה בבואי מן השדה אין לי מקום מנוחה ואין לי למי לפנות רק לבית הבישול לבקש מן השפחות סעודת ערב ומשכבי בדיר הצאן לא כן כשיהיה לי אשה אשתי תכון לי סעודת ערב ויהיה לי חדר מיוחד ושם אשתי תשמור עלי ובבואי מן השדה אבוא אליה. פי' לאהל אשתי לאכול על שלחני ולשכב על משכבי וזה אמרו כי מלאו ימי אינני עוד צעיר לימים לשכב בטחב ולאכול מאכל עבדים:
שם כ"ב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום. נ"ב מפני שרצה לבן לרמות את יעקב הרבה בקרואים לטרוד את יעקב אבל את רחל בנתנו אותה לו שלא היה עוד רמאות מה לו לקרואים:
שם ל' ויבא גם אל רחל ומזה אין ראיה עוד ששנואה לאה כי כך היה דרכם ליקח יותר מאחת וכיון שנשאה בא גם אליה אבל למה יהיה גם זאת שיאהב את רחל יותר מלאה אחר ששתיהן נשא צריך להיות גם אהבתן שוה וכאן לא היה כן אלא ויאהב גם את רחל מלאה שהיה גם זאת שאהב את רחל יותר מלאה וירא ה' כי שנואה לאה:
שם ל"ב ותהר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן בעה"ט ותקרא שמו ראובן ואח"כ כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן נ"ב ואין חידוש כי הלא כבר כתיב וירא כי שנואה והוא הטעם שלפיכך קוראה אותו ראובן כי ראה ה' בעניי.
(ל' ח') **ותאמר** רחל נפתולי וגו'. רש"י ואונקלוס תרגם לשון תפלה נפתולי וגו'. ותיבת (כמו) אני מוחק כי אין שייכת כאן:
שם י"ד רש"י ד"ה דודאים סיגלי. נ"ב רש"י בורר לו דעת לוי כי ידע לפרשה אבל רב דאמר יברוחי כתב רש"י שם ולא אתפרש מאי הוא ור' יונתן דאמר סבוסקי נראה כ"כ שרש"י לא הכיר בו שמפרש מין בשמים כמו שמפרש הערוך על כולם מיני פרחים נותנים ריח טוב:
שם ל"ב אעבור בכל צאנך. נ"ב כבשים ועזים שניהם בשם שה יקראו ואמר תחלה כלל הסר כל שה נקד וטלוא וכל שה חום וחוזר ומפרש חום קאי למעלה ולמטה ומתחיל

ממה דסליק מיניה חום דוקא בכשבים לא בעזים וטלוא ונקד בעזים דוקא לא בכשבים. וכן מפורש בפסוק השני וכן בפסוק ויסר וידוע כי תישים המה הזכרים מן העזים ובזה נוכל לומר כמו כן טוב טעם אשר בתחלה מקדים נקד לטלוא ואח"כ טלוא לנקוד לאשר מתחיל מדסליק מיניה ומפרש למפרע פוגע בטלוא תחלה:

שם ל"ז ויקח לו יעקב מקל לבנה לא היה בזה ח"ו שום רמאות רק תחבולות חכמה אשר היה עושה לעין כל עריצים יתמכו עושר ויד חרוצים תעשיר וגם בשעת השואה אמר לו כי יעשה כל התפעלות מעתה גם עבור עצמו שנאמר ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי:

שם ל"ט ויחמו הצאן פי' כבשים ועזים ותלדן עקדים נקדים וטלאים והנה העזים מהם היו ליעקב ולקח אותם לעצמו אך הכבשים הנולדים עקדים נקדים וטלאים לא היה שייך ליעקב לפי התנאי אשר ביניהם כמו שכתבתי לעיל במקומו ויספר לנו הכתוב (מ') והכשבים פי' הנולדים עקדים נקדים וטלאים שהיו שייך ללבן נהגם יעקב בראש העדר אשר ללבן למען יתנו הצאן הבאים אחריהם עיניהם בהם ולא יסיחו דעתם מתבניתם וילדו כדמותם ויהיו העזים אשר כמותם ליעקב וכן עשה יעקב שכל חום בצאן לבן פי' הנולדים חום ושייכים ללבן ומי המה הלא ידענו מהתנאי שביניהם אשר עזים המה כי חום בעזים היה שייך ללבן וינהלם כ"כ בראש העדר למען תלדן הצאן כמו כן חום ויהיו הכבשים מהם ליעקב כפי התנאי וכל חום בכשבים את כל זאת עשה יעקב הכל בצאן לבן אבל צאנו וישת לו כלומר מה שהוא שלו שם עדרים לבדו ולא שתם וגו':

שם ל"ז ברש"י ד"ה מקל לבנה וכו'. ואומר אני הוא שקורין טרימב"ל שהוא לבן נ"ב פי' כשקולפין אותו הוא לבן וכן כולם שם בתרגום וקליף בהון קולפין חורין לגלאה חיורא דעל חוטריא כצ"ל לפי הקרא וכן ת"י וכן פרש"י. (ל"א י"ד

) **ותען** רחל ולאה ותאמרנה לו. נ"ב אם לא היה בנים לאבינו כמו מקודם שבאת אתה לביתו שלא היה ללבן בנים רק בנות היינו מצפים עוד נחלת אבינו שיבא לידינו בירושה אבל עתה אשר כבר נולד לו בנים במשך שלך העוד לנו תקוה לצפות חלק ונחלה בבית אבינו:

שם י"ח מקנה קנינו. רש"י מפרש מקנה שקנה מחיר צאנו ומה זה שקנה עבדים וגו' ות"א מקנה קנינו הצאן שקנה לבד הצאן שלו הבא לו בשכרו מלבן שכבר נאמר וינהג את כל מקנהו ועתה שאומר מקנה הם הצאן שקנה גיתי קנינה ובס"א איתא בתרגום גיתוהי וקניניה ושבוש הוא כי המכלול כתב מקנה קנינו סמוך כי הוא נקוד בצירי ולפי ס"א אין זה סמוך:

שם כ"ה ויעקב תקע את אהלו בהר וגם לבן תקע את אחיו באותו הר הגלעד אשר בסוף פסוק קאי על שניהם על הר יעקב ועל הר לבן כי הר אחד היה ותקעו אהליהם זה מול זה וכן תיבת אהלו הנאמר אצל יעקב קאי כ"כ על לבן הנאמר וגם לבן תקע מה תקע ידענו מאהלו הנאמר אצל יעקב כי גם לבן תקע אהלו אשר את אחיו בהר:

שם כ"ז לבן דיבר עם יעקב דברי חדודין למה נחבאת לברוח ותגנוב אותי כאלו אנכי מגעגע ומשתוקק להיותך עמי וכאלו קשה עלי פרידתך ממני ולא הנחתיך לילך מאתי למה לא הגדת לי אשר רצונך לילך מאתי והיה לי לשמח לב ועשיתי לי משתה ושמחה ואשלחך בשמחה בכל כלי זמר בשירים בתוף וכנור:

שם כ"ט יש לאל ידי לעשות עמכם רע והא ראיה וא"א אמר אלי השמר לך מדבר וגו' הרי ראיה גדולה שא"א יודע שלא תוכלו לעמוד נגדו אם הייתי רוצה לעשות עמכם רע כי אם לא היה לאל ידי לא היה א"א צריך להזהיר אותם בל לעשות לכם דבר:

שם ל' ועתה כלומר לא נדבר עוד ממה שעבר עבר אך זאת אשאל מאתך הלא הלך הלכת כדרך ההולכים ולא בחפזון יצאת כי כמו אף כי נכסף נכספת לבית אביך ולא תוכל לומר בחפזך טעית וקבלת מחפצים שלי מחמת מהירת אבל שלא נבהלת לצאת כי אף בדרך לא רצת רק הלך הלכת כי שבעה ימים הלכת מה שאני רצתי יום אחד נמצא כי בדעה מיושבת גנבת את אלהי ולמה עשית זאת ואני דורש אותו ממך השב לי והשיב יעקב על ראשון למה נחבאת ולא הגדת לי כי יראתי כי אמרתי ועל התרפים עם אשר תמצא:

שם מ"א רש"י ד"ה ותחלף את משכרתי. פרש"י הייתי משנה תנאי שבינינו (הנקוד לטלוא ומעקודים לברודים) צ"ל מנקוד לעקודים ומטלוא לברודים כי נקוד וטלוא היה התנאי הראשון:

שם מ"ב לולי אלהי אבי זה יצחק אלהי אברהם אבי אבי ופחד יצחק הפחד ואימת יראת שמים שיש לאבי היה לי שלמדתי וקבלתי מאבי ולולי השלש זכיות אלו זכות אבי זכות אבי אבי וזכות יראת שמים שלי יעמדו לי כי עתה בהשיגתך אותי היית נוטל את כל אשר לי וריקם שלחתני:

וישלח

(ל"ב ד') **וישלח** יעקב וגו' ארצה שעיר שדה אדום. פי' כי בשדות שעיר היה מבלה עשו רוב ימיו לאשר היה איש שדה ושם בבית שעיר היה לו אהובתו אהליבמה אשר לקח אח"כ לאשה ע"כ טייל שם בשדות שעמד וגם צד ציד שם ע"כ אמר יעקב להמלאכים וכינה השדות אשר בארץ שעיר שדה אדום הוא עשו אחיו ואמר להם אשר ילכו שמה

ושם ימצאו את עשו אחיו אבל עדיין לא היה גר שם עשו עד שבא יעקב לחברון אז הלך לו עשו ארצה שעיר מפני יעקב אחיו:

שם כ"ג ויקח את שתי נשיו וגו' ובבאו עמם סמוך לנחל העמיד אותם על שפת הנחל ויעבר את מעבר יבק בעצמו לידע עומק ורדיפת המים וכיון שעבר בנקל חזר ויקחם ויעברם וגו':

שם רש"י ד"ה ויעבר את אשר לו הבהמה והמטלטלין עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן (ב"ר) ע"כ. נ"ב וז"ל מתנות כהונה נראה שהגימ"ל נקודה בפת"ח והוא אדם המעביר הספינה לעבר הנהר השני הד"א חמר גמל ולא שעמד באמצע ושלח ידו ולקח מצד זה ונתן לצד זה דאל"כ למה ויותר לבדו ולמה לא לקח אותם פכים קטנים כדרך שלקח שאר המטלטלין כולם ולא היה נותר לבדו ע"כ:

(ל"ג י"ג) **ויאמר** אליו אדני יודע כי הילדים רכים. פי' אתה יודע כי כל ילד רך והצאן כו' ועלי צאן ובקר יונקים ודפקום וכו' אבל מבניו אינו מדבר ולפיכך אינו מזכיר גם אונסם שיקרה אותם:

שם י"ז ויעקב נסע גו' על כן לאשר שהה שם רק זמן אחד בבית ושני זמנים בסוכות קרא שם המקום סכות:

רש"י שם שהה שם י"ח חודש קיץ וחורף וקיץ סכות קיץ בית חורף סכות קיץ מובן כיון שדורש כסדר סכות בית סכות הראשון ולא סכות כתיב אלא סכתה פ"כ צ"ל סכתה קיץ בית חורף סכת קיץ וכן הוא שם בגמ':

(לד כ"ה) **ויבאו** על העיר בטח. רש"י שם ד"ה בטח פי' שהיו כואבים לפי זה קאי בטח על בני יעקב ויבאו על העיר בטח שלא פחדו שיעמדו כנגדם שהיו כואבים ות"א מפרש ועלו על קרתא דיתבין לרוחצן קאי בטח על אנשי עיר ויבאו על העיר בטח העיר היה בטח שלא עלה על דעתם שיעשו להם בני יעקב כה:

(ל"ה ב') **ויאמר** יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו וגו' נ"ב טפם ונשיהם של שכם היו פתה כמו כן בני ביתו ואשר היו עמו ואלהי הנכר עוד על צואריהם ובאזניהם ואותם ועליהם צוה ג"כ בני ביתו שישגיחו ע"ז להסירם:

שם י"א רש"י ד"ה גוי וקהל גוים שגוים עתידין בניו ליעשות כמנין הגוים שהם ע' אומות פי' באי מצרים יהיו כן:

שם י"ב ויעל מעליו א' במקום אשר דבר אתו. נ"ב שכל אנושי אינו יכול להשיג זאת כי אם איש לאיש ידבר וילך מאתו הלא לא יהיה עוד באותו מקום. והקב"ה אינו כן אם אמנם שנאמר ויעל מעליו בכל זאת היה במקום אשר דבר אתו כי מלא כל הארץ כבודו

רק אנחנו קרוצי מחומר אין אלו יודעין מהות הדבר ואיך יכול כזאת להיות ע"כ פי' רש"י בד"ה במקום אשר דבר אתו. אינו יודע מה פי' מהות הדבר מלמדנו פי' ילמדנו הפסוק באלה ארבעה התבות אם כי אנחנו אינם יודעים מהות הדבר בכל זאת אצל הקב"ה היה כן שבאותו מקום שדבר אתו עלה מעליו והכל היה במקום אחד:

(ל"ו ב') **יושבי** הארץ. רש"י שם ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ וכו' שהיו טועמין העפר. נ"ב צ"ל שהיו מריחין העפר והכי איתא שם בגמ' שדרשו חז"ל החרי שהיו מריחין את הארץ והכא החרי כתיב וע' בעה"ט:

וישב

(שם ל"ז) **ויחלום** יוסף חלום ויגד לאחיו ולא מפרש הכתוב מה היה החלום אך שהיה בזה נחשב בעיני אחיו לשוטה שמגיד להם כי היו דברים אשר אינו יאות לספר לאחרים לפיכך הוסיפו שנא אותו השנאה יותר שיהיה בקרב אחיהם שוטה ושעיר לשון הכתוב אחריו שלא רצו לשמוע עוד חלומותיו וביקש מהם שמעו נא החלום הזה שהוא באופן אחר מהחלומות ששמעתם עד עתה ממני:

שם ח' ויאמרו לו אחיו וגו' ויוסיפו עוד שנוא אותו. נ"ב כאן מפרש ויוסיפו עוד שנא אותו שנאה אחרת על חלומותיו ועל דבריו שחושב למלוך עליהם שם ט' ויחלם עוד חלום אחר כאן לא אמר עוד להם שמעו נא כי ידע שלא ישמעו לו ויספר אל אביו ואל אחיו בעמדם על אביהם ואחיו לא שמו עין בו כאלו אינם שומעים ולא ענו לו אך בלב ויקנאו בו אחיו:

שם י"ג לכה לשון הזמנה ליחיד כמו לכו לרבים לכו ונהרגהו, לכו ונמכרנו, לכו נרננה כולם לשון הזמינו עצמכם וכן לכה הזמין עצמך ואשלחך:

(ל"ח ב') **בת** איש כנעני ושמו שוע. רש"י ד"ה כנעני תגרא נ"ב שאם היה כנעני על שם משפחתו ממשפחת כנען היה לו להקדים תחלה שמו בת שוע איש כנעני אלא ש"מ תגרא בת איש תגר ושמו שוע ואינו מזכיר שם משפחתו:

שם כ"ג ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז לכאורה קשה הלא אין בזיון גדול מזה אשר חתמו בידה אך לא היה מנהגם אז לחרות שמו על החתימה רק כל אחד עשה איזה ציור צומח או בעל חי על חתימתו ולא היה ידוע וניכר לזרים של מי הוא החתימה אלא לבעליו ומכיריו וכן עד היום עוד המנהג כן בארצות המזרח:

שם כ"ד הוציאוה ותשרף. ע' רש"י שבתו של שם היתה וכו' ובבעה"ט כתב ובמדרש יש ששם בעצמו דנה וא"א להיות וכו' שמת כבר ומה שאמרו בע"ז פנוי הבא על הפנויה ב"ד של שם גזרו משום מעשה דתמר לא שהיה קיים וכו'. והנה מה שכתב פנוי הבא

על הפנויה נשתבש בכפלים מה פנוי לכאן ואיזה גזירה שייך בנשוי יותר מפנוי שיהיה שייך הלשון שגזרו אפילו על הפנוי באשה שייך שפיר כי רחוקה הפנויה מהנשואה מרחק רב באיסור שמה שאסור בנשואה אינו אסור בפנויה ושייך גזרו אף על הפנויה אבל לא באיש שנית בגמ' שמביא הבעה"ט אין שום שם פנוי מוזכר שם אצל ב"ד של שם לא פנוי ולא פנויה אלא איתא התם שאפילו דרך זנות ב"ד של שם גזור ואמת אין נ"מ כי עיקר מביא בעה"ט לתרץ מה שמזכיר ב"ד של שם בימי יהודה אך מה לנו למנקט דבר הבדוי טוב יותר למנקט ולהעתיק הדברים ככתבן וכך צ"ל ומה שאמרו בע"ז דרך זנות ב"ד של שם גזרו וכו':

(שם ל"ט ב') **ויהי** בבית אדוניו. פי' בבית שאדון משתמש בו ולא בבית העבדים:

שם ג' וירא אדוניו וגו' שם ד' וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אותו פי' פוטיפר ליוסף ומפרש והולך במה שרת אותו ויפקדהו על' ביתו וכל יש לו נתן בידו (ובלשוננו האי וישרת אותו ער האט איהם געדינט):

שם ו' ולא ידע אתו מאומה פי' לא שאל אותו בדבר עסקיו איך ומה הה וכשבא לבית מסחרו וראה יוסף מדבר עם סוחרים או ראהו כותב לא דרש אדות איזה עסק הוא מדבר וגם לא שאל מה כותב מה חושב כי ידע שיכול לעזוב עליו ולא רצה לידע מאומה אך מה שאל ומה רצה לידע כי אם הלחם אשר הוא יוסף אוכל ועליו שאל תמיד אם אכל יוסף פת שחרית ומה אכל וצוה להעבדים והשפחות לשנות המאכלים בטוב טעם יותר וערבים לחיך וכן על סעודת צהרים וסעודת ערב על הכל חקר ודרש ופקד להטיב עצהי"ט מאכלו ושתיתו ומובן אשר ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה:

שם ט' וחטאתי לא' ואף אם לאדוני לא אחטא כי לא ידע את מה בבית אבל היודע תעלומות סתרי כל חי הוא ידע ואליו אחטא:

מקץ

(מ"א י"ב) רש"י ד"ה **עבד** וכו' ס"א שיראים וכן גורס רא"מ כצ"ל:

שם י"ד וישלח פרעה ויקרא את יוסף והשליח שהבין שיצמח מזה טובה גדולה ליוסף והיה רע עין השליח זה מה עשה ויריצהו פתח הבור ונתן מקום ליוסף לרוץ ולברוח לאשר עיניו ישאוהו ולא יבא עוד לעולם לפני פרעה ולפרעה השיב השליח דבר כי כן עשה וקרא אותו אבל יוסף שלנו לא יעשה כזאת להיות בורח אך הלך למרחץ וירחוץ ויגלח ויחלף שמלתיו ויבא אל פרעה להתחנן על נפשו אך פרעה הקדים לאמר לו למה קרא אותו:

שם ל"ד יעשה פרעה קאי אדלעיל וישיתהו על ארץ מצרים זאת יאות אשר פרעה יעשה והוא אותו חכם ונבון אשר ישיתהו יפקד פקידים:
שם מ"ו ויעבר בכל ארץ מצרים. נ"ב ובדרך העברה פקד פקידים:
שם מ"ח ויקבץ ויתן ויצבר יוסף בר הכל נעשה ע"י הפקידים שפקד יוסף וכל אשר המה עושים נקרא על שמו כאלו הוא עשה הכל:
שם נ"ו וישבר למצרים. פרש"י שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר שברו לנו מעט אוכל לשון קנין ראשית אומר שהאי קרא שמביא רש"י על לשון קנין שברו לנו מעט אוכל ט"ס ולא יצא כן מיד רש"י כי למה ירחיק כל כך עדותו ואנכי מניתי וספרתי ויש בקרא שבע פעמים שבר לשון קנין קודם להאי קרא שברו לנו מעט אלא צ"ל ושברו לנו לשון קנין דכתיב מ"ב ב' אך עדיין יש לכאורה להקשות על רש"י הלא הוא עומד בפסוק נ"ו ואחריו פסוק נ"ז כתיב לשבור אל יוסף ופרש"י כאלו כתיב אל יוסף לשבור והרי לשון קנין וקרוב קודם אך י"ל כי רש"י לא רצה להביא מזה שצריך להפוך התיבות שיהיה לשבור לשון קנין כי לפי הכתוב לשבור אל יוסף משמע לשון מכר ויש לפרש וכל הארץ באו לשבור למכור אל יוסף חפצי בית תכשיטי כסף וזהב ואבנים טובות ולקחו מחירם תבואה ובזה שפיר גם מה שנותן טעם כי חזק הרעב וכו' עד שהוצרכו למכור חפצים וע"כ לא ברירא ליה לרש"י להביא האי לשבור על לשון קנין והביא הלשון שבר הראשון אשר אחריו ושברו לנו משם שאין לפרשו רק לשון קנין:
(מ"ב ט') **ויזכור** יוסף את החלומות אשר חלם להם ויאמר אליהם מרגלים אתם. מה ענין החלומות שחלם ליוסף ומה רע עשו אחיו בזה אשר חלם לנקום מהם ולומר להם מרגלים אתם. ונ"ל בעז"ה ויזכור החלומות אשר חלם להם וראה כי עדיין לא נתקיימו א' כי הכא כתיב בבואם לעיל ו' וישתחוו לו אפים ארצה ואין זה כאלמת וכוכבים כי אין להם אפים ולכן כתיב שם בשתיהם השתחויה לבד בלא אפים ארצה כי בפעם אחד נופלים ומשתטחים עלי ארץ וכאן דכתיב וישתחו לו אפים ארצה משמע בתחלה כפפו קומתן ואפיהם ואח"כ נשתטחו בפישוט ידים ורגלים ארצה. וביותר כי בחלומו ראה אחד עשר כוכבים והמה רק עשרה ויבן כי יוכל להכריחם שיביאו את בנימין ועוד לא בא העת להתוודע אליהם על כן ראה איך לסבב הדיבור שיביאו את בנימין ויאמר אליהם מרגלים אתם וגו' עד שמתוך דבריהם נתגלגל הדבר לדרוש מהם שיביאו את בנימין ואז נתקיים החלומות כהוויתן שהיו אחד עשר אחים כאחד עשר כוכבים וגם כתיב שם לקמן מ"ג כו' וישתחו לו ארצה מתוך קומה זקופה נפלו וישטחו עלי ארץ כמו כוכבים ואלמת. ומה שכתב בעה"ט כאן ויפתחוו לו בגימ' בכאן נתקיים החלום ברור אצלי כי הבעה"ט

כתב זאת לקמן מ"ג כ"ו והמעתיק לא שם לבו לזה ואמר להעתיקה כאן ולבעה"ט על כל תיבה שבתורה שבעה עינים ואיך יכתוב על עשרה אחים שנתקיים החלום מאחד עשר כוכבים שם כ"ז ויפתח וגו'. נ"ב כולם פתחו שניהם לתת מספוא לחמוריהם אך לכולם צוה ליתן כספיהם בשולי שקיהם תחת הבר ושקו של לוי שצוה ליתן כספו בפי אמתחתו להחרידו עודו בדרך ולזה היה לוי יחידי שהיה כספו בפי אמתחתו ולשאר אחים נתוודע אחרי אשר באו לביתם והריקו שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו לקמן ל"ה:

שם ל"ו רש"י מלמד וכו' כיוסף. פי' כמו שאנחנו יודעים שמכרו את יוסף אבל לא קאי על יעקב שהוא ידע כי הלא יעקב אמר בסמוך כי אחיו מת:

(מ"ג ב') **שבו** שברו לנו. פי' למה תתעצלו הלא חסר לחם אתם כמוני:

שם ד' יהודה השיב לאביו אם ישך משלח וגו' אף לא יחסר לנו רק לך לבד נרדה ונשברה לך לבדך אכל ואם אינך משלח לא נרד וגו':

שם י"ב ע' פרש"י כסף משנה שמא הוקר השער היינו עד כפל על שהיה בפעם הראשון ואת הכסף המושב כמספר אשר הושב ולא יותר וכן משמע לקמן כ"א אמרו האחים ונשב אתו בידנו משמע רק אותו ולא יותר ולא זכיתי להבין מאין לקח בעה"ט אשר הכסף המושב היה כפול העליון יאיר עינינו:

מ"ג י"ח ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו דאגו על החמורים כי אף לא יכלו לשלוח אוכל לביתם לאביהם ולבני ביתם וימותו ח"ו ברעב (הסכמה מאלשיך):

ויגש

(מ"ה ז') **וישלחני** א' לפניכם וגו' עד לפלטה גדולה לכאורה מוקשה הלא ידעו בני אברהם ובני בניהם ואף גם עשו ידע מגזירת כי גר יהיה זרעך אשר מפני כן הלך עשו אל ארץ מפני יעקב אחיו כמו שפרש"י שם ואיך לא עלה על דעתו של יוסף ואחיו הכונה האמיתי של השי"ת אשר לקיים גזירת כי גר יהיה זרעך שלחו א' וישימהו למושל בכל ארץ מצרים שלא ירדו למצרים ח"ו בשלשלאות אך זה אין תמיה כי כן דרכו של אדם בעת הטובה ישכח ימי הרעה ואף שידעו שגזירת השי"ת לא ישיב ריקם האדם מרחיק כי עוד זמן שיקוים הגזרה אחר עבור הרבה עתים וזמנים כי השי"ת קיים לעד והדור הרביעי מדור ראשון שירד למצרים ישיב הנה ובעת טובה היו בטוב ודעתם היה לבא מצרימה לגור שמה בימי הרעב כמו שאמר להם יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר ונאמר וכלכלתי אותך שם כי עוד חמש שנים רעב וכן חישב יעקב ללילך שמה על משך שני הרעב ולראות את יוסף בנו חי רק שהיה מיצר לצאת חוץ לארץ עד אשר אמר לו א' אל תירא מרדה מצרימה ואגב הודיעו כי לגוי גדול אשימך שם ורמז לו שיבין

שלא ישיב מהר כי להיות לגוי גדול צריך זמן גדול והבין יעקב כי לגר יהיה זרעך הולך שמה והקב"ה הבטיחו אנכי ארד עמך וגו' ויוסף ישית ידו על עיניך ובימיך לא ישעבדו מצרים בבניך כי יוסף עודו חי ויחשוב יעקב כמו שאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר ה' אם שלום ואמת יהיה בימי ומעתה היה הליכתו בכבדות כמו שנאמר אחריו וישאו בני ישראל את יעקב כי הליכתם היה בשמחה שלמה ולא זכרו בגר יהיה זרעך אבל יעקב נכנס באזניו מאמר השי"ת ומה שרמז לו ולא כתיב וישא יעקב את רגליו כדכתיב בהליכו לחרן ודעת פרעה ומגמתו היה שיבאו ישראל שמה להשתקע כדכתיב מ"ז י"א ויתן להם אחזה בארץ מצרים כאשר צוה פרעה כי פרעה לאשר רצה שישתקעו שם צוה ליוסף שיתן להם אחוזה עולמית וגם בני ישראל כשראו שפרים ורבים מאד הבינו כי הגיע עת שיקוים גר והיה זרעך בדורותם ע"כ כתיב מ"ז כ"ז וישבו ישראל וגו' ויאחזו בה פי' רש"י לשון אחוזה אחר אשר ויפרו וירבו מאד הבינו כי לא ימהרו לשוב עד דור רביעי שנאמר לאברהם ע"כ אחזו בה וע"כ השביע יוסף לאחיו ואמר להם פקד יפקוד והעליתם את עצמותי וימת יוסף ואחיו והתחיל השיעבוד:

שם י"ז ויאמר אל יוסף אמר אל אחיך (משמך) זאת עשו טענו את בעירכם פירות מטוב ארץ מצרים ובר ולחם ומזון ואינך צריך לזה ציוה שלי כי אתה המשביר ובידך ליתן תבואה ופירות לכל אשר תחפוץ וכמו שנתן להם יוסף עד הנה תבואה בלא מחיר מדעתיה דנפשיה אבל לא כן עגלות וגם שלא יחוסו על כליהם שיתן להם אחרים תחתיהם לא היה יכול יוסף ליתן להם ולהבטיחם בלתי שאלת פי פרעה ואף אם יתן להם יוסף על פי פרעה ולא יגיד להם שעושה זאת ברשיון מפרעה לא ירצו לקבל כי יחושו אולי לא יסכים פרעה ויבא על ידי זה ח"ו קצת בזיון ליוסף מפרעה ע"כ לענין עגלות אמר ליוסף שיאמר לאחיו ואתה צויתה וגו' ועינכם אל תחוס וגו' ויעשו כן בני ישראל ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה. פי' כיון שאמר להם שהוא על פי פרעה עשו כן וקבלו:

שם כ"ב לכלם נתן לאיש חליפות שמלות. אפשר לומר שנתן להם שמלות כפי מנהג אנשי מצרים שיהיה נכון בידם בשובם מצרימה טרם יבאו העיר יחליפו מלבושי ארץ כנען על מלבושי ארץ מצרים להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים וכמו שפרש"י על והעם העביר לקמן ומה שנתן לבנימין חמש ע' מגילה ט"ז: שם כ"ג ולאביו שלח כזאת. כמו שהיו יכולין לקבל על עשרה חמורים ועשר אתונות שלהם שהביאו מביתם כל אחד מאחיו חמור ואתון והן המה בעירכם שאמר טענו את בעירכם ולכו באו

ארצה כנען ושפיר כתיב לקמן כ"ז וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא כתיב חמורים ואתונות כי שלו היו ולא שלחם יוסף:

(מ"ז א') **והאנשים** רעי צאן כי אנשי מקנה היו לפי פרש"י ועוד אומר לו והאנשים רעי צאן וגו' שגם זה אמר לפרעה אינו שייך היו והיה לו לומר כי אנשי מקנה הם ואפשר לפרש היו מקדמת דנא כמו שאמר לאחיו ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבותינו ויהיה האי היו שאמר יוסף לפרעה כמו כן כך פירושו והקרא מקצר כאן:

ויחי

(מ"ח א') **ויקח** את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים חסר כאן דברים כי היה לו לומר וילך אל אביו אלא מקצר וסומך על הפסוק שאחריו שנאמר ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך נשמע שהלך אליו:

שם י"ג את אפרים בימינו משמאל ישראל. פרש"י הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חבירו וכאן צ"ל ד"ה ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל וכיון שהוא הברור מיומן לברכה:

שם ט"ו ויברך את יוסף מפני ששם יעקב דיבורו ליוסף כדכתיב יברך את הנערים וידגו ולא אמר יברך אתכם ותדגו ע"כ אף שבירך הבנים הוה הברכה ליוסף שאליו דיבר:

שם ויאמר הא' אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק הא' הרעה אותי מעודי ועד היום הזה נמצא גם אנכי הולך לפניך תמיד כצאן לפני הרועה ולא רצה לומר אשר התהלכתי לפניו משום יהללך זר ולא פיך ותלה בהטבת א' עמו מעודו עה"ה:

שם כ' ויברכם ביום ההוא לאמר פנה יעקב עיניו לאפרים ואמר בך יתחילו ישראל לברך את בניהם לאמר שכה יאמרו להם ישימך א' כאפרים וכמנשה וכן וישם את אפרים לפני מנשה לכל דבר כמו פי' רש"י בדגלים ובחנוכת הנשיאים:

(מ"ט ו') רש"י ד"ה **ולו** יקהת עמים אסיפת העמים כו' ואחותי באזניהם נ"ב כמו יחוה דעת:

שם אבחת נ"ב כמו טבחת חילוף א' בט' באטב"ח:

שם ט"ז מקדים דן בן בלהה שפחת רחל כן הקדים רחל ללאה לעיל ל"א ד' גם נולדו בני בלהה קודם לבני זלפה ומשברך את דן שיתגבר במלחמה מסמיך לו גד שברכו גם כן שיצליח במלחמה אף שאינו בן אמי של דן וכיון שמזכיר גר מסמיך לו אחיו מאמו והוא אשר ואח"כ חוזר לנפתלי אחי דן מאמו וברכתו ברכת נחלתו כמו אשר:

שם כ"ו ברש"י ד"ה ויפזו זרועי ידיו. פרש"י כמו ויפוצו שיצא הזרע בין אצבעות ידיו. נ"ב פי' שיצא תאות הוצאות הזרע ע"י שנעץ אצבעות ידיו בקרקע וכן איתא סוטה (ל"ו

ע"ב) ותשב באיתן קשתו ששבה קשתו לאיתנו ויפזו זרועי ידיו נעץ ידיו בקרקע (ע' רש"י שם) ויצאה תאותו מבין צפורני ידיו פי' מחמת כאב הצפרנים שסמך גופו עליהם נתבטל תאותו:

(שם י') **ויבאו** עד גורן האטד אשר בעבר הירדן. משה רבינו כתב התורה ושם אותה בפי ישראל בערבות מואב ושם קורא לגורן הזה אשר בארץ כנען עבר הירדן כי משה וישראל היו אז במזרחו של ירדן טרם עברו אותו וגורן האטד הוא בארץ ישראל במערבו של ירדן אבל בשאת בני יעקב את אביהם ארצה כנען ממצרים לחברון לא פגעו ולא ראו את הירדן:

י"ד רש"י שם בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים כו' עד סה"ד ועל דרך פשטות אפשר צוה פרעה באזני עבדיו וזקניו המצרים שישמרו את יוסף ואחיו שישובו ולא ישארו בארץ כנען ע"כ שמרו וכיונו שיהיה יוסף ואחיו ובית אביו בינם ובין ארץ מצרים ע"כ הלכו ממצרים ראשונה ואחריהם יוסף ואחיו וכל בית אביו ובחזרתם הקדימו ליוסף ואחיו לפניהם והמה אחרונים:

שם י"ז אנא שא נא פשע אחיך אשר אחיך אנחנו ומכרנוך הפשע והעון גדולה מאד כי רעה גמלוך בשעת שמכרנו אותך אין רעה גדולה מזה אבל ועתה אחר שעינינו רואים סוף הדבר שעלית לגדולה כזאת וע"י זה נמשך שבא אביך בשמחה וחוות רוח ורב נחת למצרים וזאת רצון אל' אביך באהבתו את אביך סיבב סבות הלא יבוא אביך ח"ו בשלשלאות למצרים שא נא לפשע כי בכל זאת לא יכחד כי אנחנו הרשענו אבל אל תשכח כי בפשענו זה היינו עבדי א' אביך שנעשה רצונו:

שה כ"ג וירא יוסף לאפרים בני שלשים. פי' יוסף ראה בעיניו איך שהיה לאפרים בני שלשים כי בחיי יוסף היה בנים לערן בן שותלח בן אפרים נמצא היה לאפרים שלשה דורות א' שותלח ב' ערן ג' בני ערן אשר נולדו בחיי יוסף אבל למנשה לא היה בחיי יוסף רק שני דורות א' מכיר ב' בני מכיר כי רק בני מכיר יולדו פי' נולדו על ברכי יוסף בעודו חי:

חומש שמות

שמות

(א' כ') **וייטב** א' למילדות ומה היה ההטבה וירב העם (הסכמה ממעשי ה'):

(ג' ד') **וירא** ה' כי סר לראות וגו' ויאמר אל תדמה בנפשך אשר מפני רחוק מקום אינך רואה לא כן מראות הנביא שוה ברחוק כמו בקרוב וגם מקומך אדמת קודש הוא רק

נעליך מפסיקים בינך ובין הקודש של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו ג"כ אדמת קודש הוא (הסכמה ממעשי ה') שם י' ועתה לכה הכן עצמך ואשלחך. כבר כתבתי כי לכה לשון הזמנה ליחיד כמו לכו לרבים נמצא הרבה:

(ד' כ"ה) רש"י ד"ה **כי** חתן דמים אתה לי כו' הורג אישי אתה לי. נ"ב שם בגמ' פליג רשב"ג ואומר לא למשה רבינו בקש המלאך להרוג אלא לאותו תינוק שנאמר כי חתן דמים אתה לי צא וראה מי קרוי חתן הוי אומר זה התינוק ע"כ. ובע"ז כ"ז משמע שפיר כותיה דקאמר התם ואבע"א אתי איהי ואתחלה ואתא משה ואגמרה ע' חדושי אגדות (נדרים ל"ב):

(ה' ג') בעה"ט **נקרא** בגי' שנה. נ"ב דברי בעה"ט אלו שייך לעיל ג' י"ח ושם כתיב נקרה בה' ושפיר בגי' שנה:

שם י"ט ויראו שוטרי בני ישראל אותם את עצמם ברע שיהיו צריכין לאמר לישראל אחיהם לא תגרעו וגו':

שם כ' רש"י ורבותינו דרשו נצבים דתן ואבירם היו נ"ב ופי' נצבים הנצבים פגעו במשה ואהרן (תוס' ורא"ש נדרים ס"ד):

שם כ"ב לתת חרב בידם להרגנו. פי' במה שאמרתם נלכה נזבחה לה' נתתם בזה חרב בידם שיהיה להם פתחון פה להרגנו כי ביום ההוא שאמרתם לו צוה לנוגשים בלתי ליתן תבן ואמר להם לאשר אנחנו צועקים נלכה נזבחה וכן השיב לנו עתה:

וארא

(ו' ה') **וגם** פי' לבד הקמת הברית אני שמעתי את נאקת ב"י אשר הזידו מצרים עליהם ומעבידים אותם וא' יבקש את הנרדף ובתוך כך ואזכור את בריתי לכן אמור וגו' שם כ"ו הוא אהרן ומשה הנזכר לעיל תולדותם אהרן קודם משה:

שם כ"ז הם המדברים אל פרעה וגו' הוא משה ואהרן מקדים משה לאהרן כמו שנאמר בסמוך ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך:

(שם ז' ו') **ויעש** משה ואהרן כאשר צוה ה' אותם כן עשו אי המקרא הזה אומר אלא דרשוני כי לכאורה אין לו הבנה הלא עדיין לא ציוה אותם ומה היה להם לעשות אבל כך פירושו כי מפסוק ז' א' עד ח' הוא ענין אחד הקדמה טרם שהתחילו משה ואהרן לילך אל פרעה ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך וגו' ואני אקשה וגו' וידעו מצרים וגו' ומספר לנו אשר בשעת מעשה אחר שהלכו אל פרעה כל אשר צוה ה' אחר אשר צוה עשו כן משה ואהרן וגם מגיד לנו שנות משה ואהרן אז בראשית דברם אל פרעה ואח"כ מפסוק ח' מתחיל גוף הענין מה שצוה ה' ואחר כל צווי ויעשו כן:

שם ה' ברש"י את ידי יד ממש. נ"ב מפני שפעמים פי' ידי גבורת מפרש כאן ידי ממש לשבר את האוזן שהמכה את חבירו מכהו בידו ממש אבל לגבי הבית"ש לא נוכל לומר יד ממש כי לא ישיגהו משיגי הגוף:

(ח' ה') **אעתיר** כו' כך יאמר אעתיר העתירו כצ"ל:

(ט' י"ד) **כי** בפעם הזאת אני שולח כל מגפותי אל לבך וגו'. ידוע אשר העשר מכות נחלקו לשלשה סדרים כפי הסימנים שנתן ר' יהודה בהם ובכל סדר היה ההתראה למכה ראשונה על שפת היאור וההתראה על המכה שנית בבית פרעה והמכה השלישית בא אל פרעה ועל מצרים בלא שום התראה הסדר הראשון דצ"ח דם התראה על היאור צפרדע בביתו כנים בלא התראה הסדר השני עד"ש ערוב על המים דבר בביתו שחין בלא התראה ועתה בהתחלת הסדר השלישי אמר משה בשם ה' לפרעה כי בפעם הזאת היינו בזה הסדר השלישי אני שולח כל מגפותי תיבת כל לרבות מכות בכורות אשר יצרף לזה הסדר ובו יסיים ועל מכות בכורות שייך שפיר אל לבך כי המכה הזאת לא נגע בגוף פרעה ממש רק לחרדה ומורך בלבו היה שגם הוא היה בכור והיה מפחד שלא יגע גם בו והשי"ת העמידו ככתוב למען ספר שמי בכל הארץ וכן היה בזה הסדר באח"ב המכה הראשונה ברד על המים אף שאין מפורש בקרא אבל מדכתיב בבקר ידוע שבבקר היה פרעה אצל המים מכה השנית ארבה התראה בביתו וחשך היה בלא התראה וגם בכורות צירף לסדר זה לחשך כי לא אמר השי"ת למשה שום התראה על בכורות שיבא לפרעה על המים ואף לא שיבא לביתו רק כאשר נקרא אליו על דבר החשך ובעודו שם בבית פרעה נאמר למשה לבדו ידועה ממכות בכורות ומשה הבין מעצמו שרצון השי"ת שיגיד זאת לפרעה אחר שהודיע לו בעודו בבית פרעה. והנה לפי דברינו בעזהשי"ת האמיתיים נכון וקיים פרש"י ז"ל על כל מגפותי למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות שריר וקים ובטל ומבוטל כל הדחוקים שבא בהם הש"ח:

בא

(י' א' ו' י' א' מ') **אם** אמנם שראית אשר גם אחר שהתודה פרעה ועשה תשובה ואמר חטאתי ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים ובכל זאת אחר אשר חדל הברד שינה את טעמו ולא רצה לשלח את ב"י אל תאמר נואש לבא אל פרעה בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו' למען שתי וגו' י' ה' וכסה וגו' ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד כגון החטה והכסמת וכדומה ואכל את כל העץ. פי' פרי העץ מאותו העץ אשר כ"כ נשאר יתר הפלטה מן הברד הצומח לכם כמו והצומח לכם מן השדה היינו עשב וכאן מקצר הקרא אבל בשעת מעשה לקמן ט"ו מפרש ויאכל את כל עשב הארץ והיינו הצומח

לכם מן השדה שכתוב כאן ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד הוא ואכל את כל העץ שכתוב כאן:
שם י"ב ו' י' א' ג' נטה ידך אין זה יד ממש אלא גבורתך והוא המטה כדכתיב ויט משה את מטהו:
שם י"ג ויט משה את מטהו וגו' נהג רוח קדים וגו' ורות קדים נשא את הארבה ופרש"י רוח מזרחית שבא"י כי מצרים בדרומית מערבית של א"י היתה וכן לקמן י"ט רוח ים ויתקעהו ימה סוף פרש"י אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כו' וגם במזרחה של א"י ומקוצר דעתי לא אוכל להשיג מה דחק לרש"י ז"ל לכל האריכות ומה לנו לידע מקומו של מצרים הלא כל מקום יש לו ד' רוחות ורוח הקדים הוא רוח מזרחה של מצרים הביא הארבה ורוח מערבה של מצרים נשא את הארבה ויתקעהו ימה סוף כי הים סוף מזרחית דרומית של מצרים וארץ ישראל מאי בעי הכא ואין לומר שרש"י מדייק הקדים בה' הידוע הלא תחלה אומר וה' נהג רוח קדים בלא ה' ושפיר קאמר אח"כ הקדים הנזכר המאיר לעולם כולו יאיר עיני:
שם כ"ו לא תשאר פרסה ות"א לא תשאר מדעם מה שמתרגם לא כתיב ומה שכתיב לא מתרגם וטוב ת"י פרסתא חדא:
(י"א ב') **דבר** נא באזני העם. פרש"י (ברכות ט') אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך ע"כ שם בברכות איתא בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב נראה שדרשו חז"ל האי נא למעלה ולמטה דבר נא בבקשה ממך נא באזני העם שתשים נא באזני העם שאתה תבקש מהם שכן יעשו ולפ"ז צ"ל גם ברש"י בבקשה ממך בקש מהם על כך:
שם ג' בעה"ט גם האיש משה ס"ת ובהפך השם רמז שנכפלה גדולתו כצ"ל:
שם ה' בעה"ט ומת כל בכור ג' פעמים בכור בפסוק חוץ מבכור בהמה כנגד בכור לאיש ובכור לאשה וגדול הבית כצ"ל:
שם ו' סה"ד ואחריו לא תוסיף כצ"ל:
(י"ב ג') **ויקחו** להם איש שה לבית אבות ואם ימעט הבית אבות שה לבית ואם ימעט הבית שה לו ולשכנו. כן נראה פשטות הקרא כי לפי המכלתא אם ירבה הבית אבות שה לבית מה לו לקרא לחפוש תיקון לאם ימעט הבית יחזור לבית אבות שם ח' ומצות על מרורים יאכלוהו ובפסח שני במדבר ט' כתיב על מצות ומרורים יאכלוהו כי כאן המרור רק בשביל הפסח אבל מצות הוא מצוה בפני עצמו ע"כ כתיב ואכלו את הבשר וגו' ומצות על מרורים יאכלוהו אבל בפסח שני שגם המצה היתה רק בשביל הפסח

ובשעה שאוכלין הפסח מחויב לאכול אז גם מצה עמו אבל קודם אכילת הפסח ואחריו רשאין לאכול קמץ ע"כ כתיב שם על מצות ומרורים יאכלהו:
שם י"ב מאדם עד בהמה. וקשה לרש"י ז"ל מאי ועד הלא אין ביניהם דבר ומתרץ שבאדם לבד היו כמה מדרגות ראשון בעבירה שני שלישי והלאה ושפיר כתיב עד שהיה המכה הולכת באדם ממדרגה למדרגה היינו בכור פרעה ראשון ואחריו החשוב חשוב קודם עד בהמה לאשר היתה אלהיה ומאי ובכל אלהי מצרים פרש"י לרבות שאר ע"ז של עץ ואבן שהיה ג"כ במצרים של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת:
בעה"ט שם י"ח בראשון חסר ו' כצ"ל:
שם ל"ד וישא העם כו'. רש"י מביא מכילתא משארתם שירי מצה לפי זה יהיה פי' הקרא את בצקו מה שאפה מן הבצק טרם יחמץ שאפה כל הבצק מצה בעודו במצרים ואכלו מה שאכלו במצרים עם הפסח ומצה הנשארת נשאו צרורות בשמלותם על שכמם וכן כזה כונת הקרא שם ל"ט ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות פירוש שאפו בעודם במצרים כל הבצק אף מה שנשאר אשר הוציאו ממצרים כולו אפו בלילה עגת מצות כי לא חמץ שלא היה עת להתחמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה עד שיתחמץ וגם צדה לא עשו להם. פי' וגם תחלה לא הכינו צדה לדרך ע"כ אפו כולו מצה ויפה ונאה סדר הקרא כי אם נאמר שנשאו הבצק ממש אתם ואפו אותו מצה אחר צאתם לא שייך על זה הטעם כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה אחר שכבר יצאו וגם הלא הבצק נתחמץ ממילא בעודו על כתפיהם ועדיין אינו מובן למה לי הטעם כי גרשו הלא מצווים ועומדים שיאכלו הפסח עם מצות גם על כל שבעת הימים לדורות מצווים וחמץ בבל יראה וימצא וי"ל שהוא נתינת טעם על הצווי על מצות כי באמת אם לא היו רוצים לילך עד שיתחמץ ויאפו חלת חמץ בלילה הזה כמו בכל הלילות וגם חמץ לדרך מי היה מוחה בידם הלא ידם רמה אך למען יהיה לישראל לזכרון אשר אחר כל חוזק וכבדות לב פרעה ויסבול כל המכות וישראל לא רצה לשלח כיון שבא עליו מכה עשירית נלאה מלסבול וגירש אותם ולא רצה הקב"ה להיות כנגדו בזה והן יאכלו בני ישראל מצות לדורותם לזכרון כי גרשו ממצרים ולא הניח להם פרעה להתמהמה כדי שיתחמץ הבצק והיו מוכרחים לאפות אותו כולו מצה אשר גם הנשאר להם לאכול היה מצה ולזכרון, זה לדורות צוה הקב"ה שיאכלו בני ישראל כל משך ימי הגאולה מראשון שיצאו ממצרים עד השביעי שעברו הים ונגמר הגאולה ואכלו אז מצה בהכרח וזהו כ"כ כונת המגיד מצה זו שאנו מצווים עליה ואנו אוכלים כל שבעה על שום מה צונו הקב"ה על שום

הזכרון שלא הספיק בצקם של יוצאי מצרים אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם שנאמר ויאפו וגו':

שם ל"ו וישאלום פי' רש"י אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך משמע שרש"י מפרש וישאלום שמצרים היו ממלאים בקשתם ביתר שאת אף מה שלא היו שואלים פי' מבקשים היו נותנים אתה מבקש ואומר ליתן לך אחד טול שנים וכן משמע מרש"י לעיל י' כ"ב שמפרש רש"י טעם על החשך ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהם והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו וכו' ואם יהיה פי' והיו שואלין לוין כיון ששאלו כבר איך שייך אח"כ והיו אומרים אין בידינו היה לו לרש"י לכתוב וכשיצאו ורצו לשאול מהם והיו אומרים אין בידינו ש"מ והיו שואלין מהם כמו שאלת ובקשת והיו שואלין פי' והיו מבקשים מהם שיתנו להם במתנה והיו אומרים אין בידינו כו' נמצא שרש"י ז"ל מפרש לעיל י"א ב' וישאלו איש מאת רעהו וגו' וישאלו ויבקשו מתנות כלי כסף וכלי זהב וכן כל וישאלו בענין זה ויבקשו וכעין זה פי' הרשב"ם אשר דרכו בכל מקום לפרש ע"פ פשטות המקרא ורש"י כ"כ בהרבה מקומות ואף ת"א נמצא שמפרש פשטות אף שהוא נגד הדרש כמו השסועה:

שם מ"ב ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים עד עתה היה הלילה הזה שמור אצל הקב"ה להוציא באותו הלילה את ב"י מא"מ ומאז והלאה הוא הלילה הזה בעצמו לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם עד שיבא הדור שיזכה לימות המשיח ב"ב:

שם מ"ג אחר אשר יצאו ב"י מא"מ כמפורש בפסוקים הקודמים עד שנאמר ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מא"מ ו' י' א' וא' למען לא יפנו לב ב"י לבטלה בדרך יחזור עמהם בעודם בדרך חקת הפסח אשר כבר אמר להם פעם אחד ביום י"ד וכן עשו למדו וגמרו והתחילו ב"י להלל ולשבח למי שעשה לנו את כל הנסים האלו בתפים ומחולות בכנור וקול זמרה ברגש קודש בדבקות רם ונשא ענו ואמרו ויהי בעצם היום הזה לעיני כל הוציא ה' את ב"י מא"מ על צבאתם ובעוד הם מהללים ומפארים וידוע מאמר חז"ל המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה אם אמנם דעל ידי כן מברך שככה לו בעולמו אעפ"כ לא יאות להפסיק ממשנתו על כן ו'י'א'מ' קדש לי כל בכור שילמוד עם ב"י מסכת בכורות בעוד הם הולכים בדרך וירא משה לנפשו לאשר הם ב"י מלאים שמחה ונחת ותגל נפשם ביציאתם ממצרים ופתאם יגיד להם מצות ה' על הבכורים לפדות בכורי אדם וליתן לכהן בכורי בהמה שיש בהם חסרון כיס אולי יכניסם ח"ו משמחה למעט תוגה מה עשה משה התחיל לכנוס עמהם בדברים באותו ענין שהם עוסקים בו ששים ושמחים ועונין ואומרים ויהי בעצם היום הזה וגו' כנ"ל ויאמר משה

אל העם אמת עתה אתם ברוכים מה' ואתם שמחים ומהללים ומשבחים הקב"ה על כל הטוב אשר עשה אתנו אבל ברבות הימים תוכלו לשכח ח"ו כל תגמולו ע"כ אחי גם לעולם אל תשכחו זכור את היום הזה וגו' ועוד לא זאת אלא גם זאת בל תשכחו חסדו הטוב אשר הוציא אותנו בכושרות היום אתם יוצאים בחדש האביב ואל תשכחו כל גמוליו הטובות והיה כי יביאך וגו' תשמרו חוקת הפסח שבעת ימים וגו' וגם מבניכם אל תכחדו והגדת לבנך וגו' ותעשו כל התפעלות בל לשכוח כל זה והיה לך לאות וגו' עד שהכניס בלבבם אהבה להבורא גואלם ית"ש לעבדו בנפשם ומאודם וחסרון ממון שבקדושת בכורות כלא יחשב בעיניהם למען עשות רצון צורם וגואלם אז מדי דברו בם אמר להם רצון השי"ת שתקדישו לו הבכורים והיה כי יביאך והעברת גם הגד לבנך כי קנה השי"ת בבכורים ותספר לו כל הנסים אשר השי"ת ביחוד בבכורים עשה:

בשלח

(י"ג י"ז) בתרגום על **פן** ינחם העם דלמא יזועין עמא אין זה יזועון תרגומו של ינחם כי לפי תרגומו היה לו לומר דלמא תב עמא וכן מתרגם וינחם (בראשית ו' וא"ו) (שמות ל"ב י"ד) ותב אבל כאן אינו מתרגם רק פרושי קמפרש טעמו למה ינחם ומפרש דלמא יזועון: שם י"ח ים סוף פרש"י סוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים וכן שמו בלשון אשכנז (ריטער מעהר) כי ים סוף הוא לשון הים מהים הגדול הדרומי ומפסיק בין אפריקא ובין אזיא עד רובו של רוח מזרחית מארץ אפריקא ומשם והלאה אטום ואין עוד ים רק יבשה ערך חמשה עשר פרסאות אשר מחבר ארץ אפריקא אשר מצרים בו עם ארץ אזיא אשר ארצנו בו וארץ פלשתים מפסיק בין מצרים לא"י ודרך אותו היבשה היו עוברים ושבים ממצרים לכנען ומכנען למצרים והכל דרך ארץ פלשתים ודרך זה נשאו את יעקב אבינו ממצרים לכנען לחברון ושבו בניו ואנשי מצרים דרך שם לביתם וכן היה הדרך הישר והקרוב לישראל שילכו דרך שם ממצרים לכנען אך המניעה מפורש בקרא וכל הנ"ל היה כן מששת ימי בראשית עד ה' אלפים תחלה היה הים סוף מפסיק בין רוב רוח מזרחית של אפריקא ובין אזיא ומיעוטו של רוח מזרחית אפריקא היה מחובר לאזיא ביבשה עד הים התיכון אשר הוא במערבה של א"י ובדרומה של אפריקא ובימינו בשנת תרל"ד התחברו ממשלת אנגליא וצרפת וחפרו אותו היבשה מן ים סוף עד ים התיכון ועשו מן אותו היבשה ים ועשו שם מהלך לספינות וצי אדיר ילך שמה עוברים ושבים מים הדרומי לים התיכון והוא כולו ים מפסיק בין מזרח אפריקא ובין מערב אזיא ואין ים סוף ואין אגם ואין קנים ואין ריטער מעהר רק זועץ שמו:

(י"ד ב') **לפני** בעל צפון נכחו תחנו. פרש"י ז"ל בעל צפון הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן כו' ועליו פירש איוב משגיא וגו' וכן מה שיחנו לפני ב"צ ונכחו דוקא היה כ"כ להטעותן שיאמרו הע"ז עיכבן וכן פי' התרגום ירושלמי טעיין אינון במדברא טרד עליהון טעותא דפעור:

שם ג' רש"י לבני ישראל על בני ישראל וכן ה' ילחם לכם עליכם שם פי' רש"י לכם בשבילכם ושפיר יותר:

בא"ד נבוכים הם כלואים ומשוקעים (איינגייאיינגט) כמו בעמק הבכא (תהלים פ"ד) ושם פרש"י הבכא בכי ויללה וכן נראה כונת הפייטן בקבלת שבת מקדש מלך כו' רב לך שבת בעמק הבכא שמפרש לשון בכי ויללה וכן מה שמביא רש"י ז"ל (איוב כ"ח) מבכי נהרות שם פי' בשם ס"א לשון בכי ויללה:

שם י"ד י"ד בשעה שאמר משה ה' ילחם לכם נשא ידיו ולבו לשמים וענה ואמר זאת בדרך תפלה ובקשה על כן אמר לו השי"ת על זה מה תצעק אלי:

שם ט"ו דבר אל בני ישראל ויסעו רש"י ז"ל בשם מכילתא אין להם אלא ליסע (שאין אני מוחקו) הים עומד בפניהם פי' ממהלכו ויעמוד במקומו כחומה מימינם ומשמאלם וכן הוא ברש"י לקמן כ"ו וישובו המים שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם:

שם ט"ז ואתה הרם את מטך ונטה את ידך ת"א ואת טול ית חוטרך וארים ית ידך וטוב מזה ת"י ארים ית חוטרך וארכין ית ידך ביה על ימא:

שם י"ז בעה"ט ובקעהו קרי ביה בקעוהו שבזה השם נבקעו המים כצ"ל. שם כ"א ויט משה גם כאן ת"א וארים ות"י וארכין:

(ט"ו י"א) **מי** כמכה באלים ה' ת"א לית בר מנך דאת הוא ועל באלם לא מתרגם ות"י באילי מרומא:

(ט"ז א') **בחמשה** עשר יום. רש"י נתפרש היום כו' או משירי מצה הוא דעת המכלתא שמביא רש"י לעיל י"ב ל"ד והוא עיקר כמו שכתבתי שם:

שם כ"א בעה"ט וחם השמש ונמס כו' אם נמצא עומר בביתו היה קרוב לה ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לו כצ"ל:

(י"ז ט"ז) **מלחמה** לה' בעמלק מדור דור. פי' מדור מכל דורות שיעבדו יברור לו השי"ת דור אחד אשר בימיו יעשה מלחמה בעמלק ואם יתמהמה חכה לו כי בא יבא שנאמר (במדבר כ"ד) ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד וכה"ג מפרש הראב"ד מובא בתי"ט עדיות פ' ב' משנה ט' ד"ה אע"פ שנאמר כו' במספר הדורות היא תחלה לפי שרואה את הדור שהוא זכאי ומתגלגל עמהם עד שמגיע לאותו הדור ע"כ ובזה"ק איתא א"ר יהודה

בכל דרא ודרא, בכל דרין דאתיין לעלמא לית לך דר דלית בהו מההוא זרעא בישא וקב"ה אגר בהו קרבא ע"כ וכן הוא בסדר הגדת פסח שלא אחד כו' אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו וכו' והקב"ה מצילנו מידם:

יתרו

(ח' ו') **ויאמר** אל משה. פרש"י ע"י שליח פי' לפירושו ששלח מכתב ע"י שליח וכתב למשה אני חותנך יתרו וגו' ובכל מה שמודיעים נקרא אמירה ע' רש"י לקמן י"ט י"ב: שם י"ב ויקח יתרו ויקח לשון קנין כי מביתו לא הביא בקר וצאן וקנה מיוצאי מצרים להקריב עולה וזבחים לא': שם כ"א ברש"י שרי אלפים שש מאות (סנהדרין י"ח): שרי מאות ששת אלפים. שרי חמשים י"ב אלף. שרי עשרות ששים אלף (מה שפרש"י כו' נ"ב שם בגמ' מסיים נמצאו דייני ישראל שבעת רבוא ושמונת אלפים ושש מאות הרי שחושב הפרטים כדי לידע הסך הכל ומה לו לידע הסך הכל ע' תנחומא משפטים: שם כ"ג רש"י וצוך וגו' המלך בגבורה כו' ואם יעכב על ידך פי' שיהיה מי או מה שיעכב על ידך ולא תמלך בגבורה וישאר הדבר כמו שהוא עתה לא תוכל לעמוד כי אי אפשר לפרש ואם יעכב הקב"ה על ידך כי אז בודאי היה יכול לעמוד אם לא יעשה כך: (י"ט ה') רש"י **ועתה** אם תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך נ"ב רש"י ז"ל דורש אם שמוע עתה תשמע מכאן ואילך: שם ט' רש"י את דברי העם וגו' תשובה על דבר זה אשר אמר לו השי"ת אנכי בא אליך בעב הענן למען לא יראוני רק ישמע העם בדברי עמך והשיב תשובתם אחת רב תודות מהם לך על אשר אמרת להם שישמעו ממך שכן היה רצונם וגם בקשו ממך יתר עז רצוננו לראות את מלכנו והשי"ת ומתרצה להם ואמר למשה לך אל העם וגו' כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם שיראו בעיניהם אף אם אבוא בעב הענן: שם י עד ט"ו רש"י ויאמר ה' אל משה אם כן שמזקיקין לדבר עמם נ"ב פי' פא"פ כביכול כדבר איש אל רעהו לך אל העם וקדשתם משום שנצטוה על הפרישה ג' ימים והפרישה עלול להביא להרהור וקרי צוה כ"כ על הקדושה לקדש המחשבה ממחשבות זרות והרעיון מהרהורים רעים וכבסו שמלתם מכתמי קרי וזבות והיו נכונים שלא יגשו אל אשה וכן עשה משה וירד מן ההר ויקדש לקיים וקדשתם ויכבסו לקיים וכבסו היו נכונים אל תגשו אל אשה לקיים והיו נכונים: שם ט"ו ש"ח אות ש' וא"ת מ"ש כו' כבר תירצו התוס' ברכות כ"א אין זכר מזה שם בתוס' ולא בכל אותו שכונה אבל ברש"י ד"ה מכאן אמרו (דף כ"ב) איתא: (שם כ' ח') בעה"ט **זכור** זה הפסוק הוא פסוק ז' פי' בעשרת הדברות וכן הוא לפנינו כי פסוק א' אינו מהם:

משפטים

(כ"א ד') **אם** אדניו יתן לו אשה וגו' והוא יצא בגפו. שמעתי מקשין הלא אינו יוצא בגפו כי אשה הישראלית שהיתה לו יוצאת עמו כי אם לא היה לו אשה ישראלית מקודם לא היה רבו יכול למסור לו שפחה כנענית וכיון שהיתה לו אשה ובנים הלא יוצאת אשתו עמו וי"ל כי בגמ' קדושין (דף כ"ו) איתא אם בגפו יבא בגפו יצא ראב"י אומר יחידי נכנס יחידי יצא מאי יחידי יצא אמר רנב"י הכי קאמר יש לו אשה ובנים רבו מוסר לו שפחה כנענית אין לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית ופרש"י ד"ה מוסר לו. בע"כ היינו אף שהעבד אינו רוצה יכול רבו לכופו נמצא למדין שזה החילוק בין יש לו אשה ובין אין לו ביש לו יכול לכופו ובאין לו אינו יכול לכופו אבל ברצון העבד מוסר לו ושפיר מיירי הכא בשאין לו אשה ובנים וברצון העבד נתן לו רבו שפחה כנענית וכשיוצא יוצא בגפו וע' משנה למלך רמב"ם עבדים פ"ג הל' ד':

שם י"א ויצאה חנם אין כסף. פרש"י (קדושין ד' מכלתא) אין כסף לרבות יציאת בוגרת ושם בגמ' איתא ויצאה חנם אלו ימי נערות וכן כתב בעה"ט אין כסף בגימטריא בסימנין וע' בתוס' בגמ' שם:

שם י"ד וכי יזיד איש גו' מעם מזבחי. פרש"י אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות מדייק רש"י ורוצה לעבוד אבל עדיין אינו עובד אז לוקחין אבל בעומד על גבי מזבח ועובד עבודה אין לוקחין אותו משם שנאמר מעם מזבחי ולא מעל מזבחי רש"י (סנהדרין ל"ה יבמות ז'):

שם י"ז בעה"ט ומקלל ב' במסורה הכא ראש פסוק ובשמעי הוא סוף פסוק כו' כצ"ל:

שם כ' וכי יכה איש את עבדו כו' בשבט ת"א בשלטן כלומר במשלו בו וכמו לא יסור שבט מיהודה שם כ"א אם יום או יומים. פרש"י ואיזה זה מעל"ע נ"ב ופירושא דקרא אם יום שלם כשל בראשית וכלילי שבת ויומו או יומים מעל"ע אפילו מחצות יום לחצות יום או מחצות לילה לחצות לילה (רי"ע):

שם כ"ב ונתתה נפש תחת נפש. פרש"י רבותינו חולקים בדבר י"א נפש ממש וי"א ממון נ"ב אף שיש שם עוד דעה שלישית תנא דבי חזקיה שסבר שנתכוון להכות את זה והרג אחר פטור אף מתשלומין וכן הלכה ומוקים להאי קרא ואם אסון יהיה שהיה מתכון לאותו שהרג אך דרכו של רש"י ז"ל לחפש אחר פשטות הקרא ומפשטות הקרא נראה וכי ינצו אנשים ונגפו אשה משמע שלא נתכון להאשה ע"כ מפרש כן הקרא ומביא שני הדעות הנ"ל ואף שהוא נגד הלכה:

(כ"ב ט' גם י"ג) **אצל** שומר שכר מקדים ומת קודם נשבר או נשבה כיון שאינו עובד עם הבהמה מיתה שכיח יותר ואצל שואל שעובד בה מקדים ונשבר ואח"כ ומת שאצלו שייך שבירה יותר ונשבה לא כתיב כלל אצלו שאינו שכיח שהשואל שומר בטוב לצורך מלאכתו משא"כ הש"ש:

שם י"ב רש"י בסה"ד אף שבר ושביה וטרפה שאין כו' כצ"ל וכן מעתיק המזרחי:

שם י"ח רש"י ס"א כל שכב עם בהמה מות יומת בסקילה רובע כנרבעת כו' אמת נמצא בס"א אבל מוקף בחצאי לבנה שסימנו למחוק כי כולו שיבוש שוכב בסקילה כתיב אצלו (ויקרא כ') תהרוגו והאי קרא שבכאן יליף באם אינו ענין לשוכב עונש לנשכב ושהוא בסקילה כתב הסמ"ג מדאפקיה לנשכב בלשון שוכב והגמ' יליף מזה (סנהדרין ט"ו) לנשכב שהוא בכ"ג ולאביי נפקא ליה לר' ישמעאל אזהרה לנשכב (סנהדרין נ"ד ע"ב) וגם המזרחי לא כתב על זה דבר:

שם בין פסוק כ"ו ובין פסוק כ"ז הוא חצי הספר בפסוקים:

תרומה

(כ"ה ו') רש"י ד"ה **בשמים** לשמן המשחה שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו ע"כ נ"ב לשונו מוקשה בכפלים מאותו מקום שמסיים כמו שמפורש בכי תשא כי שם מקדים ומשחת בו את אהל מועד והוא המשכן ואח"כ כלי המשכן חושב שם אחד אחד ורש"י מקדים כלי המשכן למשכן עצמו שנית שכתב רש"י והמשכן לקדשו משמע רק המשכן היה המשיחה לקדשו אבל משיחת הכלים לא היה לקדשם ושם בכי תשא מפורש אחר משיחת כלי המשכן וקדשת אותם והיו קודש קדשים. ע"כ לענ"ד ברור אשר האי לקדשו שברש"י שיבוש וצ"ל לקדשם ובזה ניחא שרש"י ז"ל היפך הסדר לשנות המשכן אחר הכלים כי אם היה שונה כסדרן בזה"ל המשכן וכלי המשכן לקדשם היינו טועים שקאי האי לקדשם רק על כלי המשכן כי רבים המה וכמו שמפרש רש"י שם ומה היא קדושתם וכו' ע"כ מקדים כלי המשכן ואח"כ המשכן ומסיים לקדשם וידענו כי אכולהו קאי גם על כלי המשכן שאין לומר לקדשם על משכן שאחד הוא:

שם י"א בעה"ט זהב טהור מבית ומחוץ הנה החכם יהיה תוכו כברו ולכאורה קשה הא ארון לא היה תוכו כברו כי ברו זהב ותוכו עץ ונלענ"ד כי הלא מובן שאין כונת בעה"ט שיהיה החכם תוכו בני מעיו נקיים כעורו בחוץ כי נקיות כזה גם השלשה בנים שאינם חכמים יכולין לעשות שישתו סמים המשלשל וינקו המעיים אבל כונת בעה"ט אמת בטוחות תוכו מחשבתו רוחו ונשמתו כמו שמנקה החכם את בגדו שלא יהיה רבב עליו לא על בגדו ולא על עצמו ובשרו ורוחץ עצמו בחמין ובורית שומן להיות נקי

וברה וכן המצות מעשיות והדיבור משפה ולחוץ מיפה ומהדר כן צריך לנקות ולטהר רעיונו ומחשבתו רוחו ונשמתו שיהיו אותם המעשים והדברים יוצאים מן הלב וזמותו לא יעבור פיו ומחשבתו רוחו ונשמתו שהמה תוך תוכו יהיה זהב כמו בארון והאמצעי בשר ודם עצמות וגידין עפר היה ואל עפר תשוב כמו העץ שהוא אמצעי בארון ואינו מדבר מאותם אשר זיככו גם חומרם ועיבדו אותו שיהיה רוחני כמו נשמתם כגון חנוך ואליהו אין דומים לארון רק להלוחות עצמם שהמה כולו ספיר:

שם ט"ז ונתת אל הארון את העדות. נ"ב הא דלא כתיב בארון כמו שמפרש רש"י אפשר לומר כי בארון היה משמע שיתנם בארון על דרך שמירה כמו כל חפץ יקר שמטמינים בארגז לשמירה מעולה ועוד כדי לנושאם בארון כי לנושאם ערומים במוטות יש לחוש שלא יפלו ח"ו וכדי שלא לחשוב כך כי באמת הלוחות אינם צריכין שמירה ולא לנשאם כי הלוחות הן המה נושאים את הארון ואת נושאיו ע"כ כתיב אל משמע לצוותא בעלמא כדי שיתראה לעיני אדם כאלו הם נשואים וכן כתיב אצל האורים ותומים ונתת אל חשן המשפט ולא כתיב בחשן מאותו הטעם עצמו כי האו"ת לא נתנו בחשן כמו שנותנים שטרות בדלוסקמא לשמרם ולתלות בו על הצואר אלא נותן האו"ת בחשן לצוותא בעלמא שיפעלו חד פעולתם להיות חשן המשפט להגיד חיש מהר לשואל בהם משפט הדבר וסוף העסק ששואל עליו שם כ"א רש"י ועשית קערותיו כו' והיה עשוי לו דפוס זהב נ"ב הוא הראשונה שחושב בברייתא במנחות שהיה נותן הלחם בו בעודה בצק ושל זהב היתה ושפרש"י וכשמוציאו מן התנור נותנה בשל זהב הוא הדפוס הג' שחושב שם ומה שכתב רש"י ז"ל ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה הוא הדפוס ב' שם בברייתא אך הרמב"ם פליג בזה וסובר שגם הדפוס השני שנאפה בו היה של זהב:

שם כ"ט ברש"י ד"ה ומנקיתיו כו' ומחזיקים אותו שלא ישבר נ"ב הקנים מניחין בין כל חלה וחלה שלא יעפש והמה שלשה קנים רחבן קצר ומונחין על דופני החלות שנים בשני הקצות ואחד בתוך ועליהם שולי החלה אשר מונחת על גביהם וכובד משא החלה אשר על גביהן דוחק את הקנים על דופני החלה אשר תחתיה ובטח ישברו ע"כ נעשו הסניפין שיהיו הקנים סמוכים על הסניפין ויש רוח תחת הקנים ואינם מונחים על דוחני החלה אשר תחתיהן ולא ישברו אבל אם לא היה המיחוש שלא יעפשו לא היו צריכין לקנים והיו מונחים החלות כל אורך החלה העליונה בשוה על דופני חלה שתחתיה ולא היו נשברים כי הלא שומטין הקנים בכל ערב שבת מהחלות הישנים ונותנן ביום א' תחת החדשים נמצא אלו ואלו מונחים זה על זה חצי מעל"ע ויותר ואינם נשברים גם לא יעפשו בהאי פורתא (שבת קכ"ד):

שם ל"ו כפתריהם וקנותם. פי' הקנים של הכפתורים שהכפתורים עליהם וכאלו כתיב והקנים וכפתוריהם (מלבי"ם) ע"ש באורך:
(כ"ו ט"ו) בעה"ט **ויהיו** ז' בריחים. פי' ז' פעמים נמצא לשון בריח בריחם. בריחם. והבריח מברח לבריחם. הבריחם:
שם י"ז רש"י וכל יד היה רוחב רביעית אמה ואורך חצי אמה וכן כל שפת אדן היה רוחב רביעית אמה כצ"ל. והאדנים גבהן אמה נ"ב וארכן לעובי הקרש אמה ורחבן כחצי רוחב הקרש שלשה רביעי אמה ושפתן סביב צידי הידות רביעית אמה והחור בתוך האדן לרוחב הקרש רבע אמה ולעובי הקרש חצי אמה ויושבים רצופים כו':
(שם כ"ז ה') ברש"י **ודקדקנו** צ"ל ודקדקו:
שם י' ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת כאן נראה אשר נחושת קאי גם על עמודיו שעמודי החצר היו כ"כ נחושת כמו כסף שבסוף פסוק שכתיב אחר וחשקיהם קאי גם על ווי העמודים וכן לקמן י"ז סובל כ"כ לפרש ואדניהם נחושת שבסוף פסוק קאי גם על כל עמודי החצר שבריש פסוק אבל בויקהל י"ח י"ז והאדנים וכו' נראה כי רק האדנים היו נחושת ולא העמודים ובפקודי ל"ח ל"א מפורש כי רק האדנים היו נחושת ולא העמודים ועדיין לא ידענו מהות העמודים כי אינו מפורש בקרא ורק בזאת אנחם מה דהוה הוה:
שם ווי העמודים וחשוקיהם כסף. לענ"ד נראה לי וחשוקיהם קאי על הווים ווי העמודים וחשוקיהם של הווים כסף שהיו החשוקים קשורים בווין ואחר שהיו תולין הקונדס על הווים היו חובשים טבעת הנחושת שבקונדסין לאונקליות בהני חשוקים כסף והן הם יתדותם ומיתריהם של עמודים שהיו במשא בני מררי (במדבר ד' ל"ב) ושם פרש"י שהיתדות הם ווי העמודים וחשוקיהם שהם מיתריהם אין ברש"י שם ונוכל לפרש שם כונת רש"י ז"ל כדפרשנו ומפי' רש"י כאן לא משמע הכי אבל אחר שכתב רש"י ז"ל כאן על וחשוקיהם שאינו יודע מקומן רשות לנו לפרש שמקומן על הווים והמה מיתריהם הנזכרים שם במשא בני מררי ומצאתי און לי להאי פי' שע"כ לא היו חשוקים לארבעה עמודי הפרוכת לאשר היו מבפנים ואין רוח שולט בהם ואין לחוש שישמטו טבעות הפרוכת מן הווין כמו שיש לחוש אצל קלעי החצר והא דכתיב לקמן י"ז מחושקים כסף וויהם כסף יהיה פירושו וויהם כסף היו מחושקים כסף:
$$ציור בספר$$ עשרים לאורך החצר ועשרים אוירים כל עמוד עם האויר חמש אמות העמוד שבזויות מזרחית צפונית היה העמוד הראשון מרוח צפונית והעמוד צפונית מערבית יחשב ראשון לרוח מערב והעמוד מערבית דרומית ראשון לרוח דרום והעמוד דרומית מזרחית הוא הראשון לשלשה עמודים אל הכתף משמאל שער החצר והעמוד

ראשון שאחריהם נמנה מן הארבעה עמודים אשר לשער החצר ועליו תולין שני קצות מהקלעים היינו קצה הימיני מן חמש עשרה אמה אשר לכתף הדרומי וקצה השמאלי מן אורך המסך אשר לשער החצר וגם על העמוד ראשון אשר יחשב לכתף הצפוני היו תולין קצה הימיני ממסך השער וקצה השמאלי מקלעי הכתף הצפוני וכן על כל עמודי הזויות היו תולין שני קצוות מהקלעים.

תצוה

(כ"ז ב') **להעלות** נר. פרש"י ז"ל מדליק עד שתהא שלהבת עולה (מאליה) מחקתי וט"ס הוא כי לא שייך הכא ואין לו ענין כלל להא דפי' רש"י וכך צ"ל כמו ברש"י בלא מאליה וכפי' הש"ח ומחמת שיגרא דלשנא שכן איתא בגמ' העתיקו המעתיק גם הכא אבל אינו דומה בגמ' שייך שפיר כי שם איתא תני רמי בר חמא פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהם בשבת ושם לעיל מיניה דההיא אמר רבא הטעם שאין מדליקין בהם) אין מדליקין בהם במקדש שנאמר להעלות נר תמיד כדי שתהא שלהבת עולה מאליה ולא שתהא עולה ע"י דבר אחר ופרש"י שתהא צריכין תקון והטייה הרי שם שייך שפיר ולא הכא:

שם כ"א חקת עולם לדורותם. נ"ב פי' היינו דורות אהרן ובניו כ"כ יעריכו את הנרות שהמה נבחרו מאת ב"י לכהונה ע"כ:

(כ"ח ו') **האפוד** עשוי כו' והכתפות מחוברות כו' לשני קצות רחבו של סינר. נ"ב פי' רחבו של סינר שכנגד גבו בקצות של אותו רוחב היו הכתפות מחוברות אבל לא בקצות רוחב כל הסינר כי רש"י פי' לעיל בסמוך רחבו כמדת רוחב גבו של אדם ויותר וכן פרש"י לקמן פסוק כ"ו ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החושן הרי שהיה הקצות האמיתים סוף רוחב הסינר לפני הכהן על בטנו ואיך יחבר שם הכתפות:

שם ז' אל שני קצותיו פרש"י אל רחבו של אפוד ומפרש והולך במה ואיזו רוחב אנו מדברים עתה באותו רוחב שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן והוא מכתף לכתף שהן היו בקצות של אותו רוחב:

שם י' כתולדותם. פרש"י כסדר שנולדו ר'ש'ל'י'ד'נ' על האחת ועל השנית גא"י זי"ב. נ"ב עדיין לא ידענו על איזה כתף היו מתחילין אם לימין המניח והיו רש"ל יד"ן על כתף ימין אהרן גא"י זי"ב על כתף שמאלו או לימין הקורא והיו הראשונים על כתף שמאלו של אהרן והאחרונים על כתף ימינו ולבי אומר לי מדכתיב לקמן י"ב ונשא אהרן את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון ופי' רש"י שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים

לפניו משמע שעל הכתף השמאלי של אהרן היו רש"ל יד"נ ועל כתף ימינו גא"י זי"ב ובהיותם לפני ה' רואה אותם כתולדותם כסדרן מימין לשמאל. והרמב"ם לא כתב כרש"י ולא כדעת כלי המקדש פ"ט הל' ט' ע"ש:

שם ט"ו ועשית חשן המשפט. חשן כמו חושה לעזרתי ופי' חשן ממהר חשן המשפט ממהר להגיד לשואל משפט הדבר אשר שואל עליו:

שם כ"ה ואת שתי קצות. ע' פרש"י ות"א ופירושם אינם שוים ופרש"י יותר קרוב אל פשט לשון הכתוב כי לת"א ופירושו הוה כאלו כתיב ואת שתי העבותות שבשתי קצוות תתן וגו':

שם ל"ז ברש"י שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפלין ע"כ נ"ב והפתיל האמצעי שהיה על המצנפת היה ג"כ למעלה מהתפלין ולא חציצי תחת פתילי הציץ כ"כ תוס' שם ונ"ל מפני שהפתילים אינו חשיב בגד כי רק להחזיק הציץ עשוים ע"כ אינו פוסל החציצה תחתם לא חציצת המצנפת ולא חציצת התפלין:

(כ"ט ב') ברש"י **לחם** מצות היא הקרויה למטה בענין חלות לחם שמן (פסוק כ"ג) ולכאורה קשה הלא שם כתיב וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד למה לו לרש"י להפוך הסדר בכאן ולומר מה שקורא כאן לחם דכתיב ברישא קורא שם חלת לחם שמן דכתיב שם באמצע ונמצא מה שקורא כאן וחלות מצות בלולות בשמן הוא ככר לחם דכתיב שם ברישא דקרא הלא הטוב להשות ראשון נגד ראשון ושני נגד שני ולחם נגד לחם וחלות עם שמן נגד חלות עם שמן ולומר מה שנאמר כאן וחלות מצות בלולות המה רבוכין אבל אין להרהר ע"ז כי הוא גמ' מפורשת מנחות (דף ע"ח) שמדייק שם הגמ' מהקרבת המלואים (ויקרא ח' כ"ו) כי בכאן רק הצווי ושם כתיב האיך קימו ושם נאמר חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד ומדייק הגמ' שפיר בכוון מאד בקרא כנתינתה מסיני בשלמא חלות חלות רקיק רקיק שמן מאי נינהו לאו רבוכה ומכוון שם לחם באמצע נגד לחם כאן בתחלה וחלת שם ראשונה נגד חלת שבכאן באמצע אבל מכוונים המה לחם דייקא נגד לחם דהכא ומדהתם חלת לחם שמן שהוא נגד לחם דהכא רבוכה גם לקמן פסוק כ"ג חלת לחם שמן הוא רבוכה ונכון וקיים שפיר דברי רש"י ז"ל שמפרש לחם מצות הוא רבוכה והוא הקרוי למטה בענין חלת לחם שמן ומאושר ומקויים דברי רש"י ז"ל:

שם ט' וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעות קאי רק על בניו והיתה להם חזר וקאי על אהרן ובניו:

שם ל"ג ואכלו אותם אשר כפר בהם בבעלים כתיב שאהרן ובניו היו הבעלים ומנין יצא לחז"ל לדרשו שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים אצל חטאת ואשם ומצאתי שהמלבי"ם בפירושו על התורה מתרץ זאת בטוב טעם וז"ל ואכלו אותם הוא מיותר שכבר כתיב ואכל אהרן ובניו ודרשו חז"ל שבא לומר הטעם למה יאכלו אותם אהרן ובניו הנ"ל מפני שע"י אכילה יכופרו כי הם הבעלים והכהנים וע"י אכילתם בשהם כהנים יכופרו מצד שהם בעלים כו' ע"כ אבל אכתי צ"ע דהא הכא משה היה הכהן והוא לא אכל רק החזה גם האיל הזה מלואים הוא שלמים לשון שלמות וכפי' רש"י מגיד הכתוב שהמלואים שלמים והרמב"ם פוסק להלכה אם כי גם בשלמים מצוה על הבעלים לאכול הבשר ועל הכהנים לאכול המתנות אבל אינו תלוי בזה תשלום הכפרה ולא יוסיף ולא יגרע במצות המקריב והנותן אכילתם רק בחטאת ואשם אכילת הכהנים מעכב תשלום כפרת המתכפר אבל גם זה נכון כי האיל הזה רק דומה לשלמים שיש ממנו לגבוה האימורים ולמשה המקריב החזה ולהכהנים הבעלים הבשר אבל המה בעצמם ק"ק שנאמר ובשלת את בשרו במקום קדוש ונאמר ואכל אהרן וגו' פתח אהל מועד ונאמר וזר לא יאכל כי קדש הם ואינו נאכל אלא ליום ולילה אחד הרי שאינם קדשים קלים ולפיכך לא ילפי חז"ל רק על ק"ק חטאת ואשם ומה שאכלו כאן אהרן ובניו רק מפני שהם כהנים:

כי תשא

(ל' י"ג) **כל** העובר על הפקדים. פרש"י ז"ל דרך המונין מעבירין הנמנין זה אחר זה וכן כתיב כו' ואם אמנם מה שמביא אצל צאן כתיב ושם בבע"ח שייך שפיר כי לא יעמדו על מקומם ההכרח להעביר אותם לפני המונה והוא מונה אותם ומרחיקין הנמנין שלא יחזרו לעדר אשר לא נמנו עדיין אבל מדברים מעמידין הנצרכים למנות על מקום אחד והמונה עובר לפניהם הולך ומונה כמו בפייס בעזרת ההיכל הנמנין היו עומדים על מקום אחד בכל זאת יקרא כ"כ הנמנה עבר על הפקדים כי בזאת שהמונה עובר והולך הלאה מן הנמנה כן הנמנה עבר מלפני המונה וכבר הוא אחריו ושפיר נקרא עבר שכבר עבר מהמונה אף שעודו עומד על מקומו:

שם ט"ז חושב רש"י ז"ל שני מינים שהיה ליוצאי מצרים הראשון קודם שהוקם המשכן והמנין בפרטות אינו בקרא רק משמעות הפסוקים כמו שפרש"י לעיל ומנינם ידעינן רק מכסף פקודי העדה לקמן (ל"ח כ"ו) בקע לגלגלת והשני אחר שהוקם המשכן (במדבר א') מפורש מנינן לכל שבט ושבט בפרט ומספר כולם בכלל והיו שני המנינין הנ"ל שוה

כפרש"י והמנין השלישי אחר מעשה מדין מנו באי הארץ (במדבר כ"ו) היה מספרם רק 601730:

שם כ' בבואם אל אהל מועד וגו' פרש"י להקטיר שחרית ובין הערבים קטורת וכתב שם אות ע' דס"ל להרב דלא נחייב אביאה ריקנית כו' נ"ב וכן פוסק הרמב"ם:

שם כ"ד פרש"י ז"ל והלא לסוך את העיקרין אינו מספיק אלא שראן במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן כו' זו גירסת רש"י ומפרש ואח"כ פי' לאחר שהוציאם מן המים הציף עליהם השמן (הוריות י"א:) והרמב"ם גורס ושלקן במים והציף עליהם שמן ומפרש ובישל הכל על האש עד שנאבדו המים ונשאר השמן וגם בגמ' הגירסות שונות בהוריות הגי' שראן ובכריתות ה' הגי' שלקן:

שם כ"ו ומשחת בו פרש"י ז"ל כל המשיחות כמין כ"ף יונית וכתב ע"ז הש"ח אות ז' פי' כ"ף יונית כמו נו"ן שלנו נ"ב צ"ל כמו נו"ן הפוכה שלנו כי אם היה שוה לנו"ן ישר שלנו לא היו חז"ל מזכירים יונית והיו אומרים כמין נ':

שם ל"ו ושחקת ממנה הדק. אם היה צווי אחת שישחק עד אשר דק היה כתיב ושחקת ממנה דק ומדכתיב הדק משמע שהוא צווי שנית צווי אחת ושחקת ממנה שנית מדבר כ"כ לנוכח הדק עשה אותה דק ותרגומו ותדיק שהמה שני דברים ותשחוק ממנה גם ותדוק:

(ל"א ד') **לחשוב** מחשבות לעשות. ת"א לאלפא אומנין למעבד נ"ב פי' לאלפא ללמד לעצמו במחשבתו אומנין למעבד שיהיה כל מה שיעשה מעשה אומן והיינו הך שתרגם יונתן למחשב ברעיוניהון היך למעבד ע"כ ושפיר נופל הת"א על לשון הכתוב לחשוב מחשבות לעשות ורש"י ז"ל מפרש בענין אחר:

שם ז' ואת כל כלי האהל ומפרש מה המה כלי האהל בפרטות וכו' ואת השלחן נוסף כמו שנמצא הרבה כמוהו:

שם י"ג לדעת פרש"י ז"ל לדעת האומות בה כי אני ה' מקדשכם ובגמ' שבת י' דרשו חז"ל מזה הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שאמר לו הקב"ה מתנה טובה יש לי ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיע אותם אך רש"י מפרש לפי פשטות הקרא:

שם ט"ז ושמרו בני ישראל את השבת שמירה מעולה ביתר שאת ועז כמו שפרש"י לעיל י"ד שלא ינהג בה חול בקדושתה פי' אף שקדושת שבת ניכר אצלו החנות סגור מלאכה מל"ט אינו עושה ועונג שבת כ"כ לא יחסר ישמור עוד את השבת בתוך קדושתה שלא ינהג בה חול ובכל הושטות ידיו ונענוע אבריו ובכל הוצאות פיו לא ישיח דעתו ששומר שבת הוא אשר מבואו עד צאתו קודש הוא ותרויחו בזה לעשות את השבת לדרותם שלא

יהיה מפריע להם ולא תהא צרה ויגון במנוחתם ויהיו חפשים באין מוחה מנוחת שלום ושלוה כי אם ינהגו בה בקדושתה איזה דבר חול ויעברו על דברים קלים יעמוד עליהם אונסים ח"ו ויכופו לעבור על כל ל"ט מלאכות דאורייתא ע"כ הקדים הכתוב להזהיר שישמרו אותו בטוב כדי לעשות אותו לדרותם:

שם י"ח כתבים באצבע אלהים כמו לעיל ח' ט"ו אצבע א' הוא ופרש"י שם מאת המקום הוא נסיות:

(ל"ב כ"ט) ברש"י ד"ה **כי** איש מכם ימלא ט"ס כי ימלא הוא דאיעבד והקרא משתעי בלשון עבר ע"כ צ"ל מלא:

(ל"ג ג') ת"א **לא** אסלק שכנתי מבינך לא אדע לפרש לשונו אבל התרגום יונתן מוסיף דברים ומתפרש בטוב וז"ל ארום לית אפשר דאיסלק שכינת יקרי מביניכון ברם לא יהי יקרי שרי במדור משריתכון ע"כ מדייק מדכתיב בקרבך ולא לא אעלה עמכם ואפשר כן גם כונת ת"א אלא שקיצר בלשונו או שגגת המעתיקים דלגו על איזה תיבות:

(ל"ד י"ד) ברש"י **קנא** שמו מקנא להפרע כו' ופורע מעוזביו צ"ל ונפרע מעוזביו:

ויקהל

(ל"ה ב') **ששת** ימים תעשה מלאכה כל מלאכה שיבא בזכרונך אשר יהיה נצרך בשבת אף אם יבא ברעיון לך ביום א' אל תאמר יש עוד זמן עד שבת לעשות זאת לא כן אלא בכל יום ויום ששת ימי המעשה שתזכור איזה דבר שיהיה נצרך לך לעשות בשבת עשה אותו תיכף בו ביום המעשה פן תשכח כדי וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון שביתה ונפישה שלמה כי אם ח"ו תשכח מה ותבא ח"ו לעשות אותה בשבת דע כי רע ומר לך כל העושה בו מלאכה יומת וכן כתוב לעיל ט"ז ששת ימים תלקטהו וביום השביעי וכן ב' ט' ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך לא העבודה בששת ימי המעשה למצוה יחשב אלא הכל למען ביום השביעי שבת לא תעשה כל מלאכה:

שם י"א את עמדיו נ"ב הם עמודי הפרוכת ועמודי פסח המשכן:

שם כ"א ויבואו כל איש אשר נשאו לבו בחכמה המה באו למלאכה לעשות כמו שנאמר הלאה וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה ונאמר כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה:

(ל"ו **א**') **ועשה** בצלאל זה הפסוק המשך למאמר משה אל ב"י לעיל ל' וסיום דבר ועשה כמו ויעש בצלאל הוא וכל חכם לב גו' לדעתי לעשות מה יעשו את כל מלאכת וגו':

(ל"ו ל"ג) **ויעש** את הבריח התיכון מהחמשה בריחים אשר לכל צלע וצלע עשה אותו על אופן לברוח בתוך הקרשים היינו עשה אותו ארוך נגד ארכו של כותל וגם עשה נקבים באמצע עובה הקרשים נקב נגד נקב שיכנס הבריח:

שם ל"ו ויצפם זהב וויהם זהב וחשקיהם לא כתיב ש"מ שלא היו לארבעה עמודי פרוכת חשוקים כי עמדו פנימה ורוח לא שלט שם ואין לחוש שהרוח יגביה הפרוכת וישמוט מהווין כמו שחיישינן אצל קלעי החצר וזה ראיה לפירושי אשר החשקים אשר לעמודי החצר היו קשורים על הווין ובהם היו חובשים טבעות הקונדסין להווים וזאת לא היה נצרך להפרוכת אשר הוא פנימה אבל למסך פתח האהל אשר היה תולה חוצה וגם לא היה יתדות ומיתרים לו לחזק שוליו לארץ כי היו נכנסין ויוצאין בו וכדי שלא יחופפו שוליו בקרקע לבי אומר לי שהיו מגביהין המסך מעט מן הקרקע היינו שלא תחבו הווים בצד העמוד למטה מראש העמוד מעט כמו בעמודי החצר ועמודי הפרוכת אלא היו תוחבין הווים על ראשם עולה שוה למעלה ועליהם היו תולין המסך ועי"ז היה גבוה מעט מן הקרקע וכך נראה מלשון הכתוב אצל עמודי המסך שחושב כסדר מראשי העמודים ולמטה ואומר ואת עמודיו חמשה ואת וויהם שהן על ראש העמוד וצפה ראשיהם שהיו בתחתית הווין שהווין היו תחובין בהציפוי וחשקיהם שהיו ג"כ בתחתית הווים קשורים בהווים ומונחים על הציפוי מוכן כשהיו תולין המסך היו קושרין וחובשין טבעות המסך אשר נתלה בהן על הווין ומצאתי און לי לזה הפירוש שכהויתו כתיב אצל מסך שער החצר לקמן ל"ח י"ט שהמסך לשער החצר היה ג"כ לכניסה ויציאה וכ"כ יתדות ומיתרים לא היו לו והרוח מנענעו והיו כ"כ מגביהין אותו מעט מן הארץ על ידי הווין שלא היו תחובין הווין בעמוד השער כמו בכל עמודי החצר כזה אלא בראש העמוד כזה והיו נותנין טבעי המסך למעלה על הוו שבראש העמוד וממילא היו שולי המסך גבוה מן הארץ מעט ולא כקלעי החצר שהיו שוכבין שוליהן על הארץ קשור במיתרים ליתדות וכתיב בעמודיו וויהם כסף וצפוי ראשיהם כסף שהווים היו תחובין באותו הציפוי וחשוקיהם שהיו ג"כ בתחתית הווין מונחים על הציפוי לקשור בהם טבעי המסך להווין ונראה לי בעז"ה כונתם לאמיתת הדבר כמו שהיה כאלו בעיני ראיתי:

(ל"ז ט"ז) **ואת** מנקיותיו ואת הקשות אשר יסך בהן ולעיל כ"ה כ"ט כתיב וקשותיו ומנקיותיו אשר יסך בהן נראה לי לומר כי אשר יסך בהן קאי על שניהם כי בלתי הסניפים לא היו הקנים מסככין אלא שוכבין על הלחם ומשברן ע"כ אין חילוק אם מקדים קשות למנקית או מנקית לקשות כתיב אחרי שתיהן אשר יסך בהן:

שם כ"ב כפתריהם כולל השבעה כפתורים שבראשי המנורה וכפתורים שבגופו של מנורה ועל הכפתורים שבגופו של מנורה קאי וקנותם ממנה היו:
שם כ"ט ויעש את שמן המשחה קדש. פי' שמן שמושחין בו הקדש ואת קטורת הסמים טהור שניהם עשה טהור גם מעשה רוקח וע"ז הפירוש מראה טעמי הקרא שעל שמן המשחה קדש:
(ל"ח ח') **במראות** הצובאות אשר צבאו. מחולקים בפירושי התנחומא ות"א התנחומא כמובא ברש"י הצבאת שהעמידו צבאות רבות אשר צבאו להביא נדבתן אותן מראות וא"ת שהיה הכיור וכנו קליל כמראות והיו נראות בכיור הנשים שבאו להתפלל לפני פתח אוהל מועד כי הכיור עמד נגד אויר שבין אהל מועד למזבח בדרום והיו רואין בכיור כמו במראה את הנשים שבאו להתפלל שהיו עומדות נוכח הכיור ושפיר נכון לת"א פשטות הקרא דלא כתיב ממראות אלא במראות שהיה הכיור עם מראות הצובאות:
שם ט"ו ולכתף השנית ע"כ הוא סיום דפסוק י"ד שכשם שעשה לכתף אחד כן עשה לכתף השני ואח"כ כופל וחוזר ושונה הכלל מזה ומזה לשער החצר קלעים וגו':
שם י"ז ווי העמודים וחשוקיהם כסף וצפוי ראשיהם כסף והם מחושקים כסף כל עמודי החצר מכאן משמע נמי שהווים היו מחושקים כסף אך משמע שמלבד שהווים היו מחושקים כמו שפרשתי לעיל לחבוש הטבעות להווין באותן חוטי כסף היו העמודים בעצמם מחשקים כסף וכן היו כל עמודי החצר אשר עד כה לא שמענו ממקראות הקודמין:

פקודי

(ל"ח כ"ד) **כל** הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקודש היינו שקלו מלאכת הקודש אשר נעשה מזהב ומצאו מכוון ויהי כמו זהב התנופה שקבלו במשקל תשע ועשרים ככר וגו':
(ל"ט כ"ז) **ויעשו** את הכתנות גו' לאהרן ולבניו שוה ואת המצנפת לאהרן לבדו ואת פארי המגבעות לבניו לבדן ואת מכנסי הבד לכולן:
שם ל"ג ויביאו אל משה את המשכן הן היריעות תחתונות צמר ופשתים. את האהל הוא יריעות עזים וע' שבת כ"ח תוס' ד"ה ויפרוש ומהרש"א שם:
שם ל"ז נרות המערכה יקרא על שהיו מאירות על מערכות לחם הפנים שנקראו מערכה דכתיב וערכת את ערכו פרש"י שתי מערכות של לחם הפנים וכתיב ויערך עליו ערך לחם:

(מ' י') **והיה** המזבח קדש ראשון לכל כלי קדשים כי כשנכנסין לחצר המשכן פוגעים בו תחלה אבל קדושה אחת לכולם נקראים כולם קדש גם קדש קדשים כמו שנאמר לעיל ל' כ"ט על כל הדברים שנמשחו והיו קדש קדשים אך הכא לע"ד ההכרח לפרש הכי. שם ל"ב ובקרבתם. פרש"י ז"ל כמו ובקרבם כשיקרבו לעתיד אבל א"ת ובמקרבהון למדבחא מקדשין לשון הוה וכן משמע לשון ירחצו כי לפרש"י ז"ל היה לו לנקד ירחצו כמו לעיל ל' כ"ו:

חומש ויקרא

ויקרא

(א' ז') **ונתנו** בני אהרן הכהן אש וגו'. נפלאתי לפניו ולאחריו כתיב בני אהרן הכהנים מכתיר הבנים בכתר הכהונה וכאן נטל העטרה מן הבנים ונשאר תפארת הכהונה רק לאהרן אביהם ואחשוב כי בגמ' (עירובין ס"ג יומא י"ג) מובא ברייתא שלא מתו נדב ואביהוא אלא מפני שהורו הלכה בפני משה רבן שדרשו מעצמן מזה הפסוק שמצוה להביא אש גם מן ההדיוט אע"פ שאש יורדת מן השמים וחטאו בזה כי היה להם לשאול את משה רבינו וגם הוא היה מצוה אותם להביא אש מן ההדיוט וזאת מרומז באותו קרא עצמו על נדב ואביהוא אשר הם הראשונים בעבודה זו ובלתי שאלת רבן והיה מה שהיה ונתגעלו ונלקח מהם שם כהנים לדורי דורות כי בנים לא היו להם על כן כתיב בני אהרן הכהן כי אהרן הכהן ולא אותן הבנים:

שם ט"ו ומלק את ראשו והקטיר הראש המזבחה בלא מיצוי אם כבר עשה כן ונמצה עכ"פ דמו של הגוף ובדיעבד כשר בכך אף שלא מצה דם הראש ומלק והקטיר הוא פועל עבר ונמצה לשון יתפעל וז"ל ספרא ונמצה דמו דם כולו אוחז בראש ובגוף ומצה משניהם עכ"ל וז"ל המשנה (זבחים פ"ו מ"ו) מיצה דם הראש ולא מיצה דם הגוף פסולה מיצה דם הגוף ולא מיצה דם הראש כשרה ע"כ וע' רמב"ן:

(ב' ה') ברש"י **וכולן** טעונות ג' מתנות שמן בלילה ויציקה ומתן שמן וכו' כצ"ל:

שם ב' י"ד קלוי באש. פרש"י ז"ל שמיבשים אותה על האור שאלולי כן אינה נטחנת בריחים:

גרש כרמל. פרש"י בקיצור על ראשון ראשון גרש פירושו גרוסה כרמל פירושו בעודה לחה ואח"כ מפרש כל אחד בפני עצמו באריכות גרש לשון שבירה וטחינה וכו' ואח"כ מפרש כרמל בעוד הכר מלא ומלאה בקשין שלה פי' שאז היתה נקצרת ויצא מזה פי' גרש כרמל שהיה שובר וטוחן את השעורים אשר היתה כרמל בשעת קצירה אבל בשעה

ששוברה וטוחנה כבר היתה יבשה ובזה מיושב אשר לכאורה נראה כי רש"י ז"ל סותר א"ע חלילה שמתחלה כתב שלולי שמיבשין אותה לא היתה נטחנת והיתה יבשה בשעת טחינה ואח"כ כותב גרוסה בעודה לחה אבל לא כן הוא רש"י ז"ל אינו סותר א"ע אבל כונתו כמו שפרשנו:

(ד' ב') בפרש"י ז"ל **מכל** מצות ה' פרשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת ע' הוריות (דף ח') שמקשה תוס' שם על כה"ג ושגגתו חטאת מיותר: שם י' כאשר יורם. כאותן אימורין כו' כצ"ל. וע' רש"י פסוק כ"ו. בעל הטורים ג' ז' אם כשב והוא יותר גדול כדכתיב והכשבים הפריד יעקב כצ"ל:

שם ד' ז' מזבח קטרת הסמים בפרשת כהן משיח כתיב מזבח קטרת הסמים ובפרשה שאחריה כתיב המזבח לבד לפי שהכ"ג מתעשר בקטרת הוסיף לומר קטורת הסמים כצ"ל:

ד' כ"ז בעשתה בגי' אם כולה ולא מקצתה ונ"ב וכן בגי' אם מקצתה ולא כולה כפרש"י לעיל פסוק ב':

צו

(ז' ל') פרש"י ז"ל **ע"פ** הגמ' לאינם בקיאים כמוני צריך ביאור רש"י ז"ל הקדים לפרש הכהן האמצעי שחז"ל דרשו מן המקריב ומן ידיו תביאינה שהבעלים והכהן שניהם מניפין ואח"כ מפרש את מעשה כהן הראשון את החלב על החזה יביאנו הכהן הראשון כשמוציא האימורין מן הבהמה בבית המטבחים נותן על ידו החזה והחלב עליו וכשנותנו ליד הכהן לאו דוקא שאינו נותנו ליד הכהן אלא מפני שרוצה לפרש מעשה ג' הכהנים אומר ליד הכהן אבל באמת הכהן הראשון המביאו מבית המטבחים נותנו ליד הבעלים ובא הכהן השני ומניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ולאחר התנופה נותנו לכהן השלישי המקטיר:

(ח' ח') **חצי** התורה בפסוקים זאת היא לפי המסורה שלפנינו פסוקי בראשית 1534 שמות 1209 ויקרא 859 במדבר 1288 דברים 955 וסה"כ כל פסוקי התורה 5845 וכשתחלק לשנים צריך אתה לעשות מחצית הראשון 2922 פסוקים ופסוק אחד לאמצעי ואחר הפסוק האמצעי יעלה לך כ"כ 2922 ויעלה יפה עם הפסוק האמצעי 5845 ונרשם יפה על הפסוק ח' בקאפיטל ח' שהוא האמצעי כי מתחלת ויקרא עד שם 179 פסוקים ותצרף אותם לפסוקי בראשית ושמות נמצא 2922 והפסוק הח' הוא האמצעי ומפסוק ט' והלאה עד סוף ספר זה 679 פסוקים ותצרף אותם לספר במדבר ודברים תמצא כ"כ 2922 ואחר שאמרו חז"ל בפסוקי נמי לא בקיאינן והנה בעל המסורה רק לפי שהיה

לפניו התורה לפסוקיו כך כתב ונתן עליהם סימנא אמרתי אעשה כן גם אני וספרתי ומניתי ומצאתי חילוק קטן בין החומשים שלפנינו ובין החומשים שלפני המסורת היינו בבראשית פחות פסוק אחד כי בחומשים שלנו רק 1533 ובספר שמות פסוק אחד יותר היינו 1210 פסוקים גם בספר דברים פסוק אחד יותר נמצא בס"ה בכל התורה כולה פסוק אחד יותר והמה 5846 נמצא הציון על חצי התורה בפסוקים צ"ל בין פסוק ח' לפסוק ט' והוא ממש חצי התורה פסוק ח' לפניו ונמצא מתחלת ספר ויקרא עד שם 180 פסוקים תצרף אותם לבראשית שמות כפי מספרם אשר לפנינו בספרים אשר אתנו תמצא 2923 והפסוק ט' למטה למחצית השני ותתחיל למנות מפסוק ט' עד סוף זה הספר ויקרא תמצא 679 תצרפם לבמדבר דברים כמספרם אשר עתה לפנינו תמצא כ"כ 2923:

אבל ספרי תורה שהיה בימי הסופרים שמביא הגמ' (קדושין דף ל') היו מצוינים הפסוקים באופן אחר כי שם מביא ברייתא ת"ר חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה הוי פסוקי ס"ת ואנכי איני יודע עד מה איך היו הפסוקים מצוינים לפני חז"ל ואיך לפני המסורת אך את אשר לפנינו מניתי וספרתי ורשמתי:

שם ל' ומן הדם אשר על המזבח פי' דם שנשאר אחר הזריקה על המזבח:

שמיני

(י' ד') **ויקרא** משה א"מ וא"א בני עוזיאל דוד אהרן. נ"ב היה לו לומר בני עוזיאל דודו אך מפני שרצה אמר אליהם קרבו שאו את אחיכם וזה רק משום שהיה דוד אהרן לפיכך המה קרוביהם שני בשלישי:

(י' א') **אשר** לא צוה אותם. לפי דעת ר' אליעזר המובא ברש"י והוא (יומא י"ג) אשר לא מתו בני אהרן אלא ע"י שהורו הלכה בפני משה רבן שאם שאלו היה גם הוא מצוה להם להביא אש מן ההדיוט מן ונתנו לעיל א' ז' כפרש"י שם יהיה פירוש אשר לא צוה אותם אשר עדיין לא צוה אותם:

שם ו' ויאמר משה אל אהרן ולא' ולא' בניו ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו וידע משה כי אצל אהרן פעל שלא יתאבל על בניו כאשר צוה השי"ת כי וידום אהרן אבל מתנועת פני אלעזר ואיתמר הבין משה כי יצר להם שלא יקוננו ויבכו על אחיהם קדושי עליון הפך משה פניו כנגד הבנים ויאמר להם ואחיכם פי' ובדבר אחיכם אל תדאגו שלא יהיה מי מקונן ובוכה עליהם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' רק אתם בל תתאבלו ואל תעשו שום סי' אבלות:

(שם י"א ד' ה' ו') **חושב** שלשה מינים אשר המה מעלה גרה והסימן טומאה אשר פרסה אינם מפריסים ובסימן הטמא זה כתיב אצל כל אחד מהשלשה מינים באופן אחר בגמל בלשון הוה ופרסה איננו מפריס עתה ובשפן בלשון להבא ופרסה לא יפריס שסופן אינם מפריסים ואצל ארנבת בלשון עבר ופרסה לא הפריסה שתחלתן אינם מפריסים נמצא שחושב סימן הטומאה מבהמה וחיה היה הוה ויהיה להגיד לנו שסימן טומאה אצלם אינו שוה לסימן טומאה אשר אצל דגים וחגבים אשר אם הלך הסימן טומאה ובא הסימן טהרה טהורים וכן אם היה להם סימן טהרה אף כי הלך ובא הסימן טומאה נשארו טהורים חולין ס"ה ס"ו אבל סימני בהמה וחיה אינן כן אם רק היה להם הסימן טומאה ואיננו עתה או שיבא הסימן טומאה אחרי כן או שלא היה ולא יהיה אבל עתה ישנו הסימן טומאה בכל האופנים טמאה:

שם י"ג י"ד ט"ז י"ז י"ח י"ט חסר בתרגום ט"ז פעמים וית אשר בתרגום יונתן לא חסר אחד מהם ובת"א שלח בו יד מעתיק או מדפיס ושמט את הט"ז וית ומשמש בוא"ו המוסיף במקומם אבל אין כן דרך הת"א רק מעתיק תמיד תיבה בתיבה ואם הקרא ואת מתרגם וית ואם בקרא וא"ו מתרגם כ"כ בוא"ו המוסיף כמו שמצינו אצל המשכן וכליו בפרשת תרומה והלאה עד סוף ספר שמות שם ירבו ואת ככוכבים ולא נשמט בת"א במקומם וית אף אחד ע"כ הוא בטח שנשתבש וצ"ל בכל אחד במקום ואת וית כמו בת"י והן המה וית נשרא וית ער וית עזיא י"ד וית דיתא וית טרפיתא וית ט"ז ציצא וית ציפר שחפא וית נצא י"ז וית קריא וית שלי נונא וית קפופא י"ח וית בותא וית קאתא וית ירקרקא י"ט וית חוריתא וית נגר טורא וית עטלפא והרבים נכשלים בקראם ש"מ וא"ת והני ט"ז תיבות קורים מקרא בלא תרגום כלל וע' ש"ע סי' רפ"ה עד כמה הדבר מגיע וכיון דכתיב ואת צ"ל נגדו בת"א וית כמו בת"י ואלו המדפיסים לדידי צייתי ידפיסו כל וית הנ"ל ואם לא עכ"פ מחויב כל יחיד החרד על דברי חז"ל לרשום בחומש שלו כל הני וית אשר לא ישכח בקראו שנים מקרא לתרגם גם אותן וית:

תזריע

(י"ג א') **וידבר** ה' אל משה ואל אהרן. ת"א ומליל ה' עם משה ועם אהרן נ"ב בכל מקום שנאמר ויאמר ה' אל משה ת"א ואמר ה' למשה ובכל מקום שנאמר וידבר ה' אל משה ת"א ומליל ה' עם משה כי אמירה הוא כמו האדון מצוה ואומר לעבדו עשה כך ואינו רוצה לשמוע כלל מה שיאמר העבד על ככה ודיבור הוא כמו מלך מדבר עם שר משריו ומצוה לו אשר יעשה כך וכך ורוצה. גם דעת השר בזה ומדברים יחד בזה וזה הכבוד חלק הת"א רק למשה אבל לאהרן אף שנאמר י' ח' וידבר ה' אל אהרן ת"א ומליל ה' לאהרן

ושם י"ב וידבר משה אל אהרן מתרגם עם אהרן כיאות לאחים המדברים זה עם זה וכן י"א וידבר ה' אל משה ואהרן מתרגם עם משה ולאהרן אף שדיבור אחד הוא מתרגם למשה עם ולא כן לאהרן וכאן שינה רש"י ז"ל דרכו ומתרגם עם משה ועם אהרן וכן במדבר י"ח וידבר ה' אל אהרן מתרגם עם אהרן וכן בכל שאר וידבר ה' אל משה ואל אהרן מתרגם עם משה ועם אהרן ונ"ל לשבש כל אותן המקומות מפני פסוקים אחדים הנ"ל אשר רק למשה ניתן הכבוד הזה שדיבר הקב"ה עמו כדבר איש אל רעהו ככתוב פה אל פה אדבר בו ות"א ממלל עם ממלל מללנא עמה והוא מה שכתב רש"י ז"ל סוף פרשה צו וידבר אליו למעט את אהרן מן הדברות:

שם ד' ועמוק אין מראה. פי' רש"י ז"ל לא ידעתי פירושו נ"ב האי ועמוק אין מראה אין פירוש שנראה באספקלריא המאירה שאינגו עמק מן העור אלא מראה הנגע והעור שוה הוא דבר שלא יוכל להיות כיון שהנגע לבנה מוכרח להיות מראה עמוק מן העור אלא כך פירושו באמת הנגע עמוקה אך כל שהוא כמעט אינו ניכר כלל ואם ישאל איש לרעהו ראית הנגע העמוקה הוא ענהו לא ידעתי וזה כונת רש"י ועמוק אין מראה פי' לא ידעתי אך רש"י היפך לשונו הזהב דרך מליצה ואומר "לא ידעתי" פירושו והת"י והרשב"ם מפרשי כך לבאר היטב ועמק אין מראה פי' שאינו עמוק כל כך:

שם ו' והנה שאת לבנה בעור. פי' שאת גבהות הבשר ע"י לבנה אשר בעור שהלבנה עמוק נראה הבשר גבוה לכן ת"א והא עמקא חורא:

שם י"ב את כל עור הנגע. נ"ב פי' את כל עור בעל הנגע כמו לעיל ד' והסגיר הכהן את הנגע שפירושו את בעל הנגע וכמו שכתוב בסמוך והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר:

מצורע

(י"ד ב') **והובא** אל הכהן. פי' והובא הדבר אשר פלוני המצורע הגיע יום טהרתו באזני הכהן ויצא הכהן וכו' ובאופן אחר י"ל כי או קאמר והובא המצורע אל הכהן בעיר שאינו מוקף חומה ויצא הכהן בעיר המוקף חומה כי המצורע אינו משתלח אלא מעיר המוקף חומה כדאיתא כלים פ"א משנה ז':

שם ו' את הצפור החיה וכו'. וכתב שם רש"י ז"ל אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון של הזהורית כו' ע"ש בש"ח אות כ' שעיקם עליו הפירוש כי אשתמיטתיה משנה מפורש נגעים פ' י"ד משנה א' וז"ל שם וכרכן בשירי הלשון ופי' הרע"ב עץ ארז ואזוב ושני תולעת היה מניחן יחד ושני תולעת הוא לשון זהורית והיה יוצא שירי הלשון לעודף על עץ ארז ואזוב והיה כורכן באותן השיריים שלשתן באגודה אחת ובזה מדויק יפה שכאן ממצע

הקרא שני תולעת בין עץ ארז ואזוב וכן אצל טהרת הבית לקמן מ"ט מפני שהיה מונח בתוכם ולקמן נ"א כתיב התולעת שני באחרונה על שם שהיה כרוך עליהם:
שם י"ג בש"ח אות א' נשתבש וכצ"ל שיהא האשם מצורע מתן דמים שלו ככל האשמות שהוא למטה וכו' ושם אות ב' דהא הכהן לאו מחוסר כפורים הוא כו' כצ"ל:
(ט"ו ז) **כתיב** עליו מהמסורה חצי הספר בפסוקים. פי' הוא הממוצע כי ס"ה פסוקים בספר זה 859:

אחרי מות

(ט"ז י"ד) בעה"ט ט"ז **על** מזבח הזהב עם שיורי הדם שעל מזבח החיצון כו'. נ"ב פי' השבע הזיות שעל המזבח הזהב ושפיכת השיריים אל יסוד מזבח החיצון הרי שמונה ועל שהיו מעורבים דם הפר ודם השעיר כל אחת לשנים יחשב הרי ששה עשר והנתינה על הקרנות לא קחשיב:
שם כ"א איש עתי ע"ש רש"י וש"ח אות נ' ואפשר עוד לפרש איש עתי איש שהעת פנוי לו (איין צייטיגער מענש) שהוא בור תפלה ותחנה אינו יודע אף צורות אותיות אינו מכיר ויש לו עת פנוי ביוה"כ וחבריו אנשי שדות כמוהו רצים אחריו ותולשים בשערו וממהרים עליו לבוא לצוק כדאיתא בגמ' ולא לרב ולא רבנים עושים כזאת:
שם כ"ד ברש"י ואת עולתו איל לעולה האמור למעלה כו' ואת עולת העם ואיל לעולה האמור למעלה נ"ב גם בעלתו כתיב ואיל כמו בעולת העם אך בעולת העם ואיל אחד לעלה ע"כ צ"ל כאן ברש"י כמו כן ואת עלת העם ואיל אחד לעולה האמור למעלה:
(י"ח י"ד) **ערות** אחי אביך כו'. פי' רש"י ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב רש"י מפרש פשטיה דקרא אבל בגמ' סנהדרין נ"ד מפורש דכאן ערות אחי אביך לד"ה ממש:
שם כ"א למלך רש"י ז"ל מפרש ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין כו'. היינו פשטיה דכתיב להעביר אבל הרמב"ם פוסק שם כרבא דאמר כמשוורתא דפוריא ופרש"י שם שהיתה חפירה בארץ והאש בוער בו והוא קופץ משפה לשפה כדרך התינוקות קופצים בימי הפורים ע"כ:

קדושים

(י"ט ה') בעה"ט **תזבחהו** חסר ו' שאין שנים שוחטין זבח אחד ע"כ נ"ב גם שלא יהיה אחד שוחט שני זבחים (חולין כ"ט):
שם י"א לא תגנובו קשה בשלמא לא תכחשו לא תשקרו שפיר כתיב בלשון רבים דעליהם קאי איש בעמיתו אבל על לא תגנבו לא שייך עליו לומר איש בעמיתו למה כתיב בלשון רבים וי"ל כי בגמ' (ב"מ ס"א:) איתא לא תגנבו דכתב רחמנא ל"ל לילף מריבית ואונאה

שהרי מחסרו ממון ומשני לא תגנבו על מנת למיקט לא תגנבו ע"מ לשלם כפל שרוצה להנות את חבירו וכזאת עושין בפני הבריות ומגיד לחבריו שלא יחשדוהו לגנב ממש ע"כ כתיב בלשון רבים (מהר"ם שיף שם):

שם ט"ו בצדק תשפוט עמיתך כתב בעה"ט פי' במזל צדק וצדק משמש ביום ב' וביום ה' בתחלתו נ"ב פי' לפירושו ביום ב' תחלת הלילה וביום ה' תחלת היום צא וחשוב מאור ליום ב' שעה 6 עד יום ה' בוקר 6 אתה מוצא פ"ד שעות ושבעה ככבי לכת משמשים כל אחד שעה כסדר שצמחנכ"ל וחוזרים חלילה בפ"ד שעות י"ב פעמים ויבא צדק על מקומו ה' בוקר:

שם י"ח רש"י לא תקום אמר לו השאילני מגלך למחר כו' זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני את קרדומך כו' למחר א"ל השאילני את מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך בגמ' איתא למחר א"ל השאילני חלוקך ושפיר נכון יותר שחלוק שוה יותר מקרדום ושפיר קאמר ואיני כמותך שאתה לא רצית להשאיל לי קרדום ואני משאילך אפילו חלוק אבל לגי' רש"י קשה הלא ישיב לו מגל גם אני הייתי משאילך:

שם כ"ו בעה"ט סמך לא תאכלו על הדם לרבעי לומר שאסור לאכול בלא ברכה כרבעי בלא חילול כצ"ל:

(כ' א') **עם** הארץ ירגמהו. ת"א עמא בית ישראל וכן בפסוק ד' מתרגם כן עמא בית ישראל ולעיל ד' כ"ז מעם הארץ בעשותה ת"א מעמא דארעא וגם שם לאו דוקא עם הארץ איש שדה אינו בן תורה אלא אפי' גאון הגאונים אם אינו מלך ולא כהן משיח וגם לא יחד עם כל הסנהדרין עם הארץ יקרא והיה לת""א גם שם לתרגם ואם חד יחוב בשלו מעמא בית ישראל אך ידוע כי ת"א על הרוב אינו מוסיף כלום רק מעתיק מלשון תורה ללשון תרגום רק פעמים ימצא שמוסיף פי' ע"פ חז"ל והנה כאן דרשו חז"ל כמובא ברש"י עם שבגינו נבראת הארץ עם שעתידין לירש את הארץ על ידי מצות הללו למען לא יעמדו מרחוק היהודים היפים ויאמרו מה להם ולצרה הזאת לזרוק אבן באנוש ויטילו על המון עם שהמה יעשו זאת ע"כ דרשו חז"ל לעורר כל בית ישראל אשר לא יכבדו עצמם אלא יכבדו השי"ת ויבזו עצמם על כבוד השי"ת וזהו כבודם התכבדו מכובדים ולא הנכבדים עצמם ובזה יתקיים בהם שבגינם נברא הארץ ויזכו לירש את הארץ בזכות המצוה ובזה ירוצו ויחושו המכובדים ויקדימו איש את רעהו לקיים המצוה בו ולא באחר וכן הת"א הלך בעקבי חז"ל ופי' עמא בית ישראל אבל ואם נפש אחת תחטא הניחו חז"ל ולא דרשו כזאת כי לא שייך כלל גם ת"א הניח על פשוטו כי לא יאונה לצדיק כל און ולא רצה

למדוד חטא על כל עמא בית ישראל רק על עמא דארעא שם כ' ב' בת"א ולבני ישראל תימר כצ"ל:
שם ג' רש"י למען טמא את מקדשי נ"ב פי' ששם נמי לא מקדש ממש אלא העבודה שעובד:
שם י' רש"י ואיש פרט לקטן. מקשה הש"א וא"ת פשיטא הא לאו בר עונשין וי"ל כו' ע"ש ותרוצו אינו שוה לי כי לא מציתי בו טוב טעם ובחרתי מה שמתרצים במלי תוס' (קדושין י"ט) ד"ה איש (ערכין ג') ד"ה למעוטי דה"א משום קלון האשה יתחייב הקטן דומיא דבהמה הנרבעת דלקמן ט"ו קמ"ל:
שם כ"ה מקדים הקרא בבהמה הטהורה לטמאה ובעוף הטמא לטהור כדאיתא (חולין ס"ג:) מלתא בטעמא למה מנה הכתוב בבהמה הטהורים ובעוף הטמאים וכשבאנו להבדילם התורה מלמדנו בבהמה הטהורים ואנחנו יודעים הטהורים לקרבם לנו ולפינו והשאר לרחק ולשקץ ובעוף אנחנו יודעים להבדיל הטמאים לרחק ולשקץ והשאר לקרב:

אמור

(כ"א ב') **לאמו** ולאביו כאן אצל כהן הדיוט שקמ"ל שלהם יטמא מקדים לאמו אף שאביו עודנו חי ועל בעל האשה החיוב התעסקות קבורתה ולא על הבן בכל זאת מותר גם לבן לטמא לאמו ואצל כ"ג לקמן שלא יטמא רבותא טפי אף שאביו אינו חי ועל הבן קבורתה אעפ"כ לא יטמא ע"כ כתיב שם לאביו ולאמו לא יטמא:
שם ד' לא יטמא בעל בעמיו כאן תרגם אונקלוס על בעל רבא כמו כל בעל שאינו סמוך לאשה:
שם ז' זונה וחללה גרושה לא יקחו חשב החמור חמור קודם בדרך לא זו אף זו ולקמן י"ד אצל כהן גדול עיקר לאשמועינן שגם אלמנה לא יקח אבל אינך שלש מק"ו יש ללמוד אלא שטרח וכתב לה קרא ע"כ מקדים אלמנה וכיון שמתחיל בהקל שבהם מונה כן כולם הקל הקל תחלה גרושה חללה זונה בדרך זו ואצ"ל זו:
שם י' בעה"ט והכהן הגדול ה' גדול מאחיו בנוי. בכח. בעושר. בחכמה. ובשנים ע"כ והאי ובשנים זר מאד היכן מצינו שהכהן גדול היותר זקן מכל הכהנים ובתוספתא יומא פ"א איתא ובמראה וכן מעתיק הרמב"ם בה' כלי המקדש פ"ה ה"א בנוי בכח בחכמה בעושר במראה ואם כי כלשון בעה"ט כן הוא במדרש רבה ברור כשמש שים במדרש נשתבש מיד המעתיקים ונתחלף להמעתיקים ה' דברים דהכא בה' שהאב זוכה לבן עדיות פ"ב מ"ט ושם איתא ובשנים ושייך שפיר וכאן בבעה"ט וכן במדרש כדי להקטין

ולקרב השיבוש לאשר היה אמרת שהיה כתיב בפנים היינו שיהיה יפה תואר ויפה מראה והיינו הך במראה דאיתא בתוספתא וברמב"ם:

שם כ"ב לחם אלהיו. בעה"ט הפסוק מתחיל בל' ומסיים בל' רמז לששים מומין באדם ע"כ נ"ב הרמב"ם ביאת מקדש פ"ו מונה מספר למומין חמשים באדם ובבהמה המחלל העבודה ולוקה תשעים באדם לבד לוקה ולא מחלל ב' יש שאינן אלא מפני מראית עין ועליהם אינו מחלל ואינו לוקה ע"כ לא ידעתי הני ששים נגד מי ואפשר לומר שצ"ל מתחיל ומסיים בל' ול' בתוכו רמז לצ' מומין שבאדם לבד:

(כ"ג כ"א) **בזה** הפרשה קורא לכל מועד בשמו וכמו שייעד בתחלתם אלה מיעדי וגו' אשר תקראו אותם בשמם לכל אחד במועדו וכן אנחנו מוכיחים אותם בתפלה והנה קורא כאן חג המצות יום הזכרון יום כפורים חג הסוכות חג עצרת ע"כ כתיב הכא כ"כ איך לקרוא שם זה החג ואומר וקראתם בעצם היום הזה כעצמו של יום שהוא ממחרת השבת השביעית ות"א שבועתא שביעתא כן תקראו אותו שביעית וכדכתיב פ' פנחס בשבעותיכם מקרא קודש ובפ' ראה שבעה שבעות תספר לך ועשית חג שבועות:

רש"י שם כ"ב מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן ור"ה ויו"כ מכאן ללמדך וכו' ע"כ בפשטות נ"ל שהוא בסדר נכון אחר פסח שהיו מקדימין לקצור שעורים לעומר טרם שהתחילו העם לקצור לעצמם וכן חטים מהרו להקדים לקצור טרם שיקצרו הבעלי שדות עבור שתי הלחם שהמה בכורים ואחר שבועות התחילו כל בעלי השדות לקצור עוד קודם ר"ה והיה התבואה מונח בשדה עד חג האסיף וכיון שעיקר הקצירה לכל היא בין שבועות לר"ה כתיב ביניהם המצות הנוהג בשעת קצירה פאה לקט:

שם שכל הנותן לקט שכחה ופאה כו' אגב רהיטא דמרגלי בפומא הני תלת הכניס המעתיק גם כאן שכחה אבל שיבוש הוא כי לא שייך לומר על שכחה כל הנותן כי אינו נותן רק שכח וגם לא שייך על שכחה לומר מה ראה הכתוב ליתנה באמצע כיון דלא כתיב כלל הכא:

שם ל"ח מלבד שבתות אף שגם שבת נאמר כאן אך לאשר לא כתיב קרבנה ע"כ נאמר עתה מלבד הקרבן אשר מקריבין בשבת ובפי' ת"כ מצאתי שיכול כשחל יו"ט בשבת ידחו מוספי שבת קמ"ל בזה מלבד שבתות ה' אשר גם מוספי שבת יקרבו:

שם מ' הדר פרש"י הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג ואפשר עוד לומר על אתרוג הדר בבית לעולם שנמצא אצלי י"ג אתרוגים מי"ג שנים תרל"ט עד נ"א ולא שלט בהם רקב המה קשים כאבנים אבל שאר פירות כשמשהים אותם נרקבים:

(כ"ד ט') **כי** קדש קדשים הוא לו מאשי ה'. פי' מלבונה זכה שהיתה אשה לה' היו החלות כשריים:

בהר

(כ"ה י"א) **יובל** היא לא תזרעו ולא כתיב הכא וכרמך לא תזמור כדכתיב אצל שמיטה לעיל ד' דשם כתיב שדך לא תזרע ואין כרם בכלל שדה ע"כ כתיב וכרמך לא תזמר אבל הכא דכתיב סתם לא תזרעו קאי על שדות וכרמים וגם זמירה בכלל זריעה כדאיתא שבת (ע"ג ע"ב) תני הזורע והזומר כו' מלאכה אחת הן ע"כ:

שם י"א בעה"ט לנדה היתה כמנין נדה כצ"ל וכן כתיב איכה א' ח' על לנידה היתה לנידה מלא יוד ושפיר אומר בעה"ט כמנין נידה עולה ס"ט ויום של שנה האחרון חשיב שנה הרי שבעים:

שם ט"ו במספר שנים אחר היובל. פי' לפי מספר השנים אשר אחריהם יהיה היובל כמו קדמו שרים אחר נוגנים וכן פרש"י דעו כמה שנים יש עד. היובל וכו':

שם ט"ז ברש"י ד"ה תרבה מקנתו ממכרה ביוקר כצ"ל. ופי' שיהיה המכירה ביוקר ושפיר קאי על הלוקח כי עם הקונה מדבר כסיפא דקרא כי מספר תבואות הוא מוכר לך:

בחוקותי

(כ"ו ח') **ורדפו** מכם פרש"י מן החלשים שבכם ונגד חמשה חלשים יהיה מאה גבורים אשר רבבה ירדפו הה"ד ומאה מכם רבבה ירדופו:

(כ"ז כ"ב) רש"י ד"ה **ואם** את שדה וגו' יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה נ"ב והרמב"ם ערכין פ"ד הלכה כ"ו כתב שמין אותה בדמיה ורואין כמה היא שוה עד היובל וע"ש במשנה למלך שמקשה על רש"י דהכא ויותר קשה לי שרש"י בערכין (כ"ו ע"ב) ד"ה כשדה מקנה מפרש אם בא לפדותה פודה בשויה וההכרח לפרש ולומר שאין כונת רש"י הקצובים במקדיש שדה אחוזה אלא כונתו במוכר שדה אחוזה ומאי הקצובים הקצובים שם שהוא לפי הדמים שמכר ולפי השנים נשאר עד היובל כן הכא בשוייה במקום אשר שם דמים שמכרה ולפי השנים שנשאר עד היובל יתן שוייה. שם ואם לא יגאל וימכרנה גזבר או אם לא יגאל הוא ע"כ והלשון אינו מובן והרא"ם מוחק לא השני וגורס או אם יגאל הוא ותוס' ערכין כ"ו ע"ב ד"ה שדה גורסו ומפרש או לא יגאל הוא אף לא מכרה גזבר ולדעתי הקלושה הייתי מסתפק עם פי' התוס' ולא לשבש הספרים אבל התוי"ט בוחר גי' הרא"ם:

חומש במדבר

במדבר

(ד' ו') **ונתנו** עליו כסוי עור תחש וגו' ושמו את בדיו. וקשה להבין איך עשו ואין לפרש כי טרם שכסו ופרשו הוציאו הבדים מטבעותיהם ואח"כ חזרו והביאו הבדים בטבעות קשה הלא כשכסו כסו כ"כ הטבעות ואיך חזרו והכניסו הבדים ואם עשו נקבים בהמכסות נגד הטבעות שיצאו הטבעות דרך הנקבים לחוץ בשלמא בכסוי עור תחש ובגד כליל תכלת שפיר יכול להיות נקבים בהם אבל בפרכת האם יעשו חורין בו ועל כולם הלא מפורש שמות כ"ה ט"ו בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו והמסיר בדי הארון לוקה ע"כ נ"ל פי' ושמו בדיו שיהיה הכסוי באופן שהבדים יתראו חוץ גלוים לשאת בהם ושמו בדיו קאי על לפניו ולפני פניו ונתנו עליו כסוי וגו' ופרשו וגו' הכל באופן שיהיו זריזין בשעת כסוי ושמו בדיו שישמרו שיהיו הבדים יוצאין לחוץ:

שם ט"ו בפרש"י ד"ה לכסות את הקודש הארון והוא סה"ד ואח"כ ד"ה ואת כל כלי הקודש. המנורה והמזבחות וכלי שרת כצ"ל וכן איתא במדרש רבה וכן רש"י בעצמו מפרש לקמן י' י"ז וז"ל והארון וכלי הקדש הרי שחושב הארון לבדו וכל יתר הדברים כולל בכלי הקדש:

נשא

(ד' ל"ב) רש"י ד"ה **ויתדותם** ומיתריהם פרש"י של עמודים שהרי מיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו כצ"ל ואיזה מעתיק או מדפיס אגב שיטפיה הוסיף יתידות ואחריו הלכו כל המדפיסים ושבשו הספרים ולא הרגישו אשר לא דובים ולא יער לא נזכר כלל יתידות במשא בני גרשון לא כאן בפסוק כ"ו ולא בקפיטל ג' פסוק כ"ו אלא במשא בני מררי כאן ושם פסוק ל"ז ולע"ד כל היתידות הן יתדות הקלעים הן יתדות היריעות היו במשא בני מררי כי כל דבר הקשה בא להם והיתדות נחושת היו וזאת עבודת בני מררי עץ ונחושת ולבני גרשון הרכות ועמודי החצר וגו' ויתדותם ומיתריהם דכתיב כאן המה ווי העמודים וחשוקיהם כסף שאחר שהיו תולין קלעי החצר היו קושרין וחובשים הקונדסין לאונקליות בהני חשוקיהם שקורא כאן מיתריהם ולא מסירים אותן המיתרים או החשוקים מעל ווים רק נשארו קשורים בווים ובשעת חנייתן כשהיו תולין הקלעים על הווין היו קושרין בשני קצות המיתרים את הקונדסין לאונקליות ובנסעם התירו אותן הקצוות מעל הקונדסין והסירו הקלעים והמיתרים נשארו קשורים ותלוין על האונקליות המה הווים ע"כ אחר שנשארו המיתרים על הווין מובן שהיו במשא בני מררי ככתוב כאן ומיתרים של קלעי החצר ויריעות המשכן אשר למטה בשפתם התחתון אשר לארץ

שהיו קושרין בהם להיתדות בשעת מסעם היו מסירין או נשארו קשורין ביריעות אותן המיתרים ובין כה ובין כה מדברים הרכות הנה והיו במשא בני גרשון. ואשר יתדותם המה ווי העמודים מפורש ברש"י כאן ואשר מיתריהם המה החשוקים ליכא סתירה מרש"י ז"ל אף גם שברש"י שמות כי י' לא משמע אבל כיון שכתב שם רש"י ז"ל על וחשוקיהם שאינו יודע באיזו מקום מן העמודים היו הרשה לנו שמקומם על הווים וע' שמות פ' תרומה כ"ז י' שם כתבתי כ"כ כל אלה ולא למותר אם תעיין גם שם טובים השנים:

שם מ"ט על פי ה' פקד אותם ביד משה המקרא מסורס ופירושו על פי ה' ביד משה פקד אותם כמו לעיל פסוק מ"ה גם פסוק לעיל ל"ז:

שם ופקדיו פי' לצוות איש איש על עבודתו ועל משאו היה כמו כן כפי אשר צוה ה' את משה וכמו שפרש"י לעיל פסוק ט"ז ד"ה פקדת כל המשכן:

(ה' י"ג) בת"א **והיא** לא נתפשה (יבמות נ"ו כתובות נא:) כצ"ל:

שם י"ז בעה"ט ומן העפר וכו' עפר למקום שהולכת וסמך והעמיד הכהן את האשה לפני ה' שהיא עתידה ליתן דין וחשבון כצ"ל:

שם י"ט רש"י אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי (סוטה י"ח) א"ר זירא א"ר ב' שבועות האמורות בסוטה למה וכו' מתקיף לה רבא תרוייהו קודם שנמחקה מגילה כתובין וכו' משמע שהאי והשביע שבפסוק זה הוא שבועה אחת והאי והשביע שבפסוק כ"א שבועה אחריתא ולפי זה חסר מן הספר סיום השבועה הראשונה שנאמר ואת כי שטית וגו' מבלעדי ואינו מסיים מה מעלה לה ע"כ דרשו חז"ל להאי הנקי בתרי אפי הנקי קאי על שלמעלה ואם לא שטית וגו' הנקי חנקי קאי למטה חנקי ואת כי שטית נמצא גם השבועה שלמה בשני האופנים:

שם כ"ג בת"א ומחה עירובין י"ג. מי המרים סוטה כ' כצ"ל:

שם כ"ד רש"י ד"ה והשקה את האשה אין זה סדר המעשה נ"ב ע' מזרחי:

(ו' ג') **מיין** ושכר יזיר וגו' וכל משרת ענבים לא ישתה. ולכאורה פליאה כיון שאפילו מים ששרה בהן ענבים לא פשיטא אשר ענבים לחים לא יאכל ולמה כתביה קרא ואפשר לומר שכיון שהזיר מן היין ה"א דוקא יין דבר שתיה אבל מידי דבר אכילה לא אסור קמ"ל והשתא שפיר שחושב בדרך לא זו אף זו כל הסדר ראשית מיין ושכר יזיר ולא זו אף זו אפילו חומץ מהם לא ישתה ולא זו שגופם יין אלא אפילו מים ששרה בהם ענבים לא ישתה אותו מים ולא זו שסתם כוונתו היה כן בדרך שתיה שאסור אלא אפילו בדרך אכילה אסור ולא זו ענבים לחים אלא אפילו יבשים לא יאכל ואפילו חרצנים וזג לא

יאכל שם ו' י"ב והזיר גו' והביא גו' לכ"ע מביא האשם תחלה ואח"כ מונה נזירות טהרה אלא לעיכובי פליגי דרבנן סברי דלא מעכבי ולפיכך כתיב והזיר והביא אע"פ שלא הביא הזיר ור' ישמעאל סבר דמעכב והזיר והביא אימת הזיר בזמן שהביא (נזיר י"ט) שם ת"א והזיר לה' נזיר י"ח כצ"ל:

ש"ח אות ל' פי' לא כמלת קדש יהיה דלעיל שהוא תואר לשער שלו כצ"ל:

שם כ"ג כה תברכו את ב"י אמור להם מדייק הקרא אמור להם אשר היה די שיאמר אמור כ"כ נדע שלבני ישראל כונתו כי עתה הזכיר שמם אבל למיחש כיון שישמעו הכהנים שהקב"ה בעצמו ובכבודו הגדול רם ונשא מצוה אותנו לברך מה יקרה היא הברכה ונכלל גם אותנו בברכותינו ויאמרו יברכנו ה' וישמרנו פניו אלינו ויחנינו אלינו וישם לנו באר היטב אמור להם שיסוב האמירה להם יברכך וישמרך אליך ויחנך אליך לך ועבור עצמם אל ידאגו ואני אברכם כד"א שברש"י:

(ז' א') ברש"י שם **היום** כלו הקמותיו ר"ח ניסן היה נ"ב פי' ביום שכלו הקמותיו היה ר"ח ניסן בשני נשרפה הפרה פי' בשני של ימי המלואים בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו כמו כן הכל לימי המלואים וביום השמיני שכלו הקמותיו והוא ר"ח ניסן כבר היו טהורים להקריב קרבנם:

שם ח' בשני הכתובים אשר כאחד כפי עבודתם וברש"י רק ד"ה אחד כפי עבודתם וציינו המדפיסים אות ח' על הד"ה ולא ידעתי מה דחקם הלא טוב ויפה הדבר שדברי רש"י ז"ל קאי על פסוק הקודם ז' אשר ג"כ כפי עבודתם כי למה ידלג רש"י ז"ל על כפי עבודתם הראשון ועוד הלא השני הוא בבני מררי והיה לו לרש"י לומר שהיה משא בני מררי כבדים משל בני גרשון ע"כ שיבוש הוא וצריכין לציין ז' על הד"ה זה וקאי על בני גרשון שנתנו להם שתי עגלות ושפיר מפרש רש"י שהיה משא בני גרשון קל משל מררי ולפיכך נתנו להם רק שתים ולבני מררי ארבע עגלות:

שם כ' ברש"י עשרה כנגד עשרת הדברות כצ"ל:

שם מלאה קטרת גימטריא של קטרת תרי"ג כנגד תרי"ג מצות כצ"ל:

שם פ"ט ברש"י וידבר אליו אינו מלשון הקרא כאן אלא בויקרא א' א' ומביא אותו רש"י לפרש מה בין מדבר אליו ובין וידבר אליו ואומר וידבר הוא למעט את אהרן מן הדברות ונ"ב אבל לא מן האמירות כי לשון דבר מעלה יתירה אשר משה זכה לזה ע' מ"ש ויקרא י"ג א' על הת"א בזה:

בהעלותך

(ח' ג') רש"י ד"ה **ויעש** כן אהרן להגיד שבחו של אהרן שלא שנה עכ"ל לכאורה מוקשה מה שבח יש בזה שלא שנה מה מני יהלוך בזה ואיזו הנאה וטובה היה מקבל כאשר ישנה ומה לו לשנות ויש לומר כי לפי פשטות הקרא פני המנורה יקרא אותו צד אשר פונה לשלחן אשר יאירו על השלחן ואחור יקרא הצד השני ע"כ כאן כיון דכתיב אל מול פני המנורה משמע שיהיה הפתילות פונים לשלחן להאיר על המערכה וכן פי' הרשב"ם וכן מנהג אנשים לנטות הנרות לצד השלחן ואהרן היה קשיש ממשה והיה יכול לחשוב שמשה טעה בודאי בדברי השי"ת ויעשה כמנהג העולם ויטה הנרות להשלחן ע"כ הקרא מעיד עליו ומשבח אותו בזה שידע ערכו וערך משה שגדול משה ממנו בנבואה ולא הרהר אחריו ועשה כדבריו בשם השם גם נ"ל שגם בפשטות רחוק מעט פי' הרשב"ם כי אלו כן היה לקרא לומר אל פני המנורה יאירו היה שפיר נכון פי' הרשב"ם אבל כיון דכתיב אל מול פני המנורה משמעו מול הרואה את פני:

שם י"ז ברש"י ד"ה לקחתי אותם לי צ"ל הקדשתי אותם לי:

(י' ב') רש"י ד"ה **עשה** לך אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר נ"ב מדכתיב תרתי לך עשה לך והיו לך דרשו חז"ל דוקא משה היה משתמש בהם אבל לדורות למסע ולמקרא העדה לא השתמשו כלל החצוצרות אך למלחמה ולקרבנות היו משתמשים בחצוצרות אבל עשו חדשים ולא השתמשו בשל משה כלל:

בעה"ט שם לך ש"י אותיות שלך כצ"ל:

שם ח' ובני אהרן הכהנים כו' והיו לכם לחקת עולם לדרותיכם קאי למטה על מלחמה ועל קרבנות יהיה לדורות ג"כ חצוצרות אבל להקהיל ולמסע היה לדורו של משה לבד:

שם י' רש"י אני ה' אלהיכם מכאן למדנו כו' ותקעתם הרי שופרות לזכרון הרי זכרונות אני ה' א' זו מלכיות נ"ב הכא כתיב שופרות זכרונות מלכיות ואנחנו מהפכים הסדר כאמור על סדר המועדות (ויקרא כ"ג) אני ה' א' מלכיות בחודש השביעי באחד לחודש וגו' זכרון זכרונות תרועה שופרות הרי מלכיות זכרונות שופרות (ר"ה ל"ב) תניא רבי אומר:

שם י"ב ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני פי' ב"י הלכו לאטם למסעיהם לשון רבים כי לא הלכו בנשימה אחת כמו שהלך הענן כמו שכתוב בעשרים בחודש נעלה הענן וישכן הענן במדבר פארן וב"י לא הלכו בעקבותיו אך התעכבו עצמן בתבערה ובקברות התאוה ועשו שם אשר לא יעשה ואחר כך כתיב נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות ושם היה מעשה מרים והמתינו כל העדה עד שקיבלה הנזיפה והותרה לבא בתוך המחנה ואז כתיב בסוף הסדר ומחצרות נסעו ויחנו במדבר פארן והלואי לא עזבו

ב"י את הענן אלא היו כולם רצים אחריו אחר שליחו של השי"ת לא חטאו בתבערה וב"ה ואו"מ לא חטאו בחצרות לא היה להם שום עיכוב אנחנו מלאי עון והקב"ה מלא רחמים והמתין עננו עלינו עד בואנו פארנה לחון שם:

י"ז בעה"ט ויסע דגל כו' היו עצמותיו מתגלגלים בארון כצ"ל:

שם כ"ה רש"י ד"ה מאסף לכל המחנות תלמוד ירושלמי כן היה נוסע אחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו אית מאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן (ב' י"ז) כאשר יחנו כן יסעו ואית דאמרי כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות עכ"ל והנה למ"ד כתיבה היו מהלכין מן כאשר יחנו כן יסעו וכמו שהיו חונים דגל יהודה במזרח דגל ראובן בדרום דגל אפרים במערב ודגל דן בצפון כמפורש שם כן נסעו תמיד כל דגל ברוח שלו ובנסעם ממצרים נסעו פניהם למזרח נסע דגל יהודה לפניהם דגל ראובן מימין דגל אפרים לאתריהם במערב דגל דן משמאלם כן נסעו עד מדבר מואב וממדבר מואב נסעו פניהם לצפון כ"כ כל דגל שמר מקום חניתו והיה אז דגל דן לפניהם דגל יהודה לימין דגל ראובן מאחריהם דגל אפרים לשמאלם כן נסעו עד ערבות מואב בערבות מואב שמו פניהם לעבור את הירדן והיו פניהם למערב כ"כ לא שינו הדגלים מקומם כי אחת נאמר כאשר יחנו כן יסעו נמצא הולכים אז דגל אפרים לפניהם שבטו של יהושע המכניס את ישראל מערבות מואב לא"י דגל דן לימין דגל יהודה מאחריהם דגל ראובן משמאל כן הלכו עד יריחו נמצא כל הדרך ממצרים עד יריחו לא הלכו מעולם דגל דן מאחריהם א"כ מה שנאמר אצל דגל דן (ב' ל"א) לאחרונה יסעו פי' בכל פעם שנסעו ישראל ממקום חניתן נסעו כל הדגלים טרם שנסעו דגל דן ודגל דן המתין עדי נסעו השלשה דגלים אז היה שבט דן מאסף החפצים שנאבדו ונשכחו מהשלשה דגלים ונסעו עד שהשיגו את הדגלים הראשונים והלכו על מקומם רוח חניתן בצפון והשיבו להשלשה דגלים הראשונים כל מה ששכחו ואבדו בעת נסעם ממקומם וכל מה שאבדו בדרך מהלכם וזהו פי' מאסף לכל המחנות למ"ד כתיבה היו מהלכין ולמ"ד כקורה היו מהלכין פי' לאחרונה יסעו כפשוטו הן ממקום חנייתן הן בכל הדרך הלך דגל דן לאחרונה וכן מאסף לכל המחנות כפשוטו הן ממקום חנייתן הן בכל הדרך מה שאבדו כל המחנות הקודמים להם החזירו הם ומה שנאמר כאשר יחנו כן יסעו פי' ממקום חנייתן לא יקדימו דגל את דגל הקודם לו רק כפי שחושב חנייתן הקודם קודם יסעו וכאשר חנה דגל יהודה במזרח יסע קדמה ואחריו החונה בימין דגל אפרים אחריהם כי שכנם המה דגל השמאלי לאחרונה כן נ"ל לפרש הפסוקים לכל מ"ד כדעתו בעזרת חונן לאדם דעת:

שם ל"ב ברש"י סה"ד ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים נ"ב תרגומו שם מן קרתא יריחו:
שם ל"ד בעה"ט עשה נונין הפוכין שרצה להעביר השבטים שאותיותיהן נ' מיד (כפרש"י) והם עברו את הירדן שהוא רוחב נ' אלא שחטאם גרם כצ"ל כי באשר לשונו הוא הדבר קשה כי עתה בדרומה של א"י ורצה להכניס את ישראל שם ולא היו רואים את עבר הירדן מזרחה ומפני חטאם היו עוברים את הירדן בא"ד לא הייתי יודע אם לפני נו"ן פרשיות לפניה אם לאחר נ' פרשיות לאחריה לכך עשאום הפוכין כו' כצ"ל:
(י"א ב') ת"א **וצוח** עמא על משה. נ"ב טוב להוסיף שתי תיבות שבת"י דיבעי עליהון:
שם ד' בעה"ט ד"ה מי יאכלנו בשר הם היו סבורין לעבור הגבול מיד כצ"ל וכו' כי היו אז בדרומה של א"י ושם אין ירדן ועדיין אף לא חלם להם שיהיו צריכים לעבור הירדן:
שם ה' זכרנו את הדגה אשר נאכל וגו' אשר אכלנו מיבעיא ליה אלא הכי פירושו אשר נאכל אשר היינו אוכלים עוד עד היום אם לא הוצאנו:
שם ד"ה הקשאים הם כו' סה"ד ותרגומן ית בוציניא וכו' כצ"ל:
שם ח' רש"י ד"ה וטחנו ברחים וגו' לא ירד ברחים ולא במדוכה ולא בקדירה אלא וכו' כצ"ל הסדר כדכתיב:
שם ט"ו רש"י ד"ה ואל אראה ברעתי ברעתם היה לו לכתוב נ"ב בפשטות יש לומר כי בצרתם לו צר ורעתם רעתו:
שם י"א כו' וישארו שני אנשים רש"י מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאין לגדולה זו נ"ב זהו דעת ר"ש שהטמינו עצמם כי אמרו אין אנו כו' ונראה כי לר"ש לא נאספו רק שבעים איש ולא היה קלפי כלל ולת"ק נאספו ע"ב ועלה ביד או"מ שנים חלק ובגמ' (סנהדרין י"ז) פרש"י לת"ק נבחרו ולא הלכו ליטול פתקיהן ונשארו פתקיהן אשר זקן עליהם והשנים חלקים עלו ביד שנים אחרים ונראה שרש"י מפרש כאן כת"ק ולא כתב שהטמינו עצמן אלא שבשעת קלפי לא רצו לקבל פתקיהן כי אמרו וכו':
שם ל"ב ויקם העם וגו' וישטחו להם שטוח סביבות המחנה קשה להבין אם קאי על העם וישטחו להם השלו ראשית איך יכולין לשטוח שלו הלא יגוזו חיש ויעופו ואשר הרגו אותם אין בקרא שנית הלא המחנה שנים עשר מיל היינו כל דגל ארכו שנים עשר מיל ורחבו ארבע מיל ובאמצע מחנה לויה וכהונה ארבע מיל והדגל שכנגדו גם כן רחבו ארבע מיל ולמה שטחו אותם סביבות המחנה אשר החונה ואהלו סמוך למחנה לויה כשירצה להביא מהשלו לביתו צריך לילך ארבע מיל היה להם ליקח לאהלם ולשטוח אותם כל אחד סביב לאהלו גם להם לא שייך היה לומר וישטחו אותם שטוח ע"כ אומר

לי לבי שכן עשו לקחו אותם איש לאהלו ומה עשו עמהם לא כתיב והאי וישטחו להם שטוח קאי על ויקם העם וישטחו להם (את עצמם) שטוח סביבות המחנה במקום נטילת השליו וכן הוא כונת רש"י ז"ל במה שכתב וישטחו עשו אותן (את עצמן) משטיחין משטיחין:

(י"ב י') בתרגום אונקלוס **והא** מרים חורא כתלגא ברור ט"ס וצ"ל והא מרים סגירת והוא תרגום של מצרעת ואח"כ מתרגם תיבת כשלג אשר אינו מובן האם שלג מצורע שיאמר אשר מרים היתה מצרעת כמו שלג ע"כ מפרש התרגום שהצרעת היה לבן כשלג והוא בהרת הגרוע מכל צרעת ובשמות ד' ו' כמו כן מפרש אונקלוס והא ידה חורא כתלגא וצ"ל נמי סגירתא חורא כתלגא ובת"י מפורש שם והא ידיה סגירתא מחוורא היא כתלגא ונראה בעליל כי כן צ"ל כ"כ בתרגום אונקלוס הכא והתם ושם פרש"י ז"ל כ"כ וז"ל דרך צרעת להיות לבנה כי אם בהרת לבנה היא:

שם י"ג רש"י ד"ה לאמר מה ת"ל אמר לו השיבני כו' כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' כצ"ל מה ת"ל לאמר השיבני אם גאלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה נ"ב וידבר משה הוא פסוק י"ב שם עתה תראה שם פסוק א' וגדולה התמיה התשובה קודם להשאלה אבל הגר"א בהגהותיו על הספרי מגיה שהשיבו הקב"ה והוצאתי את צבאותי את עמי את ישראל (שמות ז' ז') וע"ש ברש"י ו' ל' ונכון:

שלח לך

(י"ג ח') **למטה** אפרים אצל מנשה בפסוק י"א מקדים ליוסף וכאן אצל אפרים אינו מקדים ליוסף נ"ל מפני שהפסוק ז' מסיים יוסף משמש למעלה ולמטה וכזאת מורגל בתו"כ וכאלו כתיב יוסף למטה אפרים:

י"ג י"ז ויאמר אליהם עלו זה בנגב. נ"ב הם היו בדרומה של א"י ולא היה להם רוח אחרת לכנוס תחלה אלא בנגב אך קשה לרש"י למה ציוה להם לילך תחלה כל רוח דרומית (ע' פרש"י פסוק כ"א) כיון שנכנסו במקצוע מזרחית היה להם לילך כל רוח מזרח עד צפון ע"כ מפרש שכן דרך התגרים:

שם כ"ב שבע שנים נבנתה. פרש"י אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן כו'. נ"ב לכאורה מוקשה מאד הלא בראשית י"ב ו' על והכנעני אז בארץ פרש"י היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם נמצא אשר שם בנה חברון לא חם וע"ש ש"ח שמביא תירוץ ע"ז בשם מהר"א אשכנזי בטוב טעם:

שם כ"ח אפס שאינו כסימן שמסר לנו משה רבינו אם במבצרים חלשים המה ואנחנו ראינו כי שניהם לרוע העם עז וגם הערים בצרות גדולות מאד ואף בני גבריא חזינא תמן:
שם כ"ח והכנעני יושב על הים. נ"ב הוא ים המלח:
שם ל' ויהס כלב את העם נ"ב שצווחו העם על משה והשתיק אותם:
(י"ד כ"א) **ואולם** חי אני. פי' כאשר אני חי ומי יתן אשר אהיה כן בטח שיתמלא כבודי את כל הארץ כאשר בטח שיקוים דברי שלא יראו כל אותו הדור את הארץ תלה הקב"ה אשר כן יתברך כאשר יקיים הדבר הזה כמו שדרך האדם לומר כן אצליח בכל אשר אפנה אשר אעשה כמו שאמרתי אבל על החיים לא אמר הקב"ה רק אחיה כי השי"ת חי וקים טרם שנברא העולם ואחר שנברא העולם ואינו צריך בזה לבריותיו על כן אמר חי אני כאשר אני חי אבל שימלא כבודו את כל הארץ תלוי בבריותיו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וגם אנחנו מבקשים וימלא כבודו את כל הארץ שיחזק ויטהר לבנו לעבדו ביראה ואהבה וימלא כבודו את כל הארץ על כן אמר וימלא כמו וכן ימלא:
שם ל"ז במגפה. סוטה ל"ה כצ"ל בת"א:
(ט"ו י"א) **או** לשה ולא כתיב כאן לשה האחד כמו בשור ואיל משום דכבר נאמר לעיל לכבש האחד בפסוק ה' ונתן הכתוב האחד אחד לכל מין ומין:
שם כ' ראשית עריסותיכם נקרא הבצק ערס ע"ש הכלי שלשין בו שעשויה כעריסת הקטנים וערשו ערש ברזל כ"כ פי' רשב"ם שהוא מטתו של עוג בקטנותו ע"ש שמפרש דבר נאה ומתקבל לאמיתו:
שם ל"ד ברש"י סה"ד אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה. נ"ב סנהדרין פ"ה: והתרו בו על מיתה סתם לר"י הוראת שעה היתה ולחכמים אף לדורות וכן פסק הרמב"ם שם ל"ו ויוציאו אותו מלמד שכל חייבי מיתות נהרגים חוץ לב"ד (ספרי) כצ"ל וע' שם בפי' המלבי"ם:
שם מ"א רש"י ד"ה אני ה' אל' ד"א למה נאמר י"מ אני הוא שהבחנתי כו' אני הוא להבחין מן התולה קלא אילן בבגדו נ"ב קלא פי' הערוך אבן והוא צבע אשר נקרא אינדעך הבא ממדינת אינדיע אשר שם גדלים אילנות נמוכים כמו ערבות שלנו ועלים של אותן האילנות מראיהם ירוק בלאה בלע"ז ובזמן ובחודש שנופלים העלים מאילנות גם שם נופלים ומיבשים אותן וטוחנין אותן ושופכים עליהם מים ומערבים אותן בטוב וממשיכים אותן לברכות חפורים בארץ והמים נבלע בקרקע ונשאר כמו טיט ומתיבש בחמה עד שנעשה קשה כאבן ובכשיל וכלפות יהלומון ומוציאין אותם בתוך החפירה אבנים מראיהן מראה תכלת ומובילין יתהון בכל אתר ואתר ושורין אותם במים ונמחו

וצובעין בהן צמר ולפיכך קורין אותו חז"ל קלא אילן פי' אבנים הבאים מאילנות כי עיקרן בא מאילנות:

קרח

(ט"ז ב') ברש"י **והוא** מנה נשיא את בן אחיו. נ"ב של עמרם:

שם ה' תחלה אומר דרך כלל בוקר ויודע ה' את אשר לו ואח"כ פרט את הקדוש והקריב אליו לכהונה ואת שר יבחר בו יקריב אליו היינו לעבודת לויה וכן ת"י וית דקדיש ויקריב לפולחניה והיינו כהונה גם ת"א מפרש כן תחלה כלל ויהודע ה' ית דכשר ליה ואח"כ פרט וית דקדיש ויקרב לקדמוהי לכהונה וית די יתרעי ביה יקריב לשמושיה היינו לויה וכן בסמוך (ז') קורא לכהן קדוש באמרו אשר יבחר ה' הוא הקדוש וכן לקמן (ט) נראה בעליל מה שכתיב כאן ואת אשר יבחר בו יקריב אליו היינו ללויה כי שם באמרו שמעו נא בני לוי אמר להם כ"כ בזה"ל להקריב אתכם אליו:

שם י"ב ת"א לדתן ולאבירם בני אליאב מ"ק ט"ז כן צ"ל:

שם ח' ברש"י עד שלא ישתתף שאר השבט כצ"ל:

שם י"ג המעט כי העליתנו כי תשתרר עלינו גם השתרר ושם י"ד הביאתנו ותתן לנו תנקר כולם בלשון נוכח אף שהם בדברם להשליח שבא לקרא אותם ודאי בלשון נסתר אמרו בדברם אליו על דבר משה אבל השליח בהעתיקו דבריהם למשה אשר היה לנוכח עיניהם העתיקו בלשון נוכח וכן דרשו חז"ל מהאי לשנא דכתיב בלשון נוכח אשר הם דברי השליח למשה ודרשו מזה (מ"ק ט"ז ע"א) דאי אתפקר בשליחא דבי דינא ואתי ואמר לא מתחזי כלשנא בישא דכתיב העיני האנשים ההם תנקר וכן מפרש רש"י שם אי לאו דשליח אמר ליה למשה לא הוה ידע:

שם י"ט ויקהל עליהם קרח את כל העדה וירא כבוד ה' אל כל העדה נ"ב אל כל העדה אשר קיבצם קרח עתה ואם כי הלכו עם קרח כרצונו להיות עמו באותו מעמד אבל בכל זאת לא כמחשבות קרח ועדתו היה מחשבותם כי כולם ידעו וראו את כבוד השי"ת כי מלא כל הארץ כבודו ועמדו בצער גדול ובלב נשבר ולבם דופק וחושבים מי יודע עד כמה יגדל העונש של קרח ועדתו וכן היה ובעיניהם ראו גודל הפרעון ועונש שבא על קרח ועדתו וכן פרש"י לקמן בסמוך אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא שאין מחשבות כל העדה כמחשבות קרח ועדתו אמר הקב"ה יפה אמרת אני יודע ומודיע ומדויק בקרא ויקהל קרח את כל העדה לבד אשר היה עמו עדתו אשר בשם עדת קרח יקראו וירא כבוד ה' אל כל העדה ולא לקרח ועדתו ולקמן י"ז ו' כתיב וירא כבוד ה' ולא להם גם שינוי הטעמים מורים אשר אין פירושם שוה:

שם כ"א הבדלו ואכלה אותם. נ"ב כי לא היה להם לעשות רצון קרח ולא היה להם להקהל כלל:
שם כ"ה ויקם משה פרש"י כסבור שישאו לו פנים ולא נשאו כצ"ל:
שם ל"ג ויאבדו מתוך הקהל. פי' מאמצע הקהל כמו שנאמר הלאה וכל ישראל אשר סביבותיהם וגו':
(י"ז ב') **כי** קדשו את המחתות מי החטאים האלה בנפשותם במה כי הקריבום לפני ה' ויקדשו:
שם כ"א ויתנו אליו כל נשיאיהם וגו' ומטה אהרן בתוך מטותם. נ"ב הקדימו הנשיאים אשר הם יתנו גם מטה אהרן למען לא יברור אהרן לעצמו מקל דשן ורענן אשר ימהר לפרוח ובחרו המה עבור אהרן מקל יבש מעל האשפה ועשו עוד יתר שהניחו מטה אהרן בתוך ולא ישלוט בו האויר ולא יפרח מהר:
שם בין פסוק י"ט לפסוק כ' הוא חצי הספר בפסוקים:
שם כ"ג ויהי ממחרת וגו' והנה פרח אבל עדיין לא יכול לצוץ ולגמול שקדים כי היה מטה אהרן באמצע בתוך המטות והמטות מסבבים אותו צפופים ויצא פרח הפרח דחק את עצמו ויצא הפרח מבין המטות לחוץ מן המצר למרחב ושם ויצץ ציץ ויגמול שקדים:
(י"ח ל') ברש"י **אשר** ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור נ"ב פי' באכילה ללוים אלא ימכרו אותם לכהנים בדמי תרומה:

חוקת

(י"ט ט') ברש"י **והניח** מחוץ למחנה לשלשה חלקים מחלקה וכו'. נ"ב ברמב"ם פרה פ"ג הל' ד' לא כתב הכי וע' תי"ט פרה פ"ג משנה י"א ואחד נותן בהר המשחה:
שם י"ד זאת התורה כל הבא אל האהל כאן מקדים הבא אל האהל לכלים כי בשעת פטירתו של איש ישראלי מצוה על כל אחד מאחינו לבוא אליו ולהיות אצלו בשעת יציאת נשמתו ואח"כ כלים אם נמצאים שם:
שם ט"ז בחלל חרב או במת ומסמיך אח"כ עצם מיירי בעצם הבא מן המת:
שם י"ח כאן מקדים כלים לנפשות כלים מסמיך לאהל שהמה שמה באהל עתה כמו שהיו שם בשעת הפטירה אבל האנשים שבאו שמה לעמוד על יציאת נשמתו עתה בשעת הזיה אינם נמצאים שם באהל כי כל אחד הלך לביתו ע"כ כתיב והזה על האהל וטל כל הכלים באותו מעמד ועל הנפשות אשר היו שמה אז אבל עתה ימצא כל אחד בביתו:

שם ועל הנוגע בעצם או בחלל או במת כאן מיירי בעצם אבר מן אדם החי מסמיך אותו לנפשות חיים ואח"כ מדבר ממתים:
(כ' א') **ותמת** שם מרים ותקבר שם והתעסקו רבים בקבורתה ע"כ מסמיך ולא היה מים לעדה ומה יועיל להם אפר הפרה אם אין מים לטבול ביום טהרתן ולהזיה ג"כ צריכין מעט מים ועל כולם ומים אין אפילו לשתות ויבא משה ואהרן אל פתח אהל מועד ושם מחנה שכינה וטמאי מתים אסורין לכנוס שם וידבר ה' אל משה והקהל את העדה שפיר מפרש הבעה"ט והקהל את העדה אלו הטהורים וכו' אשר לכאורה אינו מובן כלל:
שם י"א ברש"י והכית בצור והכהו ונזדמן להם אותו סלע כצ"ל:
(כ"א ט"ו) ברש"י **נצא** מן המערות שבהרים למעלה מהם כצ"ל:

בלק

(כ"ב ב') **וירא** בלק ב"צ את כל אשר עשה וכו' וכן פסוק ג' וכן פסוק ד' קאי כולם על וירא וכיון שראה כל אלה והוא היה המלך בעת ההוא נכנס בעובי הקורה וישלח מלאכים:
שם בעה"ט מצינו ראייה לשון הבנה כמו וכל העם רואים וכן לשון שמיעה (פי' מצינו כ"כ לשון הבנה) כמו כי שומע יוסף כצ"ל:
שם ל"ב ברש"י ל"א ירט לשון רצון נ"ב וכן ת"א דאת רעי למיזל:
(כ"ג ג') בעה"ט **לפי** פ"א כפולה כו' כצ"ל:
שם י"ד ברש"י ראש הפסגה בלעם לא היה קוסם כבלק נ"ב פי' בלעם לא היה משתמש בקסמים כל כך ולא היו מתעים אותו כמו בלק שהיה משתמש רק בקסמים והיו מתעים אותו וראה ולא ידע מה ראה אבל בלעם ידע הפרצה ולא יועיל לו המקום שתחול הקללה על כן אמר ואנכי אקרה כה כפרש"י דייקא וע"כ לקמן כ"ז לא הלך עוד בלק אחר קסמים אך אולי יישר בעיני ה' וגו' מפני שעתידין לחטוא וגם שם ראה ולא ידע מה ראה כפרש"י שם:
(כ"ד ב) ברש"י ד"ה **שכן** לשבטיו ראה כל שבט ושבט כו' שלא יציץ לתוך אהל חבירו נ"ב מכש"כ שיש להזהר כשמהלך אדם לפני חלון שאינו שלו שלא יטה עיניו להביט בעד החלון פנימה:
שם ג' ברש"י ד"ה שתום העין כו' וי"מ שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס נ"ב מפני שלעיל וישת אל המדבר פניו כתב רש"י "כתרגומו" סתם והוא תרגום יונתן כתב כאן מפורש כמו שתרגם אונקלוס:
(כ"ה ט') **ויהיו** המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף, נ"ב יש לדקדק בזה א' מכדי כתיב במגפה משמע הידוע ועד הנה לא שמענו שהחל הנגף וגם לעיל ח' דכתיב ותעצר

המגפה קשה כן אצל מעשה קרח כתיב מקודם החל הנגף נכון אח"כ ותעצר המגפה אבל כאן מאי ותעצר מאי המגפה גם שם נאמר ותעצר המגפה ותו לא וכאן כתיב מעל בני ישראל גם האלשיך מדייק כי מלת מעל מיותר גם מוקשה מאד לעיל ה' פרש"י כל אחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה רבוא ושמונת אלפים היינו שמונים ושמונה אלף וכל אחד הרג שנים נמצא הרגו מאה ושבעים ששה אלף ואם אומר שגם מגפה היה לבדה ומתו ארבעה ועשרים אלף הרי מתו סך הכל מאתים אלף והוא דבר חידוש אשר מעולם לא שמענו ולא מצינו ח"ו חסרון ממנין מדבר סיני למנין ערבות מואב גדול כזה אף לא מיניה ולא מקצתו כי החסרון היה רק 1820 ואם כי משבט שמעון היה חסר הרבה 37100 ומשבט נפתלי 8000 ומשבט ראובן 2700 משבט גד 5600 מאפרים 8000 והיה כל החסרון מהשבטים שנגרעו מנינם 61470 ונגד זה פרו ורבו שאר השבטים עד שנשאר החסרון רק שמונה עשר מאות ועשרים כנ"ל ומה שפרש"י ויחר אף ה' בישראל שלח בהם מגפה למה לו ומנא ליה הלא כתיב מפורש הרושם שעשה החרון אף ויאמר ה' אל משה קח והוקע וישוב חרון אף ה' מישראל מכל אלה אומר אני א' מה שפרש"י כל אחד ואחד היה הורג שנים אם היה כונת רש"י שכן קיימו היה לרש"י ז"ל לומר כל או"א מדייני ישראל הרג שנים ומדכתב היה פירושו אלו לא נעצרה היה הורג שנים אבל אחר שנעצרה הרגו רק מעט והנה כאשר אמר משה אל שופטי ישראל הרגו עשו כדבר משה והתחילו להרוג ולאשר רוב החוטאים היו משמעון נזדמן להם משבטו ועשו בהם שפטים ובאו שבטו אצל זמרי כפי' רש"י והעיז ופקר בפני כל העדה המה בוכים והוא מוסיף להרשיע וכיון שהקנאי פגע בזמרי וכזבי ותעצר המגפה היינו שנחו שופטי ישראל מלהרוג עד שישמעו מה שיצוה השי"ת ולע"ע ויהיו המתים במגפה שנגפו והמיתו שופטי ישראל כ"ד אלף וכמו שאמר השי"ת למשה קח את כל ראשי העם (לשפוט את העובדים לפעור כפרש"י) וישוב חרון אף ה' מישראל כן אחר טוב מעשי פנחס בא תיכף הדיבור למשה אשר פנחס השיב את חמתי ואין לשפוט ולהרוג עוד ואמרו ולא כליתי כי לולא פנחס היו השופטים הורגים כפרש"י 176000 היה ח"ו כליון גדול קרוב לשליש ישראל ועתה נשאר באותן כ"ד אלף לבד וניחא נמי דכתיב ותעצר המגפה מעל בני ישראל פירוש במגפה שבאה מהשופטים ראשי העם אשר על בני ישראל שהמה נגפו והרגו בעם נעצרה. אחר שנתים שכתבתי זאת נזדמן לפני באותו שבוע של סדר בלק האברבנאל מונח לפני בבה"מ על שלחני ופתחתי אותו לראות מה הוא אומר בזה וראיתי שמביא שורש דבר שכתבתי בשם הרמב"ן והוא בוחר בזה ונהניתי ונתתי שבח והודיה להשי"ת חונן דעת שכוונתי לדעת קדושים:

פנחס

(כ"ו ג') בת"א ומליל משה ואלעזר כהנא אמרו לממני יתהון נ"ב חסר כאן תרגום על תיבת אותם וצריכין למלאות עם תרגום יונתן דאיתא שם עם אמרכליא:

שם נ"ו על פי הגורל תחלק נחלתו נ"ב אם נפרש האי תחלק כמו הראשון לאלה תחלק לא יפול עליו לשון נחלתו יחיד נסתר אך התרגום יונתן דקדק לפרש הראשון זאהל צו טיילט ווערין והשני זאהל אב געטיילט ווערין:

(כ"ח ט"ו) **ושעיר** עזים ברש"י אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי נ"ב בשבועות וכן בחולין איתא בזה"ל אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמעטתי את הירח ואין שם עלי אך תוס' גרסו וע"ש בשבועות בתוס' פירושו בשם הערוך:

שם כ"ו בתרגום אונקלוס בעצרתיכון נ"ב בקרא כתיב בשבועותיכם ואין תרגומו בעצרתיכון והתרגום יונתן מוסיף בעצרתיכון כד יתמלון שבועת שבועיא ונכון שפיר:

(כ"ט י"א) ברש"י ד"ה ונסכיהם מוסב על המוספין וכו' שהרי נסכיהם של מוספין כתובין לעצמן בכל יום ויום סה"ד נ"ב מי יתן ואדע הלא ביום ראשון של חג בסמוך אין זכר לנסכי מוספין:

שם י"ח ברש"י ד"ה ומנחתם ונסכיהם לפרים פרי החג וכו' שבמשנה תורה סה"ד וצ"ל ציון פסוק (י"ט) וד"ה ונסכיהם וע"ז פרש"י בשני נאמר ונסכיהם כו' שם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים נ"ב וקשה הא בונסכיהם עצמו יש גם יו"ד יתירה כי ונסכה היה צ"ל ויש לומר שהמ"ם שבסוף גורם להיו"ד שבאמצע ואם לא היה המ"ם לא היה גם היו"ד ע"כ לא דרשו רק המ"ם ומאי דכתיב המ"ם האחרון שלא בנסוך ע' ח"א (תענית דף ב'):

שם ל"ו והקרבתם וגו' פר אחד איל אחד נ"ב מוסף של עצרת שוה לר"ה ויו"כ כי יש לו שייכות עמהם שיגמר בו הכתיבה והחתימה לטובה:

מטות

(ל' ב') ש"ח **ציון** א' למה כתיב וכו' א"כ בני ישראל דכתיב ש בקרא ל"ל לא ה"ל למימר רק כו' נ"ב זאת אינו קושיא כלל הלא מצינו לקמן ל"ב כ"ח ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל וכן עוד ל"ו א' ראשי אבות לבני ישראל:

שם ו' רש"י ד"ה וה' יסלח לה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע אביה והפר לה כצ"ל:

שם ז' רש"י ד"ה ואם היו תהיה לאיש וכו' סה"ד ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם כן הוא לשון המשנה (נדרים ס"ז) ופריך בגמ' ל"ל למתני השתא הפר זה בלא זה לא כלום קיים אחד מהם פשיטא ומשני כי אצטריך ליה כגון דהפר אחד מהם וקיים אחד

מהם וחזר המקיים ונשאל על הקמתו מהו דתימא מאי דאוקי הא עקריה קמ"ל דמפירין שניהם ביום אחד בעינן:

שם ט"ו רש"י ד"ה מיום אל יום שלא תאמר מיום אל יום מעל"ע לכך נאמר (סוף פסוק) ביום שמעו ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך כצ"ל:

(ל"א ב') **נקם** אתר תאסף אל עמיך. נ"ב השי"ת עושה חסד לאוהביו ומלמדם להועיל איך יזכו לזכות גדול ובאיזה זמן ביותר נצרך ונחוץ ע"כ אמר השי"ת למשה אזכה אותך במצוה גדולה טרם תמות. נקם וכו' אחר תאסף וכו' ויקוים בך צדק (ומשפט) לפניו יהלוך וישם לדרך פעמיו:

שם ו' רש"י ד"ה וכלי הקדש זה הארון והציץ וכתב הש"ח אות ר' משום דשניהם נקראו קודש דכתיב בפ' במדבר סיני בסופו ולא יבואו לראות כבלע את הקודש נ"ב פליאה דעת ממני הלא שם קאי על כל כלי הקדש לא לבד על הארון וגם שם בפסוק ט"ו מוכח ההיפך כי שם נאמר הקדש ומפרש המ"ר זה הארון (וברש"י שם ט"ס והגהתי שם ע"פ המ"ר) וגם נאמר שם כלי הקודש ומפרש המ"ר זה המנורה והמזבחות וכלי שרת הרי הקדש זה הארון וכלי הקדש המה שאר כלי קודש ולא הארון והכא כתיב כלי הקדש גם הכא במ"ר פלוגתא בזה ת"ק ור' יוחנן ת"ק סבר כלי הקודש זה הארון שנאמר כי עבודת הקודש וגו' ור' יוחנן אמר אלו בגדי כהונה שהם אורים ותומים כמה שנאמר בגדי הקדש אשר לאהרן הרי אין אחד שיביא ראיה מן כבלע את הקדש ותימא על הש"ח שעזב מדרש חז"ל ובדה פסוק מלבו אך מה שהקשתי מפסוק ט"ו סוף פ' במדבר אינו קשיא כי התם כתיב תרתי הקודש גם כלי הקודש ע"כ מחלק המ"ר שהקודש הוא הארון כי הוא עצם הקדושה ועומד לעצמו בק"ק וכלי הקודש המה שאר כלים אבל היכא דכתיב הקודש לבד או כלי קודש לבד קאי על כולם הארון ושאר כלים ופעמים על אחת מהם. וזאת ידוע אשר בכל מלחמה לקחו אתם בארון האורים ותומים ע"כ מביא כאן המ"ר רק ראיה שהם בכלל כלי קודש ומשנה מפורשת סוטה פ"ח מ"א ואתם אי אתם כן כי ה' א' ההולך עמכם להלחם לכם וגו' זה מחנה ארון ובגמ' שם מ"ג וכל כך למה מפני שהשם וכל כינויו מונחים בארון וכה"א וישלח אותם משה וגו' וכלי הקדש זה הארון ולוחות שבו ומה שמזווג רש"י ז"ל גם הציץ לכוללו בכלי הקודש מפרש רש"י בעצמו מפני שבו הרג פנחס את בלעם ומלכי מדין שהיו פורחים באויר:

שם כ"ג ברש"י ד"ה כל דבר אשר יבא באש לבשל בו נ"ב לא דוקא בישול במים אלא אף צלי קריא בישול כמו שמפרש רש"י הלאה מה שתשמישו כו' ומה שתשמישו ע"י צלי:

שם ל' ונתת אותם ללוים שומרי משמרת משכן ה' השי"ת מבאר שיתן רק לאותם שנשארו במחנה ושמרו משמרת משכן ה' אבל הלוים שיצאו משבט לוי במלחמה כמו משאר השבטים היה להם חלקם כתופשי המלחמה שם ל"א ויעש משה ואלעזר הכהן כאשר צוה ה' את משה אף אלעזר הכהן שהיה הדבר לטובתו עד העשירו לא חשק להעשיר אך חשקו לעשות רצון השי"ת:

(צ"ב ג') בתרגום **וסיעת** ובית קברתא דמשה כצ"ל ונ"ב והוא תרגום ונבו שבקרא וסיעת הוא תרגום של ושבם ולקמן פסוק ל"ח תרגם ואת נבו ית נבו ואת שבמה ית שבמה לשון תורה ולשון תרגום שוה ורש"י פי' ואת שבמה הוא שבם האמורה למעלה:

שם ט"ז ויגשו אליו ויאמרו גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו. נ"ב ואם תאמר למה צאן וטף של כל שאר השבטים יהיו מטולטלים כל ימי כיבוש וחילוק וצאננו וטפינו ישבו במנוחה ושלוה על מקומם עבור זה נחייב עצמנו כמו שאמרו בפסוק י"ז ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל ונהיה ראשונים למלחמה בראשי גייסות. שם ל' ואם לא יעברו חלוצים אתכם נראה לכאורה שלא יעברו כלל אתכם אלא ישבו בעריהם אשר בנו להם א"כ למה ונאחזו בתוככם בארץ כנען כלל היה היושר שלא ליתנם אחוזה בארץ כנען אף לא בעבר לירדן כי שם היו כל השבטים נלחמים עמהם בשוה והם לא רצו לעבור את הירדן לעזרת השבטים כולם כבר הוקשה זאת לר"י בתוס' ד"ה אי לא כתב (קדושין ס"א ע"ב ריש העמוד) וזה מתיקת לשונו וקשה וכי איזו סברא היא שישבו בבתיהם ויירשו עם אחיהם שיצאו למלחמה לכך נראה לר"י לפרש דפשטיה דקרא הכי אם יעברו חלוצים בראשי הצבא להיות ראשונים במלחמה בשכר טובה זו שיעשו עם אחיהם תנתן להם ארץ הגלעד ואם לא יתאמצו יותר מאחיהם ונאחזו וכו':

שם ל"א ויענו בני גד גו' את אשר דבר ה' אל עבדיך. נ"ב לא מצינו שידבר ה' מה אודותם אלא משום דלעיל כ"ג אמר להם משה והייתם נקיים מה' ושם כ"ג אמר ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' ע"כ השיבו ח"ו לא נחטא ולא נעשה נגד רצון השי"ת אך את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה:

שם מ"ב ברש"י ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה כו' נ"ב ע' בעה"ט:

מסעי

(ל"ג ב') **ויכתוב** משה את מוצאיהם נ"ב פי' יציאתם ממצרים למסעיהם למסעות אשר נסעו במדבר ממקום למקום ויציאתם ממצרים כבר היא לפנינו כתובים בספר שמות ועתה אומר ואלה הכתובים למטה המה מסעיהם למוצאיהם פי' שם המסעות שהיה להם במדבר אשר יצאו לשם ממצרים:

שם ד' רש"י ומצרים מקברים טרודים באבלם. נ"ב דקשה לרש"י אם הטעם שלא שמו מצרים עיניהם על ישראל והניחו להם לישראל לצאת ביד רמה היה מפני טרדת הקבורה מה ענין לכאן ובאלהיהם עשה ה' שפטים הלא קבורה לא שייך באלהיהם ע"כ פרש"י לא הקבורה הוא הטרדא אלא האבילות ואבילות שייך גם באלהיהם שאבלו על שנשפטו:
שם ל"ז ויחנו בהר ההר בקצה ארץ אדום נ"ב מציין אותו הר ההר מפני שהיה הר ההר אחר במקצוע צפונית מערבית המובא לקמן בתחומי א"י:
שם נ"א ברש"י כך אמר להם משה. נ"ב והלא מאמר השם הוא אלא מפני שכתב רש"י לקמן וכן מצינו שאמר להם יהושע כתב כאן שאותן הדברים אמר להם משה הזהירם על להבא ויהושע אמר להם באותו שעה בעודם בירדן:
שם נ"ה בתרגום מקפיכון נ"ב לשון הקף:
(ל"ה ד') רש"י **אלף** אמה סביב (עירובין נ"ו:) כצ"ל בא"ד הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים. נ"ב רש"י מפרש כפי התוספתא המובא בגמ' שם והרמב"ם פוסק כ"כ כדברי אותו ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי שבתוספתא אבל לא כלשונו בתוספתא אלא כפשטות וסתם לשונו כמשנה (סוטה כ"ז ע"ב) שאלפים אמה הוה שדות וכרמים לבד האלף אמה מגרש ומשבש התוספתא מפני המשנה:
שם כ"ה ברש"י ד"ה אשר משח אותו וכו' בסה"ד אלא להביא את הנמשח בימיו. נ"ב פי' משנעשה זה רוצח שמחזירו במיתתו (מכות י"א) כצ"ל

חומש דברים

דברים

(א' ו') **באדרעי** קאי על אחרי הכותו ומפרש באיזה מקום שדה הכהו ואומר באדרעי שם היה מקום המלחמה כמו שנאמר לעיל (במדבר כ"א ל"ג) ויצא עוג וגו' למלחמה אדרעי (שמעתי):
שם ה' בארץ מואב. נ"ב פי' שהיתה ארץ מואב טרם לקחה סיחון ואינו קורא אותה ארץ סיחון כי לא בא ליד סיחון אלא לטהרה לישראל והוי כאלו ישראל לקחו הארץ ממואב גלל כן מצינו במואב ועתה תחת יד ישראל אבל לארץ מואב אשר עתה עוד ארצו לא באו לשם כמו שנאמר להלן כי לא אתן לך מארצו ירושה:
שם ו' רש"י ד"ה רב לכם שבת כו' עשיתם משכן ולא חושב ארון כי היינו קבלתם תורה והיא בארון:

שם ז' ברש"י ואל כל שכניו עמון ומואב והר שעיר נ"ב נאמנים דבריו חוק ולא יעבור ויקוים בנו במהרה בימינו בביאה שלישית שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו':
שם י' והנכם היום ככוכבי שמים. נ"ב ופי' לרוב הגדיל והרים אתכם כמו רבים קמים עלי ופי' והנכם היום מי יתן ותהיו כן כל הימים כי אם ח"ו תחטאו יקרא עליכם ישעיהו כאשר הוא בהפטרה בנים גדלתי ורוממתי וגו':
שם מ"ד ויכתו תרגום אונקלס וטרדו ואין זה תרגומו של הכאה ואפשר לומר מפני כי הת' יתירה והיה לו לומר ויכו ע"כ תרגומו לשון כתית ויהיה פירושו (גישטוסין צוריק גישטוסין) והיינו וטרדו אבל יונתן מתרגם ומחו וירושלמי מתרגם וקטולו ושניהם שפיר תרגומו של הכאה אלא ומחו הוא מכות וחבורות בחיים וקטולו הוא מכת מות:
(ב' ב') **ויאמר** ה' אלי תרגומו ואמר ה' לי משא"כ שאר אלי אשר אחר וידבר כמו לקמן י"ז תרגומו עמי כמו וידבר ה' אל משה מתרגם עם משה ויאמר ה' אל משה מתרגם למשה וכבר כתבתי אשר דבר הוא כמלך שמצוה ששר גדול שלו על דבר בדרך עצה ורוצה לשמוע גם דעת השר בזה אבל ויאמר הוא כדבר אדון לעבדו בדרך גזירה עשה כך וכך ואינו דורש לידע דעתו בזה כלל ע"כ אצל אמירה שייך לי כי ה' אמר והוא שומע באין מענה ואצל דיבור שייך עמי כי השי"ת דבר עמו ששניהם מדברים בהענין שעומדים בו:
שם ה' רש"י עד מדרך כף רגל ומדרש אגדה עד שיבא יום ד"ה ירושה לעשו אחת מהם להם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך למצרים ושתק על מה שהיה אומר וכו' כצ"ל.
נ"ב לא ידעתי מה היה מועיל אם לוט היה אומר שאינו כמו שאברהם אומר אחותו אלא אשתו כ"כ מה להם להרוג את אברהם הלא הודעת בעל דין כמאה עדים דמי וכיון שאברהם אומר כי היא אחותו היו לוקחין את שרה בהיתר אבל באמת כ"כ הירושה אינה לחלוטין רק עד מדרך כף רגל וכמו שפרש"י לעיל א' ז' ואל כל שכניו עמון ומואב והר שעיר כי במהרה בימינו יהיה שלנו וגם עתה כבר אינם במקומם לא עמון ולא מואב ולא שעיר וכבר נטהר ארצם לישראל:
שם י"ט בתרגום אונקלוס ולא תתגרי בהון ארי לא אתן בארעא כצ"ל:
שם כ"ג והעוים היושבים בחצרים תרגום יונתן ועואי דהוו שרן ע"כ ויאות לפרש כן:
רש"י שם שנאמר חמשת סרני פלשתים מתחיל בחמשת ומונה ששה אמר ר"ל חשובים חמשה הנקראים סרני והעוים אינם מהחשובים ואין עליהם שם סרני (רש"י שם) ורש"י מביא שם עוד יש לפרש לאשר הקרא קאי אדלעיל זאת הארץ הנשארת לרשתה וחושב חמשת סרני פלשתים גם נשאר והעוים שאינם מפלשתים ונ"ל כי מראה לשון הקרא כן כי בכל מקום מנין עם שמש ויו נופל הויו על האחרון במנין וחושב כאן סרני פלשתים

ומחלקם לשתי שכונות העזתי והאשדודי שכונה אחת שהיו קרובים זה לזה והשכונה השנית שלשה המה האשקלוני הגתי והעקרוני והוא האחרון שאצלו ויו המוסיף והעוים כתיב לעצמו משמע שהם חוץ מחמשת סרני פלשתים אכן פרש"י כאן נשתבש וצ"ל ככתוב העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים:

ואתחנן

ברש"י **ד"א** זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה ובש"ח מפרש הני עשרה שמות ע"ש וקשה לחשוב נמי תפלה ויהיה אחד עשר ואפשר לומר כי היינו פלול שחושב בהני עשרה:

שם ד"ה לאמר זה אחד מג' מקומות שאמר משה כו' איני מניחך כו', נ"ב פי' לא אפסוק מלהתפלל עד כו':

(ג' כ"ז) **עלה** ראש הפסגה ושא עיניך ימה כו'. נ"ב ישראל ומשה רבינו עמהם היו אז בעבר הירדן מזרחה של א"י והרוצה לראות משם את א"י היה עומד ופניו למערב ע"כ אמר לו השי"ת ראשית עיניך לנוכח יביטו ותראה מערבו של א"י ותסוב עיניך לימין שלך ותראה צפונה ותשמאיל עיניך ותראה דרומו ואח"כ תשפיל עיניך ותביט סמוך לרגליך ותראה מזרחה של א"י (הכל בסדר נכון):

(ד' ה') **ראה** קו המפסיק אחריו דקאי אלמטה ראה לעשות כן בקרב הארץ ברווח ושם טוב מהולל ומשובח לחכמים ונבונים כי אם ח"ו לא תעשון כן בקרב הארץ תגלו ותקיימו ותעשו שם מתוך הדחק ובזיונות ועוד תהיו ללעג ולקלס:

שם י"ט ופן תשא עיניך השמימה גו' אשר חלק ה' א' אותם לכל העמים. נ"ב כל העמים בעולם נתן הקב"ה כל אחד חחת כוכב ומזל ושר למעלה עליהם שהם בכלל ע' כוכבים ומזלות ושרי אומות ואתכם לקח ה' להיות תחת אברתו ולחסות תחת כנפיו ולהיות לו לעם נחלה:

שם ל"ד הנסה א' ברש"י הכי עשה נסים כו' הנהיה הנשמע השמע הנסה כצ"ל:

שם ל"ז ויוציאך בפניו ת"א ואפקך במימרא נ"ב כן דרכו של אונקלוס להרחיק הגשמיות כי לא ישיגוהו משיגי הגוף וכן לקמן פנים בפנים מתרגם ממלל עם ממלל:

שם מ' בעה"ט סמך ושמרת את חקיו ואת מצותיו לאז יבדיל לומר שתורה ומצות קולטות נ"ב ובגמ' מכות (דף יוד) איתא מנין לדברי תורה שהן קולטין שנאמר את בצר במדבר וגו' וכתיב בתריה וזאת התורה:

(ה' ב') **ה'** א' כרת עמנו ברית ושם ג' לא את אבותינו גו' כי אתנו גו' היום כולנו חיים. נ"ב בכל דור ודור צריך האיש הישראלי לידע כי התורה לחיים ניתנה ולא למתים כי המתים

חפשים מתורה ומצות והתורה ניתנה לדור חיים וכן לכל דור ודור שיבאו אחריהם החיים וקיימים להם ניתנה ולא לאבותיהם אשר בארץ המה כי כשכרת ה' את הברית את אבותינו רק בעודם חיים כרת עמם הברית ואחריהם לבניהם החיים ניתנה מדור חיים לדור חיים עד היום הזה כולנו חיים אתנו כרת ה' את הברית הזאת וכחדשים יהיה בעינינו:

שם ברש"י אמר ר' ברכיה כך אמר משה כו' הרי הלוקח עצמו כו'. נ"ב ס"א הרי המוכר עצמו:

שם י"ב שמור את יום השבת בעה"ט ראשי תיבות שאי"ה וס"ת רת"ם לומר לך כו' נ"ב פי' תיבת השבת חושב ה' לר"ת שבת לס"ת ונקרא שאיה רתם שבת:

שם כ"ג כי מי כל בשר אשר שמע גו' כמונו ויחי. נ"ב פי' כמונו אנשים פשוטים כמונו על כן יראים אנחנו כי לא בכל עת מתרחש ניסא ואין לסמוך על הנס על כן קרב אתה שאיש אלהים אתה והשי"ת מדבר עמך תמיד פא"פ כביכול שמדבר איש אל רעהו ושמע את כל וגו':

שם כ"ט ושמרתם לעשות וגו' לא תסורו ימין ושמאל. נ"ב ימין לא תוסיפו ושמאל לא תגרעו:

(ו' א) **בארץ** אשר אתם עוברים שמה לרשתה שם ב' למען תירא וגו'. נ"ב עיקר ותכלית אשר אתם עוברים שמה הוא למען תירא את ה' א' לשמור את כל חקותיו ומצותיו כל התרי"ג מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך אתה ובנך וגו' כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו כי כאשר מארצנו חוצה אנחנו כמו עתה בעו"ה לא ארץ ולא מקדש אין בידינו לקיים כולם שחסר לנו יותר משליש מצות כי נחסר לנו בעו"ה קט"ו מצות עשה וקי"ג לא תעשה ס"ה רכ"ח מצות השי"ת יהיה בעזרנו שלא נתרשל לקיים עכ"פ הנשאר לנו שפ"ה ברורה ונעימה קדושה בלב שלם כאשר עם לבבנו ולא נבכה בכיה של חנם על החסרים ואז בטוחים אנחנו כי שערי דמעות כאלה לא נשלבות ובא לציון גואל במהרה בימינו:

שם ה' ואהבת רש"י עשה דבריו מאהבה כו' סה"ד מניחו והולך לו נ"ב פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה אנה ילך מרוחו ואנה מפניו יברח:

שם כ' כי ישאלך בנך גו' אשר צוה ה' א' אתכם נ"ב מדייק אתכם ולמה לא צוה כאלה לעמים אחרים ואמרת לבנך תשובה על שאלתו כי רק אנחנו מחויבים לעשות ככל אשר צונו כי עבדים היינו וגו' ועלינו מוטל להיות מכיר טובה על כל חסדיו הטובים באותות

ובמופתים אשר לא עשה כן לכל גוי ואחר כל החיוב הגדול הזה עלינו בכל זאת גם לצדקה ולזכות יחשב לנו:

(ז' ד') **כי** יסיר את בנך מאחרי. פי' רש"י דקאי על בתך לא תתן לבנו לשיטתו שפי' כן בגמ' שם אבל ר"ת מפרש שם דקאי על ובתו לא תקח לבנך הסמוך כי יסיר חותן בנך את בנך חתנו ושניהם אמת וכי יסיר קאי על מי שהוא אם תתן בתך לבנו יסיר חתנך את בנו שהוא בן בתך והוא חשיב בנך ואם תקח את בתו לבנך יסיר חותנו את בנך ממש וכן תרגום אונקלוס ארי יטעין לשון רבים כאלו כתיב כי יסירו:

עקב

(ז' י"ט) **המסות** הגדולות וגו' אשר הוציאך. פי' כמו כאשר וקאי אדלעיל אשר עשה וגו' כאשר הוציאך בעת אשר הוציאך כן יעשה וגו':

שם כ"א לא תערץ וגו' עד גדול ונורא ומשתראה וגו' ונשל עד לא תוכל כלותם מהר אל תהרהר ח"ו לומר איה גדלו איה מוראו כי לטובתך עצר בעדך מלעשות חיל פן תרבה וגו' ולא תדאג לכל עת ונתנם גו' והמם גו' ונתן גו' והאבדת גו' ואז לא יתיצב וגו':

(ח' ח') בת"א **והיא** עבדא דבש. הלשון מגומגם אבל בת"י איתא ארע דמן זייתהא עבדין משח ומן חמרייהא עבדין דבש:

שם ט' בת"א ארעא די לא בעצורין. נ"ב אינו יודע לפרש אבל בס"א די לא במסכנו:

(ט' י') **ויתן** ה' אלי וגו' כתובים באצבע אלהים. נ"ב כמו אצבע אל' הוא (שמות ח' ט"ו):

שם כ"ח מבלי יכולת ה' להביאם. פי' מעולם לא היה יכולת וגם ה' ידע שאין יכולת להביאם ולא להביאם הוציאם אלא להיפך ומשנאתו אותם הוציאם להמיתם:

(י' א') רש"י **ואמר** לי פסל לך ואח"כ ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם נ"ב פי' אף כי אמר לי השי"ת ועלה אלי ההרה ואח"כ ועשית אבל הבנתי כונת השי"ת שאעשה הארון טרם שאעלה כדי שיהיה נכון בבואי ליתנם בו ומה שמסמיך השי"ת העליה לפסל לך שני לחות אבנים הוא שיעלה ויקח האבנים עמו ואם היה השי"ת אומר פסל לך ועשית לך ועלה היה משמע שגם הארון יקח עמו ההרה ושמתם שם בארון ותרד עם הארון והלחות בתוכם ע"כ הפסיק השי"ת ועלה אלי בין פסל לך ובין ועשית לך אבל דעת השי"ת כ"כ שטרם העליה יהיה העשיה ופי' ועשית לך כבר:

שם י' ואנכי עמדתי בהר וגו' לא אבה ה' השחיתך. נ"ב פי' כי באמת מעולם לא אבה ה' השחיתך כי בצרתכם כביכול לו צר והיה עומד ומצפה שאתפלל בעדכם לפיכך וישמע אלי גם בפעם ההוא:

שם י"ב מה ה' שואל מעמך כי אם וגו' ליראה ללכת לאהבה ולעבוד לשמור מצות וחוקים ולהשי"ת אין מזה שום טובת הנאה והכל לטוב לך שואל מעמך שתטיב לך וראוי שתעשה כל התפעלות להטיב לך אפילו בטלי חיים רצים אחר טובתם ואם תאמרו הלא לה' הארץ ומלואה ואל' כל העמים למה דורש טובתנו יותר מטובת כל העמים ע"ז משיב הן אמת כן האל ה' א' השמים וגו' אבל רק באבותיך חשק ה' וגו' ויבחר וגו' בכם מכל העמים כיום הזה ודורש טובתך:

שם י"ז סוף פסוק ולא יקח שוחד פרש"י לפייסו בממון נ"ב פי' בצדקה יקבל שכר צדקה אבל העון לא יכופר בו:

(י"א ו') **ואשר** עשה לדתן וגו' סו"פ בקרב כל ישראל פרש"י ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך ואע"פ שעמדו בקרב כל ישראל וגם כל ישראל עמדו על המדרון מ"מ כל ישראל נשארו על מעמדם ובמקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל למקום הבקיעה:

שם י"א והארץ וגו' ארץ הרים ובקעות אעפ"כ לא תצטרך לעלות המים מן הנמוך לגבוה כי למטר השמים תשתה מים ומשקה גבוה כנמוך שם י"ד ואספת דגנך ותירשך ויצהרך. נ"ב שלך ולא של אחרים:

שם כ"ד כל המקום וגו' מן המדבר. נ"ב אדום ומואב ועמון אשר סבבו אותם ב"י בלכתם במדבר עתידין להסתפח לארצנו הקדושה.

ראה

(י"א כ"ז) **את** הברכה אני מקדים ליתן לכם אשר בנקל יהיה לכם לשמוע לשמור ולעשות המצות וחליפה ח"ו והקללה רק אחר אשר לא תשמעו:

(י"ב כ"ג) **רק** חזק לבלתי אכול הדם צריך חיזוק גדול לקיים כל הפרטים שיש בזה בתורה שבע"פ שחיטת הווירידין לחטט לנקר הגידים שאסורים משום דם כל הלכות מליחה טיפת דם כביצה ועוד ועוד:

שם כ"ה לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך ואל תדמה כי עבור קיום מצוה אחת ייטב לך ולדורות אלא בטוח אם לא יבא דבר איסור לפיך יהיה לך נפש טהורה ויפה עד כי תעשה כל הישר בעיני ה':

שם כ"ו רק קדשיך ת"א מוסיף תיבת מעשר כי אצ"ל קדשים שכבר הוזהרנו כמה פעמים שלא לשחוט קדשים בחוץ רק להזהיר על מעשר שני לאכול בירושלים וגם מעשר בהמה להעלות לירושלים לאכול שם אבל בגמ' לא נמצא אלא כפרש"י והרמב"ם הולך אחר

הספרי שם וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקרב. נ"ב לא כולם אלא תמורת עולה וולדות שלמים ע' בגמ':

שם כ"ט כי יכרית ה' א' את הגוים וכו' וישמידם תאמר כי בודאי עבדו את אלהיהם בעבודות נכבדות חשובות ע"כ היה גודל חרון אף ה' עליהם כי אם עבדו את אלהיהם בעבודות בזויות לא היה חרון אף עליהם ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה ואעשה כן גם אני לה' אלהינו על זה התחיל השמר לך ועתה גומר לא תעשון כן לה' א' כי אם הוא עבודה יקרה בעיני אדם לשרוף את בניו למען אלהיו תועבה גדולה הוא ושנא אנכי על כן לא תחפשו אחר עבודות יקרות ונכבדות רק את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו:

(י"ד ז') **השסועה** ת"א מפרש פשטי דקרא כמו שמפרש ושסעת שסע ומטילפא טלפין אבל חז"ל אמרו השסועה בריה היא כמו שפי' רש"י:

י"ד כ"א בבעה"ט לא תבשל גדי בגי' היא איסור אכילה ובישול והנאה כצ"ל:

שם כ"ד וכי ירבה כו' כי ירחק דקדוק כפל הלשון גלוי לעין ורציתי לכתוב הרעיון הטוב שנ"ל בפשט הכתובים וקידש היום ובש"ק ראיתי באלשיך שכתב כבר מחשבתו כמחשבתי והרוצה יעמיק שם:

(ט"ו ב') בבעה"ט **ישה** ב' אשר ישה ברעהו כי ישה לך אלוה מעונך שאם תשמט ישמט לך אלוה עונך כצ"ל:

שם ג' את הנכרי תגוש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך אפס כי לא יהיה בך אביון בכל זאת אשר יהיה לך את אחיך אע"פ שהוא עשיר תשמט ידך:

שם ט' השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר הנה נכון לבא עליך עת דחוקה למאד קרבה שנת השבע אשר אין קציר ואין זמיר שנת השמיטה אשר יהיה את אחיך תשמט ידך ותשאר בערום וחוסר כל ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו אף פריחת לחם דע והיה בך חטא נתון תתן לו וכו' ואל תדאג עבורך כי בגלל הדבר הזה כו' כי לא יחדל וכו' פתח תפתח את ידך וגו' בין בהלואה כמו שאמר לעיל והעבט תעביטנו ובין בנתינה כמו שאמר בסמוך:

שם י"ח כי משנה שכר שכיר עבדך פרש"י ז"ל מכאן אמרו ע"ע עובד בין ביום בין בלילה וזהו משנה שכר שכיר כפלים משכיר יום ומהו עבודתו בלילה שרבו מוסר לו שפחה כנענית והוולדות לאדון והוא גמ' (קדושין ט"ו) ומקשה לקוטי מהרא"י איך נתנה התורה טעם סתם על כל העבדים לא יקשה בעיניך בשלחך אותו כי משנה שכר שכיר עבדך. הלא יש עבדים שאין רבו מוסר לו שפחה כנענית היינו בגפו יבא וכו'. ונלע"ד כי שם

(קדושין כ') איתא ראב"י אומר יחידי נכנס יחידי יצא מאי יחידי יצא אמר רנב"י ה"ק יש לו אשה ובנים רבו מוסר לו וכו' ופרש"י ז"ל מוסר לו בע"כ היינו אף שהעבד אינו רוצה וע' מ"ל עבדים פ"ג ה"ד ומובן אשר לרש"י אם אין לו או"ב אינו יכול לכופו אבל מדעת העבד מוסר לו שפחה כנענית מתורץ קושיתו כי כאן מיירי בעבד שנמכר בגנבתו ואינו בר בי רב אפילו בחד יומא וגם זה הפסוק כתיב אחר כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך שהכיר העבד בטוב חסד של אדוניו וביתו על עבדיו למה לא ירצה למלאות רצון אדוניו ליקח שפחה כנענית ויולד בנים על שכם אדוניו וצער גידול בנים לא לו יהיה ויניח בניו אצל איש טוב עושה חסד עם בניו ובודאי רובם ככולם אף שאינו מוכרח לוקח מאדוניו שפחה כנענית ושפיר שייך בכולם כי משנה שכר שכיר עבדך:

שם י"ט כל הבכור ברש"י הא כיצד מקדיש אתה הקדש עילוי ונותן להקדש וכו' כצ"ל:

(ט"ז א') **שמור** את חדש האביב סוף פסוק לילה מקשה רש"י ז"ל והלא ביום יצאו שנאמר כו' אלא לפי שבלילה כו' ואונקלוס מיישב באופן אחר ממצרים קאי אדלעיל כי בחדש האביב הוציאך ה' א' ממצרים לילה הוא ענין בפני עצמו ועבד לך נסין בליליא:

שם י' מסת לשון נס (הראב"ע) והוא כמו כל מרים (שמות ל"ה כ"ד):

שם י"א בעה"ט ושמחת לא נאמר שמחה בפסח שהתבואה עדיין בשדה ובעצרת שהתבואה כבר נקצרת ועדיין היין בגפנים נאמר שמחה אחת ובסוכות שהכל בבית נאמר בו ב' שמחות ע"כ כצ"ל:

שופטים

בעה"ט **שופטים** בגי' ע' סנהדרין כצ"ל:

שם שופטים בגי' מכשף. נ"ב פי' שופטים עם התיבה:

י"ז בין פסוק ט' לפסוק יוד הוא חצי הספר בפסוקים:

שם ט"ו שום תשים עליך מלך אשר חבין ותדע ברור כי הוא הוא אשר גם ה' א' בחר בו ומבאר והולך איזו הוא המלך אשר גם השי"ת בוחר בו ראשית שיהיה מקרב אחיך שנית כשלא ירבה לו סוסים ג' שלא ירבה לו נשים ד' וכסף וזהב לא ירבה ה' וכתב לו את משנה התורה ולא לבד לכתוב אלא עיקר וקרא בו וגו' ויהיה הקריאה לשמור ולעשות ככל הכתוב ולא יסור ימין ושמאל ובכן תדע כי השי"ת בחר בו ויאריך ימים על ממלכתו וגו':

(י"ט ח') **ואם** ירחיב וגו' ונתן לך וגו' ומתי יהיה זאת כי תשמור וגו' כל הימים אשר אתם בגולה אז ועלו מושיעים בהר ציון וגו' אז ויספת לך וכפרש"י ז"ל:

ברש"י ונשל הברזל מן העץ (מכות ז:) יש מרבותינו אומרים והם דברי רבנן נשמט הברזל מקתו וכן תרגם יונתן ויש מהם אומרים והם דברי רבי שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע וכן תרגם אונקלוס וירושלמי:

שם י"ח ודרשו השופטים פרש"י ז"ל ודרשו השופטים היטב על פי המזימין נ"ב פי' על מה שמדברים בפיהם:

(כ"א ט') **ואתה** תבער ברש"י (כתובות ל"ז:) מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג נ"ב המציין כתובות צ"ז הוא רק על הדרש שמביא רש"י נמצא שם אבל לא מן ואתה תבער אלא מן ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו (במדבר ל"ה) וע' מזרחי:

כי תצא

(כ"ב ב') **ואם** לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו והוא שאמרו חז"ל (ב"מ כ"ח ע"ב) משרבו האנוסים התקינו שלא וגלה בהכרזה ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך אלא שיהיו מודיעין לשכניו ולמיודעיו ודיו עד דרוש אחיך שכנך ומיודעך אותו האומר אבדתי ידרושו אותו מה הוא ומה סימניו וכשימצאו שדבריו נכונים שהאבדה שלו הוא אז והשבותו לו:

שם ט"ו ולקח אבי הנערה ואמה. פרש"י בשם ספרי מי שגדלו גדולים הרעים כמו גדילים תעשה לך שפירושו גדיל וקלוע התחברות יחדיו שחברו לבתם איש רע ובליעל וביזו את בתם ולפי שהם גרמו לבתם כל הבזיון הזה יתבזו גם הם בבזיונה בזילותא דבי דינא והוציאו את בתולי הנערה וגו' ואמר אבי הנערה אל הזקנים צדיק ה' בכל דרכיו ויפה עשה לי הקב"ה כי את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וסוף וישנאה והנה הוא כאשר היה רע לשמים כן הוא גם לבריות לאשת נעוריו שם לה עלילות דברים לאמר וגו':

(כ"ד י"ז) **לא** תטה משפט וגו' פרש"י ועל העשיר כבר הזהיר (דברים ט"ז י"ט) לא תטה משפט ושנה בעני כו' נ"ב להבין דברי רש"י ז"ל וכונתו שהביא הפסוק מלעיל גם מה שהביא עני לכאן מה דלא כתיב השגתי קצרה והרמב"ם סנהדרין פ"כ מפרש להאי קרא כחומר וז"ל כל המטה משפט אחד מישראל עובר בלאו אחד שנאמר (ויקרא י"ט ט"ו) לא תפשו עול במשפט ואם היה גר עובר בשני לאוין שנאמר לא תטה משפט גר ואם היה גר גם יתום עובר בג' לאוין שנאמר גר יתום ע"כ:

כי תבוא

(כ"ו ג') **המצווה** אומר לנוכח להמצווה ובאת וגו' ואמרת אליו שהכהן ישמע הגדתי היום למי אתה מגיד לה' א' הוי' שלך אתה המביא והמגיד כמו כל אינך ה' א' שקאי על

המביא והניחו מי הכהן לפני מזבח ה' א' אתה המביא וענית ואמרת לפני ה' א' והנחתו לפני ה' א' והשתחוית לפני ה' א' כולם קאי ה' א' שלך אתה המביא:
שם ה' בתחלה אמר סתם וירד מצרימה ויגר שם ואח"כ מפרש ראשון ראשון וירד מצרימה במתי מעט. ויגר שם ויהי שם לגוי גדול וגו':
שם י"ב רש"י ד"ה שנת המעשר כו' ששנה ראשונה ושניה של שמטה כו' כצ"ל:
(כ"ז י"ב) **פקודי** ה' ישרים משמחי לב הכתוב מסמיך הברכה להעם אלה יעמדו לברך את העם והקללה משפיל ומוריד בהר עיבל:
(כ"ח מ"ב) רש"י ד"ה **יירש** יעני נ"ב התרגומין אין אחד מהם שיפרש כן:

נצבים

(כ"ט ט"ז) **ותראו** את שקוציהם וגם תראו רוב עשרם הסף וזהב אשר עמהם אשר הוא חמדת לבב אדם לפיכך אני צריך להשביעכם. תרגום אונקלס בפסוק יוד שם מחוטב עציך מלקט אעיך ולעיל י"ט ה' מתרגם למקץ אעין וכן בגבעונים יהושע ט' כ"א חטבי עצים מתרגם כ"כ מלקטי אעין ואפשר לומר לעיל כתיב לחטוב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ ואין ללחטוב עצים שם פי' אחר רק למקץ אעין אבל הכא לא כתיב מחוטב עצים שיהיה משמע שחוטב עצים ביער שלו לתרגם מקיץ אעין אלא כתיב מחוטב עציך משמע שחוטב עצים ביער שלך וזה ודאי גזל ע"כ מתרגם מלקט אעיך וכמו שתיקן יהושע שמותר ללקט עצים משדה חבירו ובגבעונים אתר שנתודע ליהושע כי רמו אותם ואין אמן בם לא רצה שיהיה בידם כלי משחיתו לפי דעת התרגום שם ע"כ מתרגם ויהיו חטבי עצים מלקטי אעין:
שם י"ח למען וגו' לפיכך לא יאבה ה' סלוח לו:

וילך

(ל"א א') **וילך** משה מאי וילך להיכן הלך לדרכו בדרך כל הארץ וטרם הליכו וידבר וגו' עד סוף הספר בו ביום כמו שפרש"י על בן מאה וגו' ביום זה נולדתי וגו' וע' בעה"ט:
שם וילך משה ב' לא אוכל עוד רש"י מביא הני תרתי קראי דסתרי אהדדי כתוב אחד אומר וילך משה ואחריו כתיב לא אוכל עוד לצאת ולבא ומתרץ יכול וכו' ד"א וכו':
שם ג' ואם אמנם כי אנכי לא אעבור את הירדן אל תדאגו והיו בטוחים כי הויה אלהיך הוא הכל יכול כל מי שיהיה עובר לפניך הוא ישמיד וגו' גם אוכל להגיד לכם שיהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר ה':
שם ט"ז בש"ח וכאלו אמר אלהי נכר של ארץ כצ"ל:
בא"ד מ"ס קרוי גוי נכר וכו' כצ"ל:

שם כ"ב ויכתוב וגו' ביום ההוא וגו'. נ"ב בו ביום כמו שפרשתי לעיל וילך שבריש הסדר:

האזינו

(ל"ב מ"א) ברש"י **כמו** למען היה לה ברק כצ"ל כדכתיב שם:

וזאת הברכה

(ל"ג ד') **תורה** צוה לנו משה אבל עדיין אינה מוחזקת לנו שלא נעזבנה וע"י נעשתה לנו מורשה לאחוזת עולם ונשמרנה ולא נעזבנה קהלת יעקב דור המדבר בני יעקב שנקהלו על משה ואהרן כמה פעמים בתלונות ומריבות כדכתיב שם ויקהל גם במקום דלא כתיב מובן אשר היה בהקהל (שמות ל"ב א') בעגל כתיב ויקהל העם וראינו גודל ענשם ועוד אנחנו בני בניהם סובלים מזה בכל צרה ר"ל (במדבר י"ד ב') במרגלים כתיב וילונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אליהם כל העדה וכתיב שם עוד ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת ב"י וגם כתיב שם ויאמרו אל כל עדת ב"י הרי היה ג"כ בהקהל וראינו מה עלתה בהם עד אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי:

שם ט"ז ג' בקרח ועדתו כתיב ויקהלו על משה ועל אהרן ומה עלה בידם מהם נשרפו מהם ירדו חיים שאולה ובא מזה לזכרון לבני ישראל רקועי פחים שלא יהיה עוד כקרח ועדתו לכפור ח"ו בתורה מן השמים אפילו בפסוק אחד כמו שכפר קרח בנתינת כהונה לאהרן שלא היה על פי הדיבור. מכל אלה למדנו היטב להחזיק בתורה הקדושה ולא נעזבנה ואשר שם משה ע"פ ה' בפינו לא ימוש מפינו ומפי זרענו וזרע זרענו עד עולם. א'כ'י'ר':

שם י"ט ברש"י ד"ה כי שפע ימים יינקו. מי ? זבולון ויששכר כי אותן תגרי א"ה היה נותן להם לזבולון ויששכר ממון בשפע מחיר הפרקמטיא: